

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja a Soproni Szemle Alapítvány
Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatának támogatásával

A szerkesztőbizottság elnöke: Mollay Károly

Főszerkesztő: Turbuly Éva

Szerkesztőbizottság:

ASKERCZ ÉVA, BARTHA DÉNES, BIRCHER ERZSÉBET, CSAPODY ISTVÁN, DOMONKOS OTTÓ, GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, G. SZENDE KATALIN, HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban

Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban / 1. Irodalom a városban

1. Irodalom a városban

Egy kisváros irodalmi közéletének tipizálási kísérlete viszonylag könnyű feladatnak ígérkezik: a szűk tér, a műfajok nem túl széles skálája, a kevés szerző és a relatíve csekély forrásanyag átláthatóvá, ezáltal könnyebben feldolgozhatóvá teszi a témát. Sopron esetében ráadásul kiváló előmunkálatok állnak ehhez rendelkezésre. A világi irodalom megjelenését, majd előretörését a középkori és reneszánsz Sopronban Mollay Károly 1967/68-ban megjelent *Többszínűség...* tanulmányorozatában vázolta fel.¹⁽¹⁾ A XVII. századi Sopronra vonatkozó legátfogóbb irodalomtörténeti tanulmány Kovács József László Lackner-könyve,²⁽²⁾ amelyet jól kiegészítenek az azóta Lackner kortársairól, a soproni könyvtárakról és általában az irodalmi életről publikált újabb adatok. A városi irodalmi élet egészét felölelő tanulmányok azonban eddig nem születtek – nem is születhettek a hatalmas mennyiségű kiadatlan és feldolgozatlan forrásanyag miatt.

A „városi irodalom” (*städtische Literatur*) az utóbbi évtizedekben német nyelvterületen vált kutatott

témává, együtt a koraujkori polgárosodás és városi kultúra vizsgálatával. Ennek nyomán honosodott meg a „polgári irodalom” (*bürgerliche Literatur*) szakkifejezés is, amely itt kifejezetten a városi polgárság által létrehozott, irodalmi igénnyel készült műveket jelenti.³⁽³⁾

Elméleti szempontból a XVII. századi Sopronban az irodalom (eltekintve a *litteratura* betű szerinti értelmezésétől) három formában volt jelen a polgárok mindennapi életében: vizuális (képi), auditív és írott alakban, valahogy úgy, ahogy manapság – *mutatis mutandis* – a televízió, a rádió, a könyv és az újságok. Az alábbiakban először e szempontok szerint közelítjük meg a városi irodalom kérdéskörét.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban / 1. Irodalom a városban / 1.1. Vizuális „irodalom”

21.1. Vizuális „irodalom”

„Was Gelerte durch die Schrifft verstahn / Das lehrt das Gmähl dem gmainen Mann.”⁴⁽⁴⁾ Ez a versike általános koncepciót tükröz a képi kifejezésmóddal kapcsolatban a XVII. században. Bizonyítja ezt, hogy szinte szó szerint ugyanezt olvassuk a tudós Johannes Olearius könyvtárávató beszédében is, 1615-ben: *Pictura vero talis scriptura, quae legi possit ab omnium linguarum et nationum hominibus etiam illiteratis analphabétois, et idiotis.*⁵⁽⁵⁾ [A kép pedig olyan írás, amelyet valamennyi nyelven beszélő, és bármely nemzethez tartozó emberek olvashatnak, még a műveletlen analfabéták és a csak anyanyelvükön beszélők is.]

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban / 1. Irodalom a városban / 1.1. Vizuális „irodalom” / 1.1.1. Színház

1.1.1. Színház

Az írott irodalom megjelenítésének egyik legfontosabb eszköze a színjátszás. A XVI–XVII. századi európai városokban (főleg Délnyugat-Németországban és Svájcban) a színház letéteményese a polgárság.

Erich Kleinschmidt kifejezésével élve: „Das Schauspiel ist Burgerspiel”⁶⁽⁶⁾. A színdarabokat laikusok, főként a „junge Burgerschaft” játssza, legfeljebb ha a zenei keretjátékokhoz hívnak profi zenészeket. Az előadott művek didaktikusak, sőt egyenesen „szájbarágóság”, elsődleges céljuk az iskola morális nevelői munkájának segítése. Úgy is mondhatjuk: a színház az, ahol a városi oktatási intézmények legjobban összefonódtak a polgárság társadalmával.⁷⁽⁷⁾ Sopronban a darabok többségét is maguk a tanárok írják: Johannes Klockovius 1617-ben kér engedélyt „Comoediájának” előadására, „melynek cselekménye és tartalma az, hogy a nemes és szabad művészeteket és erényeket meg lehet szorítani és el lehet nyomorítani, de nem lehet teljesen elfojtani.”⁸⁽⁸⁾ Művét a „virágzó ifjúság épülésére” óhajtotta ugyan előadni, de azt valamiért a tanács nem engedélyezte. Ugyancsak egy „Christliche Comoedia”-val kopogtat a városi tanács ajtaján Heinrich Wollweber iskolamester,⁹⁽⁹⁾ a szomszédos Pozsonyból pedig Johann Rehlin, ottani rétorika és poétika tanár hívja meg kétszer is a szenátust előadásaira.¹⁰⁽¹⁰⁾

A színházi élet másik meghatározó tényezője az egyház. Az előadásoknak nemcsak témáját határozta meg a város klérusa, hanem az előadások időpontját is ők szabták meg: világi spektakulum nem zavarhatta a vallási ünnepek légkörét. A 3XVI. századi protestáns városokban a színház még egyenesen a vallási propaganda eszközének számított: „nit allein das Evangelium zu verkündigen uff den cantzelen, sonder auch uff den gassen, ja auff den tächern” – szerepel egy 1540-es német előadás előszavában.¹¹⁽¹¹⁾ A XVII.

századra azonban a protestáns iskolai és egyházi színjátszás ereje, lendülete megtörik – a Bibliából, a klasszikus irodalomból vagy krónikákból vett történetek az iskolás rétorika eszköztárával megformált száraz exemplumokká válnak.¹²⁽¹²⁾ Klesch Dániel 1650 és 1660 között volt a soproni evangélikus gimnázium rektora. Egyik könyvének előszavában ír arról, hogy itteni működésének idejében ő is több darabot adatott elő diákjaival, elsősorban Terentius és Plautus nyomán – míg Lang Mátyás lelkész tanácsára a világi színdarabok helyett át nem tért a bibliai históriákra.¹³⁽¹³⁾

A protestáns színjátszás esetében nem is igazán beszélhetünk „vizuális” vagy „látvány”-színházról, hiszen a darabokban a hangsúly a *dikción*, a mű szövegén van, mert lényege a *tanítás*. Lackner Kristóf iskoladrámáinál a városi környezet teljes egészében meghatározza a darab előadását, mondanivalóját. „Gazdászati játékában” (*Actus oeconomicus*), melyet „híres, tekintetes, nagyságos, nemes, kiváló és nagyreményű soproni tanulóifjak adtak elő 1619-ben” konkrét mezőgazdasági tanácsokkal látja el a polgárokat – s mindezt a legmanieristább latin rétorika prózanyelvén! Idézet a bevezetésből: „Láthatjátok, összeírt atyák, mondom, világosan láthatjátok, hogy ennek a darabnak szereplői nem előkelő helyekről lettek összeválogatva, hanem polgárok, szolgák, sőt egy egész szolgacsalád, úgymint Herus és Hera – az apa és anya –, akik nem ok nélkül lettek kiválasztva, e mai napra idehíva, s ez órában, ezen a helyen felléptetve, amint ez nagyságtok szeme előtt is hamarosan meglátszik majd. Hogy miért van ez? Ennek oka sajnálatos módon a régebben még megfigyelhető gondoskodás lanyhulása, a háztáji gazdaságok elhanyagolása, a családi vagyon csökkenése, sőt egész vagyonok elvesztése: ez az ami sürgeti, kéri és követeli – mert jobb későn mint soha; bölcsebb dolog a baj előtt bevenni az orvosságot; jobb őrizni mint elhagyni; építeni mint rombolni; támogatni mint ledönteni –, mert az egyetértéssel a kis dolgok is növekedésnek szoktak indulni, hát miért ne történhetne ugyanígy, hogy a háztáji gazdaságok is jobb irányba fejlődnek, és gyarapodnak majd?” S ami már e kis szemelvény után is igazán meglepő: a darab nem maradt visszhangtalanul! Zuana Péter ifjú peregrinus tíz évvel az előadás elhangzása után írott levelében hosszú részeket idéz a darabból. (Ld. a 2.3.2. fejezetet.)

Az igazi „Schau”-Spiel Sopronban is csak a jezsuitákkal kezdődik. 1640-től fogva összesen huszonhárom, Sopronban előadott darabjukat ismerjük cím szerint. A Berlinben egyetlen példányban őrzött „Keresztény Erő, avagy Szent Pankrácius vértanú” c. iskoladrámájának azonban nyomtatott szöveggel rendelkezőnkre áll.¹⁴⁽¹⁴⁾ A darab hetvenkét szereplőjével, látványos díszleteivel, énekes-táncos betéteivel a nagy barokk ünnepi játékok egész arzenálját felvonultatja, s vetekedik a bécsi udvari játékok pompájával. Nem véletlen, hogy éppen Sopronban maradt fenn a jezsuita színjátszásra vonatkozó egyik legfontosabb forrás: a kollégium 1700 körül egybegyűjtött színpadképeinek színes rajzai.¹⁵⁽¹⁵⁾

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban / 1. Irodalom a városban / 1.1. Vizualis „irodalom” / 1.1.2. Emblematika

1.1.2. Emblematika

A könyvekben leírt szöveges üzenetek tömör vizuális megjelenítésére szolgál az embléma, amely ősi műfaj, gyökerei az ókorba nyúlnak vissza. Az embléma tkp. nem más, mint egy kép (*imago*), magyarázó fel- vagy aláírással (*in/subscriptio*). Az *emblematica* viszont kifejezetten reneszánsz műfaj: ezekben a *kép* mindannyiszor szimbolikus értelmű üzenetet hordoz, a feliratok pedig a megfejtéshez adnak kulcsot.¹⁶⁽¹⁶⁾

Az emblematika azonban már a XVI. század végén is népszerű volt a városi literátusréteg körében. Az idősebb Faut Márk 1617-ben felvett könyvtárjegyzékében például három ilyen témájú könyvet találhatunk: Alciati, Camerarius és Pierio Valeriano egy-egy kötetét.¹⁷⁽¹⁷⁾ Ráadásul a háromból kettő a hagyatéki leltár

felvételekor kölcsönben volt: a Camerarius-kötet Jeszenszky-nél,¹⁸⁽¹⁸⁾ a Valeriano pedig Lackner-nél. Faut Márk tanácsos emblematikus kötetét hasonló nevű fia fél évszázad alatt még hattal szaporította,¹⁹⁽¹⁹⁾ de az apa jegyzékén szereplő könyvek közül csak Alciatié volt meg neki. Valószínű tehát, hogy a Jeszenszkynek kölcsönzött Camerarius- és a Lacknernek átadott Valeriano-kötetet **5**sohasem látta viszont. De éppen ezek a könyvkölcsönzések vezetnek el ahhoz a feltételezéshez, hogy az emblematikus könyvek hatását sem szűkíthetjük le egyetlen magánkönyvtár körére!

Az emblémák a XVI. század folyamán „kibújnak” a könyvekből és megjelennek középületek falain, épületdíszeken és másutt (*Emblematik außerhalb der Bücher*), hatásukat még a népművészetben is éreztetik.²⁰⁽²⁰⁾ Az emblematika fő soproni propagátora Lackner Kristóf volt, aki a városfalakon kihelyezett képek és feliratok, valamint a programmatív festészet, így az *Ödenburgisches Rathaus* falképei segítségével, ezt a vizuális irodalmat először vitte a polgárság legszélesebb rétegei elé.²¹⁽²¹⁾ A „könyvön kívüli emblematika” (*Emblematik außerhalb der Bücher*) egyik legfontosabb „fogadóközegét” a polgárság körében a késő-középkortól kezdve szokásos festett házhomlokzatok és belső terek jelentették. Egy izgalmas lübecki példa alapján²²⁽²²⁾ nem zárhatjuk ki, hogy a polgárok olvasmányműveltsége és házaik díszítése között Sopronban is lehetett némi kapcsolat. De az emblematikus kifejezésmód érhető tetten a temetői sírművészetben is, amelynek szintén a XVII. század volt a csúcspontja Sopronban.²³⁽²³⁾ Mi célt szolgált a „festett költészet” a városi polgárság körében? Bár a teoretikusok máig vitatkoznak azon, hogy a költészet Horatius által megjelölt két fő célja: a *docere* és a *delectare* közül melyik domináns az emblematikában,²⁴⁽²⁴⁾ Lackner hasonló művei nem hagynak kétséget afelől, hogy célja nem a szórakoztatás, hanem a *polgárok erényre nevelése* volt.

Lackner Kristóf 1617-ben meglepő gyorsasággal két emblematikus könyvet is megjelentetett: az egyik, egy apológétikus irat, a „Magyar Felség sasáról” (*Maestatis Hungariae aquila*) szól. A mű célja: a *porta primarian* (Előkapu) látható emblematikus bronz-sas értelmezése²⁵⁽²⁵⁾, melynek „megcélzott rétege” a **6**soproni nemesség és értelmiség volt.²⁶⁽²⁶⁾ Az Aquila (a valóságos és a könyvben írott is) azonban nem talált megértésre sem náluk, sem a polgárság körében. Lackner ekkor sebtében megírja az „Egyiptomi virágszedő a soproni mezőn” (*Florilegus Aegyptiacus in agro Semproniensi*) c. kis emblémaszótárát, melynek bevezetése mindennél többet elárul az emblematika helyéről, szerepéről, céljáról a korabeli Sopronban: *Ac quia multi in hoc studio laborarunt sedulo, nonnullos lustravi et exinde apprime ad Emblematicam descriptionem necessaria pro Indice collegi, vi quibus eruditus pro suo captu ingeniose quasvis elegantiarum formas et emblematicas adumbrationes sine labore queat depingere, et hieroglyphice quid describere: inprimis veri is qui secum cogitat: struxerunt alij nobis, nos posteritati, eademque structuras voluerit monumentis antiquitatis condecorare, vel emblematicis adumbrationibus et hieroglyphicis litteris studuerit proximum, ad honestatem, sobrietatem, industriam, pietatem, humanitatem, constantiam, et quae non? incitare.* [De mivel ebben a tudományban sokan szorgoskodtak már, néhányukat átnéztem és azokból kiváltképpen az emblematikus leíráshoz szükséges dolgokat betűrendben összegyűjtöttem, hogy bármely művelt ember saját tehetsége szerint bölcsen bármely tetszetős alakot és emblematikus ábrázolást könnyedén elkészíthessen, és hieroglifikus módon bármit leír hasson; különösen aki belegondol ebbe az igazságba: mások nekünk építettek, mi pedig az utókornak – és ezeket az építményeket akarja a régmúlt emlékeivel feldíszíteni; vagy emblematikus ábrázolásokkal és hieroglifikus betűkkel törekszik szomszédságát a tisztességre, józanságra, szorgalomra, kegyességre, emberségre, állhatatosságra – és még mi mindenre nem? – felbuzdítani.] (fol. A6^v–A7^r)²⁷⁽²⁷⁾

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban / 1.

Irodalom a városban / 1.2. Orális irodalom (rétorika)

1.2. Orális irodalom (rétorika)

A barokk emblematika előretörésével szorosan összefügg a beszéd művészetének, a rétorikának túlbujánzása – tulajdonképpen nem is lehet megállapítani, melyik hozta magával a másikat.²⁸⁽²⁸⁾ Azt is mondhatnánk: ami az emblematika a *szemnek*, az a rétorika a *fülnék*.

A XVII. században Európaszerte egységes a rétorika köznyelv, katolikus és protestáns elmélet között alig van különbség. Az Arisztotelész–Cicero–Quintilianus triumvirátuson alapuló, klasszicizáló humanista szónoklattan az egyeduralgoló.²⁹⁽²⁹⁾ A soproni könyvhagyatékokban is kiemelkedő többségben ⁷vannak Cicero rétorikai művei, hozzá képest minden egyéb klasszikus rétorikai szerző csak elenyésző kisebbségben van jelen: Quintilianus három, Isocrates három és az idősebb Seneca egy kiadással. Arisztotelész *Rétorikája* egyáltalán nem fordul elő.

A protestánsok számára mértékadónak tekintett rétorika megalkotása Melanchthon nevéhez fűződik. Az antikizáló humanista hagyományokra épülő rendszert a „praeceptor” három változatban dolgozta ki (1519, 1521, 1531). Művei közül az *elementa Rhetorices* háromszor, a *Selectae declamationes* három kötete pedig egyszer szerepel csak a XVII. század folyamán a hagyatékokban. A korszak legelterjedtebb protestáns rétorikája Johann Gerhard Voss (Vossius) (1577–1649) műve volt. A hatalmas terjedelme ellenére is népszerű ún. „nagy Vossius” (*Commentariorum rhetoricorum, sive oratoriarum institutionum libri sex*. Leiden, 1606) csak egyszer szerepel nálunk, de az ennek alapján készült „kis Vossius” (*Oratoriae Institutiones* címen) is csak egy alkalommal fordul elő. Vossius elmélete – amely az „*aurea latinitas*” legnagyobb szerzőivel szemben az ezüstkori írók utánzását is megengedhetőnek tartja – nem talált túl jó fogadtatásra Sopronban, ezt már pusztán a Cicero munkák nagy száma alapján is sejthetjük.

A német rétorikaírás egyik legismertebb képviselője Conrad Dietrich (Dietericus), aki műveit szintén két változatban írta meg: igényesebb megfogalmazásban (*Institutiones rhetoricae*, 1613), és az egyszerűbb tanulhatóság kedvéért tömörebben (*Institutiones oratoriae*, 1615). Népszerűségére jellemző, hogy még 1752-es kiadásáról is tudnak a bibliográfiák.³⁰⁽³⁰⁾ Sopronban a bővebb változat volt az elterjedtebb, ez összesen négy példánnyal, míg a rövidebb mindössze egy kiadással szerepel. A többi szerző közül legelterjedtebbek Melchior Junius (1545–1604) strassburgi professzor művei voltak (13): *Orationes* (7), *Schola Rhetorica* (3), az *Eloquentiae Comparandae methodus* (2), és az *Artis dicendi praecepta* (1). Rajta kívül a többi szerző³¹⁽³¹⁾ csak egy-egy példánnyal szerepel.

De hol alkalmazták a gyakorlatban a rétorikai elméleti képzést? Két fronton is egyszerre: az egyházi és a világi életben. Az előbbinek igazi jelentősége a reformáció/ellenreformáció viharaiiban volt, és Sopronban két jeles személyiséggel dicsekedhet: Gerengel Simonnal (1518–1571) és Lang Mátyással (1650–1682).³²⁽³²⁾ Konszolidált időszakokban a hívek előtt temetési, ⁸esküvői, felavatási ceremóniákon elmondott alkalmi beszédek is figyelemreméltók ugyan, nálunk azonban eddig még jóformán számbavételük sem történt meg.³³⁽³³⁾

Az egyház által lelkeszeinek biztosított állandó megszólalási lehetőség a világi életben elsősorban a politikában volt adott. A szabad királyi városok viszonylag tág teret biztosítottak a politikai szónoklat kialakulásának, hiszen érdekeiket az országgyűléseken is önállóan kellett képviselniük. „*In libera Republica lingvas oportet esse liberas, sagen die Herren Politici: In einer Freyen Stadt müssen Zung und Sprache frey seyn*”³⁴⁽³⁴⁾ – Tacitus *Dialogus de oratoribus*-ára utalva valószínűsíthetjük, hogy ez a szólásszabadság is lökést adhatott a rétorika művelésének. E korszak csúcspontja Sopronban ismét csak

Lackner Kristóf polgármesterségének időszakára esik. Dobner Ábrahám Egyed városi jegyző a következő szavakkal ecsetelte Lackner Kristóf szónoki képességét a polgármester halála után majd' egy évszázaddal megjelent *Curriculum vitae*-ben:³⁵⁽³⁵⁾ „Ha beszédeit akarnám jellemezni, melyeket különféle helyeken, alkalmakkor és időben tartott, ehhez egy másik beszédre lenne szükség. Legyen elég most csak annyit tudni, hogy azoknak mindegyike tárgyára nézve igen fontos, stílusában választékos, jeles gazdagságú, az előadásban pedig emelkedett: egyszóval szerzőjéhez méltó volt. Ha mindazokat a beszédeket, amelyeket ez a férfiú követjárásai során bölcsen felvállalt, alaposan megfontolt és hűen előadott, össze akarnám számlálni, előbb menne le a nap, hogysen beszédemnek végére érnék.” Lackner érdeme az is, hogy a politika mellett az irodalmi szónoklat műfajait is behozta a városba, s a Nemes Tudós Társaság felállításával (1604) intézményes keretet teremtett annak műveléséhez. Íme egy „választékos stílusú, jeles gazdagságú” mondat az *Oratio de laudibus Semproniensis*-ből, amelyet 1612-ben adott elő a Társaság tagjai előtt: *Quibus omne id quod possum, possideo, prompte proposse prout peculiaris perpetuaq(ue) pietatis perennitas postulat petitq(ue), porrigo propino promereriq(ue) praeterea pergo* [fol. 128^v]. [Akiknek mindazt, amit képes vagyok s kezemben tartok, készségesen, képességem szerint, miként a kiváltképpen való kiolthatatlan kegyesség kívánja és kéri, kínálom s közreadom, és különösképpen kegyeitekét kívánom kiérdemelni.] Lackner művei tökéletesen eleget tesznek a barokk poétikák Cicero műveiből leszűrt gyakorlatának, amely szerint a szónoki beszéd alapelvei: a valóságosság, a dísz (*decorum*), és a nagyítás (*amplificatio*).³⁶⁽³⁶⁾ Más kérdés, hogy ki értette meg e 9 mondatokat, s megint más kérdés, hogy ki tudta értékelni is őket? A választ egy későbbi fejezetben próbáljuk megadni e kérdésre.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban / 1. Irodalom a városban / 1.3. Könyvirodalom

1.3. Könyvirodalom

Liber nihil aliud est, quam instrumentum divinitus inventum, quo memoria rerum inventarum et doctrinae et vivae vocis conservatur, vel aliis praesentibus vel absentis vel etiam posteri communicatur et propagatur... [A könyv nem más, mint isteni eredetű találmány, amelynek segítségével a kitalált dolgokat, a tanokat és az előbeszédet rögzítjük, illetve másokkal – legyenek azok jelen-, vagy távollévők, vagy utódok – közöljük és nekik továbbadjuk] – írta Johannes Olearius a szász Halle új könyvtárának felavatására mondott – fentebb is idézett – beszédében. A könyv, mint a kortársakkal és az utókorral zajló kommunikáció legfontosabb eszköze, minden irodalomtörténeti vizsgálat alapvető tárgya és eszköze. Az alábbiakban a városi polgárság által „kitermelt” könyveknek két formális típusával: a kéziratokkal és nyomtatványokkal foglalkozunk.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban / 1. Irodalom a városban / 1.3. Könyvirodalom / 1.3.1. Kéziratok

1.3.1. Kéziratok

A kéziratosság – a nyomtatott könyvek tömegcikké válása idején is – hosszú ideig tovább él a polgárság körében, s nemcsak a levelek, vagy az íróasztalfióknak írott versezetek, hanem széles körben terjesztett paszkvillusok/propagandairatok formájában is. Egy ilyen pamflethez fűződik az első irodalmi per is Sopronban. Wiener János 1595-ben a soproni polgárasszonyok (köztük a polgármesterné) erkölcséről írt verseit még Bécsben és Bécsújhelyen is olvasták – nem is csoda, ha csaknem fejvesztésre ítélték a felháborodott városatyák.³⁷⁽³⁷⁾ De kéziratokat még a XVII. század közepén is használnak fel propaganda

célokra. Heinrich Hoffer városi orvos ellen 1647. május 1-jén az éj leple alatt egy pamfletet függesztettek ki a pellengérré és magánházak ajtajaira, amelyben sarlatánnak bélyegezték. A titkos támadás még a pozsonyi helytartóság rosszállását is kivívta.³⁸⁽³⁸⁾

A polgárok birtokában valaha volt kéziratokról ma már főleg csak a könyves hagyatéki leltárakból szerezhetünk tudomást. Ezek a címeknek kb. 80%-ánál tüntetnek fel valamilyen témakört, vagy ritkább esetben pontos címet. A legtöbb kézirat (az összesnek 20%-a) az orvostudomány témakörében fordul elő, ezek elsősorban receptkönyvek lehettek.³⁹⁽³⁹⁾ A következő kategória a történelem (história, krónika) hat, valamint a jog öt kötetel. Az összes többi témakör – 10 amely összetételét tekintve ugyan rendkívül változatos – már csak egy-két kézirattal van képviselve.

Ezeknek a kéziratoknak azonban csak egy töredéke lehetett soproni szerzők saját munkája, a többi pusztai kompiláció. Egyes irodalmi jellegű kéziratok azonban a Soproni Levéltár gyűjteményében is szerencsésen fennmaradtak. A versek főleg nemesekhez írott panegyricusok.⁴⁰⁽⁴⁰⁾ A fennmaradt krónikák sorát pedig az a Faut Márk nyitja meg, akinek 1617-ben kelt inventáriumában több kéziratról, köztük saját verseiről (*Carmina autore Marco Fautore*, Nr. 66.) is megemlékeznek.⁴¹⁽⁴¹⁾

Az információszerzésben a nyomtatott röpiratok és újságok terjedésével sem szűnt meg a kéziratosság szerepe. A Soproni Levéltárban még a XVII. század közepéről is őriznek kézzel írott újságmásolatokat, amelyeket kifejezetten a tanács számára készítettek névtelen informátorok.⁴²⁽⁴²⁾ A későközépkorban a fő hírforrás még a szóbeliség, a nyomtatott szöveg csak mintegy a szóbeli hír hitelesítőjeként szolgál. Zrínyi György 1571. december 12-én írja Batthyány Boldizsárnak: „Továbbá tudom, hogy te kegyelmed ex litteris értette és hallotta a tengeren való hadakozásnak dolgát, ím mostan te kegyelmednek ismét újabban meg küldöm, miképpen meg írták az viadálnak dolgát. Ezt pedig énnekem szintén Velencéből írván küldötték. Mert énnekem egyik tenger melléki tisztartóm Velencében volt, ki által küldötték. Azért ezt te kegyelmed minden (...) kívül bizonyonnyal el hiheti, hogy ez így volt, ez mint ím te kegyelmednek ez nyomtatásban írván meg küldöttem.”⁴³⁽⁴³⁾ Ugyanez az attitűd tükröződik már fél évszázaddal korábban is Schwartzentaler Kristófnak a soproni polgármesterhez írott levelében is: „Több hírt is írnék Önnek, amit egy töröktől tudtam meg, remélem azonban, hogy valamikor az önök vásárán nyomtatásban is megtalálható lesz.”⁴⁴⁽⁴⁴⁾

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban / 1. Irodalom a városban / 1.3. Könyvirodalom / 1.3.2. Nyomtatványok

1.3.2. Nyomtatványok

Ha kijelenthetjük, hogy a „német reformáció városi jelenség” volt⁴⁵⁽⁴⁵⁾, akkor azt is hozzátehetjük ehhez: „a német reformáció könyves jelenség” is volt egyben.⁴⁶⁽⁴⁶⁾ A 11 példányszám-adatok szerint állíthatjuk, hogy Németországban 1525-ig minden olvasni tudó ember kezében lehetett egy Luther-röpirat és kb. minden harmadik-negyedik ember kezében egy Biblia. A könyv funkciója tehát alapvetően megváltozik: tömegcikké válik, ugyanakkor túlnyomóvá lesz benne – Erich Kleinschmidt szavával élve – a „napi eseménytartalom” (*nachrichtliche Inhalt*). A könyv/röpirat kilépett szűk városi köréből: a benne közölt információk országhatárokat is átlépve, viszonylag gyorsan terjednek a kereskedelmi útvonalak mentén.

Sopronban is először kereskedők hozzák be a lutheránus könyveket. Nem lehetett veszélytelen vállalkozás: Nezsideren 1524-ben égettek meg egy kereskedőt, mert lutheri röpiratokat találtak nála.⁴⁷⁽⁴⁷⁾ Nyilván az sem véletlen, hogy ugyanezen év októberében folyt le Sopronban az a Luther-ellenes vizsgálat, amelynek fővádlottja szintén egy kereskedő, Moritz (Kalmár) Pál volt. A jegyzőkönyvben ezt olvassuk: „Kalmár Pál,

soproni polgár, újra bevallotta, hogy azt nem tudja, vajon másoknak vannak-e lutheránus könyvek avagy nincsenek, de magáról jól tudja, hogy neki vannak és az urak kérésére be is akarja azokat mutatni és szolgáltatni...⁴⁸⁽⁴⁸⁾ Ugyanekkor Johannes Pistor elmondta, hogy egyszer Kalmár Pál kocsmájában a következő történt: „És belépett a vendéglőbe (*triclinium*) [ti. Kalmár Pál] két diákkal, az egyik volt a hangadó (*succentor*), aki nemrég tért vissza (*recessit nuper*), és egy másik, de nem tudta, hogy mi történt odabent, hogy vajon ettek-e [ti. húst], de látta hogy azok az üres tálát vitték ki. Pál ugyancsak azt mondta, hogy rengeteg lutheránus könyve van (*haberet magnam copiam librorum lutheranorum*), de ezek miatt a könyvek miatt nem nyúzhatják le a bőrét (*excoriare*), mivel azokat nyilvánosan árulták.”⁴⁹⁽⁴⁹⁾ Ezzel egybehangzóan vallott Peck Kristóf plébános is, aki elmondta, hogy „köztudott dolog, hogy ezek a laikusok már veszik és bírják a lutheri könyveket, és mikor összejönnek a kocsmában, ott az egyik közülük, aki tudja, olvassa, a többiek meg figyelik, tizen, huszan, ahányan vannak, és annyi gyalázatot hordanak össze öszentségére, a kardinálisokra és másokra, hogy hallgatni is vétek.” Ugyanakkor azt is vallotta, hogy ezek a cikkelyek már két évvel ezelőtt is terjedtek a kolostorban írásos másolatokban. A reformáció terjedésének tehát két igen fontos alapeleme is jelen van a történetben: az egyik, a „háttérben meghúzódó”, frissen végzett peregrinusok; a másik, a könyvkereskedelem.

12A Moritz Pál és társai elleni pör viszonylag enyhe ítéletekkel zárult. A tárgyalás „fővádloztai”, a lutheri könyvek azonban máglyán hamvadtak el: „Simon és Júdás apostolok ünnepe utáni vasárnapon (október 30.) a hóhér megégette a lutheránus könyveket ennek a dögletes Luthernek gyalázatára és utálatára” (*carnifex sanguinarius combussit libros lutherianos in contemptum et abominacionem ipsium pestiferi Lutheri*).

Mikor kezd el *maga a város* nyomtatott könyvet produkálni? Akkor, amikor literátusaiban felmerül erre az igény, vagyis a protestantizmus terjedésével, a németországi egyetemekre történő peregrináció megindulásával.

Gyakorisági szempontból első csoportba sorolhatók az alkalmi nyomtatványok és a különféle gyakorlati szükségletekre szolgáló szövegek (*Gebrauchstexte*). Az alkalmi nyomtatványok közül egyik legkorábbi az a Christoph Klebelsberger polgármester halálára írott verszet, amely 1580-ban látott napvilágot Bécsben.⁵⁰⁽⁵⁰⁾ Az alkalmi versek első számú kibocsátói a prédikátorok és iskolai tanítók voltak: a címzettek pedig a városi tanács urai, valamint a nemesek.

A második csoportba a *peregrinusok disszertációi* tartoznak: különösen a XVII. század 30-as éveitől kezdve disszertációk sorozatát címezik a soproni tanács tagjainak. Természetszerűen nekik, hiszen rajtuk múltott a stipendiumok megszavazása, vagyis a külföldi egyetemi tartózkodás finanszírozása. Ezek a tanulmányok kötelezően latin nyelvűek, de érdekes, hogy legnagyobb részük nem vallási kérdésekkel foglalkozik. Gruber Ádám például (ugyan nem a soproni tanácsnak címezve) a könyvtárak történetéről írt dolgozatot.⁵¹⁽⁵¹⁾ Témaválasztásában nyilván a könyvek iránt városában megmutatkozó nagyobb érdeklődés is közrejátszott. A többi témakör nagyjából a hagyatéki leltárak esetében tapasztalt arányokat tükrözi: a szokásos rétorikai és filozófiai tézisek mellett (3-3 db) a politikát is három nyomtatvány képviseli, míg az irodalomtörténet egy, és a grammatika is egy ízben szerepel.

A harmadik, egyben legkésőbb megjelenő könyvtípus az erkölcsnemesítő célzatú „szép” irodalom, amely gyakorlatilag Lackner Kristóffal jelenik meg a városban és vele együtt hal ki onnan. Lackner 1610-es *Laudatio*-jában maga is elismerte, hogy „mindeddig egyetlen soproni költő vagy szónok sem akadt, aki méltó lenne a megörökítésre”⁵²⁽⁵²⁾ – s ez bizony az utána következő évtizedekre is elmondható. Akadnak ugyan bizonyos „csodálatraméltó ügyességgel készült, de csupán üres magasztalásokkal teli

dicshimnuszok” (*mirificis, sed vel levibus praeconijs laudes*), melyeknek szerzőit – a sértődések elkerülése végett – bölcsen elhallgatja.

Ez az irodalmi termés azonban korántsem volt elegendő ahhoz, hogy a városban megérte volna önálló nyomdát működtetni. Ezért a XVII. században [13](#)nem is települ nyomda a városba.[53\(53\)](#) A város kisebb igényeit kielégítette Farkas Imre keresztúri műhelye, a nagyobb vállalkozásokra pedig külföldön adtak megbízást.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban / 2. Irodalom a városnak

2. Irodalom a városnak

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban / 2. Irodalom a városnak / 2.1. A városnak kiadásra felajánlott művek

2.1. A városnak kiadásra felajánlott művek

A reformáció térhódítása körüli időszakban természetes, hogy a város vezetőinek elsősorban egyházi témájú nyomtatványokat ajánlanak fel a szerzők, legtöbbször némi honorárium fejében. Az már viszont eléggé meglepő, hogy a XVI. században ezek közül kilenc fő külföldi illetőségű volt, szemben a mindössze öt sopronival. Közülük is legtöbb Ausztriából ír: Johann Ulrik Saxo, Georg Lindenmayer és a würzburgi Leonhard Degen Bécsből;[54\(54\)](#) Mattheus Spangl Steyrből;[55\(55\)](#) Johann Zeiselmaier Augsburgból;[56\(56\)](#) Jeremias Homberger Grazból;[57\(57\)](#) Rheder Gáspár pedig Boroszlóból[58\(58\)](#) keltezi levelét. Az elküldött művek szinte kivétel nélkül német nyelvűek, eleinte (kb. 1580-ig) leginkább versek, majd később prózai traktátusok.

Johann Kolert 1569-ben bízza meg Georg Seyfridt kismartoni várkapitány, hogy legyen ő a pomogyi és wallerni tanító „biß auff besserung”.[59\(59\)](#) Itteni hivatalában – nyilván az előbbrejutás reményében – egy vitairatot (*Kampffgespräch*), valamint német verseket (*Teütsche Rithmos oder Rimlein*) írt és adott ki. Nem lehet pusztá véletlen az sem, hogy a tanácsot ebben az időben szinte csak versekkel tisztelik meg: Johann Ulrik Saxo a 2. zsoltár szapphói metrumban írott parafrázisát (*secundum psalmum Davidis sapphico carmine versum*), Kholb János Bécsben tanuló soproni ösztöndíjas a társai körében már egyszer felolvasott versét a Szentlélekről (*in corona constipendiarum meorum decantata Carmina de spiritu sancto*), Mattheus Spangl Dávid hét bűnbánati zsoltárát német verses ima-formában (*Siben Bueß-Psalmen des Königlichen Propheten Daidt in Kleine Kurtze Reiman*) küldi el a „tanács nagyműveltségű urainak”.

Johann Zeiselmayer levelének bevezetésében valóságos excursust találunk, amelyben egy obskúrus filozófus, a Kr. e. IV. században élt khioszi szofista, Theokritosz alapján beszél az „*artes lucrosae*” és a „*honestia studia*” közötti különbségről. Szerinte Sopron az a hely, ahol a hasznot hajtó tudományokkal szemben a szabad művészeteket is megbecsülik és előmozdítják. Kroiszosz is [14](#)elsősorban Szardiszért imádkozott Kürosz győzelme után, mert ott sok tanult ember lakott. Az eszmefuttatást végül Vergilius két híres sorával zárja. A *captatio benevolentiae* után következik a kérés. A soproni tanács tagjainak küldi a városi Tanácsról német versekben írott traktátusát (*Tractettlein De Magistratu in teutsche Rittmos*) és egy kisebb négyzólamú énekét (*kleinen gesanglein in Vier Stimmen componirt*), természetesen a „*honestia*

studia” művelőinek kijáró némi (anyagi) támogatás reményében.

Georg Lindenmayer „szép német keresztényi verseinek” (*schöne Christliche Theutsche Verß oder Rithmos*) témája Jézus Krisztus 35 leghíresebb csodatétele: a nyomdából frissen kikerült példányok különösen az evangélistáknak ajánlhatók. Rheder Gáspár egy ismeretlen munkát küld a tanács tagjainak, azoknak költészet iránti érzékét dicsőítve, mint akik „nemcsak szeretik a költészetet, hanem ékesítik és gazdagítják is azt és annak követőit” (*non tantum amatrices esse Poeseos, verum etiam ornatrices et auctrices cum Poeseos, tum eius sectatorum*). A kemnächti Georg Heckel a teljes passióról készítette el versezetét „szabályos és jól skandálható versekben” (*in rechtmessige woll scandirte Reimen*), a würzburgi Leonhard Degen pedig karácsonyra küldte el Jézus születéséről szóló német verses traktátusát. A tanácsnak írott dedikációk annyira fontosak lehetnek, hogy még maga Lackner is formális levélben ajánlja fel a tanácsnak iskoladrámáját, a *Cura regia*-t.⁶⁰⁽⁶⁰⁾

Természetes, hogy minden levélíró igyekezett a város vezetőit a „legbőkezűbb mecénás”, vagy „a legjobb patrónus” képében feltüntetni a várható anyagi juttatások fejében. De volt-e a humanista flosculusok mögött valódi tartalom is? Úgy vélem igen, bár az éremnek van egy másik – kevésbé fényes – oldala is. Lackner Kristóf például 1592-ben küldi haza Grazból téziseit a tanács urainak.⁶¹⁽⁶¹⁾ Nevelőanyja, Consul Anna azonban kénytelen volt megróni a magisztrátust, amiért az nem törődött nevelt fia munkájával, a tézisek szétosztatlanul hevertek a városházán.⁶²⁽⁶²⁾ Név szerint is elmarasztalja Nagy Tamást, Tamisch Mártont és Faut Márkot, mint akik „keveset tartanak az egész felől”. A vádakban – mint azt Kovács József László is megjegyzi – lehetett némi igazság, de a levélből a sértett szülő indulata is kiérezhető. A valóság nyilván valahol a két véglet között volt: a soproni belső tanács irodalmi érdeklődésének hamar híre ment a környező evangélikus vallású országokban, ám az igazi mecénássághoz, vagyis a valódi tehetségek felismeréséhez és támogatásához, már sem elegendő pénz, sem elegendő tudás nem állt a tanács tagok rendelkezésére.

Minthogy Lackner városvezetőségének idejében a szerzők szigorú megmérettetésnek voltak kitéve, s a pénzt nem szórták ölükbe két marokkal, kéziratokat csak elvéve adnak be azzal a céllal, hogy a tanács pénzén jelentessék meg azokat. Ezek is jobbra szegény lelkészek voltak: mint az 15Ágfalván és Lépesfalván lelkészkedő Erasmus Felner, aki prédikációját adta be véleményezésre – némi anyagi támogatás és a kiadás elősegítése reményében; Institoris Mihály pedig düledező iskolájának felújítására kért anyagi segítséget, amiért cserébe három munkáját ajánlotta fel a tanácsnak; vagy a soproni magyar prédikátor, Kőszegi Szekér Mátyás, aki képek nélküli „emblémáskötetét” akarta Lacknerrel kiadatni. Ebben – mint az leveléből kiderül – kissé erőltetett módon a város 12 vezetőjét a „Múzsák 12 *numenjének*” (*duodecim numina Musarum*) titulálja, amelyen a tudós Lackner legfeljebb ha jót mosolyoghatott. Ő bizonyára sokkal komolyabb munkákat szeretett volna látni: ilyen lehetett volna Faut Márk krónikája – ha elkészül –, s gyaníthatólag ő biztatta Scholtz Jeremiás városi orvost is a balfi fürdőről szóló ismertetésének megírására.⁶³⁽⁶³⁾

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban / 2. Irodalom a városnak / 2.2. A város által megrendelt művek

2.2. A város által megrendelt művek

A mecénatúra másik tipikus esete Abraham Hossmann császári udvari történetíróval kapcsolatos, aki először 1612-ben került kapcsolatba a várossal.⁶⁴⁽⁶⁴⁾ Első levelében⁶⁵⁽⁶⁵⁾ a császári esküvőkről írott könyvét és Osztrák Krónikáját ajánlja a Tanács figyelmébe, amelyről azt írja, hogy az a lipcsei vásárra

meg is jelenik. Második levelében⁶⁶⁽⁶⁶⁾ már II. Rudolf életéről és koráról küld nekik újabb traktátust, az Osztrák Krónikát ismét csak ígéri. Harmadik levele két évvel későbbi keletű,⁶⁷⁽⁶⁷⁾ ebben a *Pestis*ről írott traktátusát⁶⁸⁽⁶⁸⁾ küldi, tekintettel arra, hogy erre az évre az asztrológusok járványt jósltak – majd mintha elfelejtette volna előbbi levelét, május 3-án⁶⁹⁽⁶⁹⁾ szinte szó szerint megismétli az előbbieket. Mindkét esetben újra említést tett *Osztrák Krónikájáról*, amelyben – ha lehet némi hitelt adni közléseinek – sok szó eshetett Sopronról is. A sokat emlegetett krónikát azonban még ezekkel a levelekkel sem küldte el.⁷⁰⁽⁷⁰⁾ Ismerjük Hossmann 1612-ben a pozsonyi tanácshoz írott levelét is,⁷¹⁽⁷¹⁾ amely sokban hasonlít a Sopronba küldött első és második levélhez. Minden bizonnyal ő is minta szerint dolgozott. E levélben a Nagy Osztrák Krónika elkészítése közben írott, *II. Rudolf életéről, 16működéséről és haláláról* szóló írását ajánlja a pozsonyiaknak, mert ez szerinte olyan adatokat tartalmaz, amelyek semmilyen más könyvben nem szerepelnek. Ugyanakkor kritizálja azon városok és mezővárosok magisztrátusait, amelyek nem mutatnak kellő érdeklődést művei iránt (vagyis ekkor már több helyre is írhatott hasonló tartalmú leveleket). Kilátásba helyezi, hogy Pozsony történetét is belefoglalja az alapítástól kezdve a saját koráig. Kéri, hogy szolgáljanak néhány adattal a város történetéről, s ismét jóindulatukba ajánlja az elhunyt császárról szóló emlékiratát.

Abraham Hossmann, Rudolf és II. Mátyás történetírója persze nem pusztán műveit akarta ezzel népszerűsíteni. Minden levelében szerepel egy-két célzás, vagy kifejezett kérés a neki küldendő pénzadományokra vonatkozólag. Hossmann azt is jól tudta, kiket kell „megpumpolni” ez ügyben: a városi polgárság mindenütt van elég hiú és van elég gazdag ahhoz, hogy megfizesse azt, ha valaki hízelgő szavakkal írja meg városa történelmét. Erre lehetett példa az általa írott iglalui krónika is, amelyből egy kivonatot őriznek az ÖNB kéziratárchívában.⁷²⁽⁷²⁾ Nem tudni, hogy politikai megfontolásokból, vagy az előbb említett lokálpatriotizmustól vezettetve, de tény, hogy Sopron két ízben is fizetett Hossmann-nak. Az ígért mű azonban már nem készülhetett el. 1617 novemberében a szerzőt a Magdeburg előtti úton banditák támadták meg, s halálosan megsebesítették. Hossmann művei ma igen ritkák, de történeti értékük is meglehetősen csekély, mivel azok egyszerű kompilációk – teszik hozzá a történészek.

Kiseb traktátusainak átböngészése során azonban meglepően érdekes adatokra is bukkanhatunk. Hossmann ugyanis igen sokat idéz kortárs művekből, sőt levelezésekből is. „A jól szabályozott államról és a polgármesterek helyes választásáról” írott traktátusában⁷³⁽⁷³⁾ – amelyet Felső-Lausicz hat királyi városának ajánlott – egy helyütt arról értekezik, hogy a városokban a templomok és iskolák mellett gyógyszertárakat is fenn kellene tartani, a pestisveszély megelőzése céljából. Ekkor említ meg egy soproni történetet, igaz, csak másodkézből idézve: „Cuspinianus gedencket eines Bürgermeisters zu Odenburg, daß man demselben nichts habe weher thun können, als wenn man eines Doctors in der Artzney gedacht habe, derhat nachmals in der Peste, weil die Seuch am ersten sein Hauß erreich, hundert fl. vor einen Medicum geben wollen, der aber nicht erlangen können.” (f. Jf)

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban / 2. Irodalom a városnak / 2.3. A városnak dedikált művek

172.3. A városnak dedikált művek

A városi tanács mint mecénás szerepéről a későbbiekben is szót ejtünk még. Egyelőre azokat a konkrét könyveket vizsgáljuk meg, melyeknek dedikációi a soproni tanácshoz szólnak. Ezeket részben a *Lesestoffe/Odenburg* kötet leveles anyagából, részben a Régi Magyar Könyvtár (RMK) és a Régi Magyarországi Nyomtatványok (RMNy) köteteiből válogattuk össze. Ezekből 1569 és 1695 között 47

ilyen munkát gyűjthettünk egybe, ami azt jelenti, hogy átlagosan kétévente ajánlottak egy-egy könyvet a tanács tiszteletére. Nagyobb hiátusok csak 1600 és 1610, 1620 és 1630, valamint 1676 és 1695 között vannak az anyagban. Ha megnézzük a felajánlott művek szerzőinek származási helyét, azt tapasztalhatjuk, hogy a soproniak csak 1615-től veszik át a vezetést, de magyar szerző ezek között is csak elvétve akad (az egész vizsgált időszakban mindössze hat fő). 1616-ig sok a külföldi közöttük – bizonyára az üldözött osztrák evangélikusság köréből –, majd ezek hirtelen eltűnnek. A dedikált munkák többsége nyomtatvány (41 a 47-ből) és csak négyről tudjuk biztosan, hogy kézirat. Tematikailag 1569–86-ig tartó időszakban túlnyomó többségben vannak a vallási témák, amelyek újból csak 1640 és 1650 között (az evangélikus gyülekezet megerősödésének idején) sűrűsödnek. A világi témák így is túlsúlyban vannak az összes anyagban (27 db).

Míg a XVI. század második felében tudomásunk szerint csak két disszertációt ajánlottak a tanácsnak, 1619-től kezdve gyakorlatilag ez teszi ki az anyag teljes egészét. Ezzel együtt a németnyelvűség is eltűnik, mert az egyetemi értekezések kötelező nyelve a latin volt. Magyar nyelvű munkát mindössze kettőt találunk, s külön érdekesség, hogy mindkettő természettudományi munka: Frankovith Gergely orvosi könyve (1588) és Scholtz Jeremiás leírása a balfi fürdőről (1631). A felajánlott versek is viszonylag gyér számban fordulnak elő, s jellemző, hogy a város „humanista korszakai”-ként számon tartott időszakokban: 1569–80 között, valamint 1610–13-ban.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Grüll Tibor: Városi irodalom a XVII. századi Sopronban / 3. Irodalom a városról

3. Irodalom a városról

Házi Jenő – némi politikai hátsó szándéktól is vezéreltetve – 1937-ben jelentette meg „Sopron a régi magyar irodalomban” c. kis kötetét.⁷⁴⁽⁷⁴⁾ Ha ezt a gyűjteményt végiglapozzuk, egészen Kis János „Sopron tájkáéhoz” c. verséig (1815) nem találunk olyan művet, amelynek a város nem születési helye, hanem *tárgya* lenne. De mikor is kezdtek először magáról a városról írni?

Külföldi analógiák alapján is várható volt, hogy főként két irodalmi műfaj: a *historia* és a *retorika* foglalkozik városleírásokkal. Nem véletlen, hogy mindkettő egyidőben bukkan fel nálunk: a XVII. század első évtizedében (egészen pontosan: 181610–12 körül), sőt mindkettő egymáshoz személyileg is közel álló írótól származik. *Historia* alatt természetesen *krónikát* kell értenünk, amelyek közül az első, úttörő munka Faut Márk nevéhez fűződik.⁷⁵⁽⁷⁵⁾ A krónika címlapja szerint 1529–1611-ig, valójában azonban az 1526–1616-ig terjedő időszak fontosabb történéseit foglalja össze. A „*Khurze Verzaichnuß*” gazdag tárháza a korabeli soproni egyházi, politikai és kulturális élet eseményeinek. Faut első kézből szerezhette be információit, hiszen 1590-től haláláig a belső tanács tagja volt. Kéziratát Klein Menyhért lipcsei származású német iskolamester, Faut belső tanácsos kollégája látta el kiegészítésekkel, majd hagyatékából a tanács levéltárába került *ad acta*, így közvetlen hatásáról nemigen beszélhetünk. Műfaji szempontból ez az egyetlen XVII. századi soproni krónika, amely szisztematikus adatgyűjtésével és rendszerezésével kirí a többi, *quodlibet* jellegű családi krónika közül. (Itt Payr György (1588–1651) és Csányi János, ill. Csányi György Fülöp (1670–1704) krónikáira gondolok.) Nem lehetetlen, hogy Faut Lackner biztatására készítette, s kiadásra szánta azt.

A városdicsérő beszédek (*laudationes urbis*) eredete az antikvitásba nyúlik vissza.⁷⁶⁽⁷⁶⁾ Az ókori retorikaelmélet egyik kedvelt klasszikusa, Quintilianus írja róluk: *Laudantur autem urbes similiter atque*

homines. Nam pro parente est conditor, et multum auctoritatis adfert vetustas, ut iis qui terra dicuntur orti, et virtutes ac vitia circa res gestas eadem quae in singulis: illa propria quae ex loci positione ac munitione sunt. Cives illis et hominibus liberi sunt decori. Est laus et operum, in quibus honor, utilitas, pulchritudo auctor spectari solet: honor ut in templis, utilitas ut in muris, pulchritudo vel auctor utrubiue [Az emberekhez hasonlóan a városokat is dicsérik. Mert a szülő helyett ott van az alapító, és a régiség olyan nagy tekintéllyel ruház fel, hogy azoknak, akiről azt mondják, azon a földön születtek, cselekedeteikben megmutatózó erényeik és hibáik külön-külön is ugyanazok; ezek a sajátosságok azok, amelyek a hely fekvéséből és védettségéből származnak. Ezeknek az embereknek is a szabad polgárok szolgálnak ékességére. A tárgyaknak is megvan a dicsérete, amelyekben a szerző a tisztességet, a hasznosságot és a szépséget szokta figyelni: tisztességet, mint a templomoknál; hasznosságot, mint a falaknál; vagy a szépséget mindkettőnél.] (*Institutio Oratoria* III 7, 26–27 Winterbottom.) A laudációk népszerűsége a középkoron át egészen a reneszánsz humanizmusig töretlen volt.⁷⁷⁽⁷⁷⁾ 19Néhány a jellemzőbbekből: Albrecht von Eyb Bambergéről (1452); Eobanus Hessus Nürnbergről (1532); Reinhard Lorichius Marburgról (1536); David Chytraeus Rostockról (1567); Matthaeus Dresser Erfurtról (1573); egy ismeretlen professzor Wittenbergéről (1573); Justus Lipsius Leuvenről (1605); Walter Ludwig Schwäbisch Hallról (1688) stb. Ebbe a sorba méltó helyen illeszkedik bele Lackner Kristóf 1612-ben elmondott *Oratio de laudibus Sempronienensis-e*,⁷⁸⁽⁷⁸⁾ amely – és ez nagyon fontos – nem történetírásnak, hanem szónoki beszédnek készült! Azért kell ezt hangsúlyoznunk, mert a teljes terjedelmében több mint két óra hosszát tartó beszédben számos történeti adatot is találunk. Például Lackner felsorolja a környék hasznos növény- és állatfajait, és a város kézműves-iparágait. *Aratores et vinitores, oratores ac viatores* [fol. 117^v] vannak a városban – írja –, de a felsorolásban teljesen össze nem illő neveket válogat egymás mellé, pusztán a kiasztikus elrendezés és az alliteráció miatt. Ugyanakkor a városfalak római eredetéről vallott elképzelését a modern régészet is igazolta. A beszédet a Nemes Tudós Társaság 36 tagja előtt mondta el a polgármester: hogy értették-e mindannyian, kétséges. A mű is kéziratban maradt, úgy látszik maga a szerző sem tartotta fontosnak publikálni. Ő komoly *históriát* szeretett volna látni – ennek megírására több ízben is buzdítja társait –, s nem rajta múlt, hogy nem készült el. Lackner városdicsérő-beszéde a hasonló típusú XVII. századi *oratiók* egyik kiemelkedő darabja. Elsősorban azért, mert a retorika formális követelményeinek kielégítésén túl szeretettel, ugyanakkor józan realitásérzékkel tudja dicsérni saját páttriáját.

De rendelkezünk „iskolás” gyakorlatokkal is ebben a témakörben: Rosner Mátyás wittenbergi diák 1660-ban született *Dissertatio geographica-jával*,⁷⁹⁽⁷⁹⁾ amely nem *laudatio*, hanem *descriptio*, mégpedig szigorúan „tudományos” (vagyis csontszáraz) leírása a városnak. Rövid terjedelme miatt alig jut tovább általánosításokon, ezért helytörténeti haszna is vajmi csekély.

Igazán nagy hírnevet és pártfogókat a városnak leginkább az idelátogatók szerezhettek azzal, ha jó véleményt alkottak Sopronról, és azt továbbadták hazájukban is. Különösen jó alkalom kínálkozott erre a XVII. században lezajlott két országgyűlés alkalmával. Ifj. Hiller István a firenzei levéltárban megtalálta Giovanni Francesco Buonamicinek, a firenzei követség titkárának 1622-ben írott levelét, amelyben bemutatja Sopront a bécsi olasz követnek.⁸⁰⁽⁸⁰⁾ A „nem túl nagy, de szépen megépített város” (*non e molto capace, má ben' fabbricata*) megnyerte a toszkánai herceg követének tetszését, s több levelében is részletesen beszámolt a Sopronban zajló tárgyalásokról, ceremóniákról és fogadásokról.

(Folytatjuk)

20Rövidítések

20Rövidítések

BÁN 1939

Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939. (Győregyházmege múltjából, IV. szám 2. rész)

HAB

Herzog-August-Bibliothek, Wolfenbüttel

HÁZI 1939

Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939. (Győregyházmege múltjából, IV. szám 1. rész)

HÁZI 1982

Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok (1535–1848). I–II. kötet. Akadémiai, Bp. 1982.

KLEINSCHMIDT 1982

Kleinschmidt, Erick: Stadt und Literatur in der Frühen Neuzeit. Voraussetzungen und Entfaltung im südwestdeutschen, elsäsischen und schweizerischen Städteraum. Böhlau, Köln–Wien 1982. (Literatur und Leben NF Bd. 22.)

KOVÁCS 1972

Kovács József László: Lackner Kristóf és kora. Sopron, 1972. (A Soproni Szemle kiadványai, új sorozat 6. szám).

Lesestoffe/Ödenburg

Lesestoffe in Westungarn I. Sopron (Ödenburg) 1535–1721. Scriptum, Szeged 1994. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 18/1.)

MOLLAY 1967/68

Mollay Károly: Többynelvűség a középkori Sopronban. SSz 1967, 155–171; 205–223; 317–333; 1968, 37–58; 130–150

PAYR 1917

Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. I. kötet. Sopron, 1917. [A II. kötet nem jelent meg.]

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Nagy Alpár: In memoriam Scholz János (1903–1993)

Nagy Alpár: In memoriam Scholz János (1903–1993)

A merész ecsetvonásokkal festett pályakép: késői nekrológ, őszinte tiszteletadás, főhajtás a tőlünk hosszú évtizedekig távol élt, 1993-ban elhunyt sokoldalú zeneművész emléke előtt, aki élete végéig – gyakorta kedvezőtlen körülmények között, a látszatot nem egyszer meghazudtolva – szülővárosának egész szívével

hű polgára tudott maradni.

A munkámban megjelenő valamennyi idegennyelvű dokumentumot a Scholz–Russ család közeli ismerőse és barátja, a Sopronban élő Kalmár Dezsőné kapta közvetlenül Scholz János özvegyétől, Helen Marshall Schellingtől az Amerikai Egyesült Államokból, fénymásolt példányok formájában. Ezek a másolatok Hillebrand Imre könyvkötőmester közvetítésével kerültek hozzám. Az angol nyelvű cikkek, közlemények, folyóiratrészletek anyagát Nagy Enikő Gyöngyvér (Budapest) fordításában használtam fel.

21. „Régi muzikális soproni család sarja, akinek apja, anyja, nővére, nagybátyja, nagyatya mind, vagy az egyesületi zenekarban, vagy az énekarban tevékenykedtek, dédanyjának tiszteletére pedig Schubert szerenádöt írt” – olvashatjuk Csatkai Endrénél.¹⁽⁸¹⁾ „Mr. Scholz Sopronban született Magyarország nyugati részén” – írták róla a The New York Times-ban.²⁽⁸²⁾ A személyről készült egyik angol nyelvű életrajzi, szakmai összefoglalásban³⁽⁸³⁾ az áll: családja, mellyel Schubert, Liszt, Goldmark baráti kapcsolatban voltak, osztrák–magyar eredetű, Schubert az op. 138-as számú művét (Serenade) Scholz János szülői nagynénijének,⁴⁽⁸⁴⁾ Goldmark Károly pedig B-dúr zongoratrióját,⁵⁽⁸⁵⁾ másutt B-dúr zongorakvintettjét,⁶⁽⁸⁶⁾ Scholz János anyjának⁷⁽⁸⁷⁾ ajánlotta, aki tehetséges hegedűs volt. „Előkelő családban született” – fogalmaztak másutt, olyan családban, amely „Sopronban, egy Ausztria melletti magyar városban élt több mint két évszázadon át”.⁸⁽⁸⁸⁾ Szülőhelye, Sopron, Ausztria és Magyarország határánál, fontos útvonal volt már a rómaiak idejében. A civilizáció itt magas színvonalon állott, és a kozmopolitizmus⁹⁽⁸⁹⁾ elérte ezt a meglehetősen kis várost, amelyik igényt tartott Haydnra, Goldmarkra, mint saját felfedezettjeire,¹⁰⁽⁹⁰⁾ több neves orvossal, tanárral együtt.

„Volt egy hatalmas, gazdag, rendkívül választékos zenei könyvtárunk, beleértve a posztromantikus zenének olyan komponistáit is, mint Kalkbrenner és Reissiger. Megvolt itt Beethoven Spring (Tavaszi) hegedűszonátájának első kiadása, ami dédanyám könyvtárából származott, még leánykorából, mielőtt 1827-ben férjhez ment. 1813-ban a család 6000 kéziratot, korai nyomtatású zeneművet adományozott a Bécsi Zenebarátok Szövetségének (Vienna Society of Friends of Music). Ez lett a magja a híres Zenebarátok Társasága (Gesellschaft der Musikfreunde) könyvtárának. Családom nemcsak a zenét ismerte, hanem a zeneszerzőket is. Nagypapám mesélt nekem Liszt egykori koncertjéről,¹¹⁽⁹¹⁾ mert 22 amikor Liszt első szólóestjét adta Sopronban, a nagypapám ott volt ezen a koncerten.¹²⁽⁹²⁾ Előadás közben elszakadt egy húr. Valaki az első sorból felugrott, és tartani akarta, mert úgy zörgött, mint egy ördög. De Liszt játék közben felemelte egyik kezét, megrázta a »betolakodó« felé, s rákiáltott – »Menj el!« – németül, mert csak keveset beszélt magyarul. Nagymamám még az ő anyjától hallotta, hogyan időzött Schubert társaságukban. Opus 138-as Szerenádját szülői dédnagynénimnek dedikálta születésnapjára. Előadták otthon az esemény tiszteletére, de Schubert már nem hallotta azt, ugyanis kiment egy Bécsen kívüli borozóba, ott találtak rá, teljesen egyedül volt, ittasan, s firkálgatott egy darab papírosra”.¹³⁽⁹³⁾

„Művészetében leginkább a velencei iskolát részesíti előnyben, aminek családi okai is vannak. Nagymamája triezsi származású, ő egynegyed részben olasz. Voltaképpen valódi osztrák–magyar volt, anélkül, hogy egy csepp magyar vér lett volna benne. Ennek ellenére nagyon is magyarnak érezte magát” – summázták róla, illetve családjáról Amerikában.¹⁴⁽⁹⁴⁾

1903. december 20-án született Sopronban, „egy régi magyar városban, ahol reneszánsz és barokk épületek álltak, közel az osztrák határhoz”.¹⁵⁽⁹⁵⁾ „A család itt kétszáz éven keresztül élt ugyanabban a nagy impozáns házban, amelynek negyven helyisége lehetett. Kereskedő emberek voltak, kivéve Scholz János apját, aki akkor halt meg, amikor ő öt esztendő volt”.¹⁶⁽⁹⁶⁾ János Scholz Julián és Russ Melinda gyermekeként látta meg a napvilágot. Édesapját, a tűzérőrnagyot, lelkes zenebarátként ismerték, tisztelték

városszerte. Édesanyja diákéveiben magánúton szerezte alaposnak mondható zenei ismereteit, évtizedeken át a Soproni – 1929-től Liszt Ferencről elnevezett – Zeneegyesület tagjaként tevékenykedett. Zene iránti buzgóságának egyik jellemzője volt, hogy az egyesület valamennyi hangversenyén, rádiószereplésén részt vett, a Zeneegyesület 20 éve működő tagjaként bronz érmet kapott,¹⁷⁽⁹⁷⁾ a Dalosszövetség pedig három évtizedes működéséért ezüst éremmel tüntette ki.¹⁸⁽⁹⁸⁾ Az egykori Hosszúsor, 1906-tól Rákóczi utca 9. sz. alatti, múlt század elején klasszicista stílusban épült szülői ház,¹⁹⁽⁹⁹⁾ csakúgy, mint a vele egy telken álló Russ-palota, a soproni zenei élet egyik jelentős találkozóhelye, központja volt,²⁰⁽¹⁰⁰⁾ ahol többször megfordultak a család ²³barátai, egyebek között Goldmark Károly, később – már századunkban – Dohnányi Ernő, Bartók Béla, Stefániai Imre.²¹⁽¹⁰¹⁾

A család minden tagja szerette a zenét, a művészeteket. Néhányan közülük műgyűjtéssel is foglalkoztak, természetesen kedvtelésből. Ám a zenének volt a legnagyobb jelentősége. A családban mindenki játszott valamilyen hangszeren, folyamatosak voltak a kamaraestek, ahol rendszeresen fellépett a családi trió. János a csellisták ötödik generációjához tartozott, és első volt, aki hivatásos művész lett.²²⁽¹⁰²⁾

Anyja, már említettük, tehetségesen hegedült, leánytestvére zongorázott, nagyapja szintén csellózott. Három zongora állt a házban, három különböző teremben, ha mindenki gyakorolt, úgy hangzott, mint „egy kis Curtis Intézet”.²³⁽¹⁰³⁾

²⁴A fentiek ismeretében nem meglepő, hogy a Scholz-Russ család muzikális volt. Meglepő viszont, hogy János már tíz éves korában gyűjtött műtárgyakat, porcelánokat, érméket, és – milyen a gyűjtőszennedéllyel megáldott gyermek! – komplett, betöréshez való szerszámkészlettel szerelte föl magát, hogy annak segítségével belopódzhasson nagyapja padlásszobájába, hogy onnan megszerezhessen bizonyos tárgyakat saját gyűjteményébe, például kopott kéziratot, vagy egy kis figurát. Ezek a sok területre ágazó gyűjtő-kutató szenvedélyek azután tudományos, no meg a lányok iránti érdeklődéssel társultak a kamaszkorban, s természetesen bosszúságot is okoztak a családnak. Egyszer, pszichoanalitikus hiányában, elküldték a környék gyóntató papjához, de „szerencsétlenségükre” az atya maga is szenvedélyes gyűjtő

volt; ők ketten megértették egymást, ami végül lecsönnesítette a családi aggodalmakat, és a fiú lelkiismeretét is megnyugtatta.²⁴⁽¹⁰⁴⁾

„A család olyan sokáig élt ugyanabban a házban,²⁵⁽¹⁰⁵⁾ hogy nagyon sok értékes tárgy halmozódott fel. Az egyik szobában például híres hangszerek voltak, úgy nézett ki, mint Jacques Français hegedűkereskedő raktára. A padlásszobában egyik alkalommal találtam egy puzón²⁶⁽¹⁰⁶⁾ készletet, s akkor kezdtem játszani puzónon. Találtam ott néhány orvosi könyvet is, azok lettek könyvgyűjteményem első példányai. Azután következtek az érmék, kőzetek, ezüstök, bronzok, bélyegek stb. Tizenegy éves voltam, amikor segédkeztem egy helyi ásatáson, ahol történelem előtti maradványokat, romokat ástak ki, s ahol megtanultam egymáshoz illeszteni a talált darabokat, és azt, hogyan kell restaurálni, konzerválni. Katalógust készítettem egy kolostor könyvtáráról meg a helyi múzeum románkori érméiről, pénzdarabjairól. 15–16 éves koromban egész kis múzeumom volt!”²⁷⁽¹⁰⁷⁾ Nyilvánvaló, hogy ezt a minden szempontból értékes, hasznos időtöltésre való hajlamot – akár zenei tehetségét – a közvetlen családi környezetből hozta magával. „Hét éves koromban kezdtem csellózni” – emlékezett vissza első lépéseire.²⁸⁽¹⁰⁸⁾ „Első tanárom hegedűs volt, aki mindenféle hangszeren játszott. Első órám az alábbiak szerint történt 1910. november 17-én. Tanárom egy kis hangszerrel rendelkező, kis szék előtt álló kisfiú előtt állt, aki arra várt, mikor ülhet le. Ő, a tanárom, azt mondta: »Fiam, te csellista akarsz lenni. Azonnal megmondom neked, még mielőtt leülsz, arra leszel ítélve, hogy életed felét a hátsófeleden töltheted el.«²⁹⁽¹⁰⁹⁾

Az édesanya, „a parancsoló típusú, energikus asszony”³⁰⁽¹¹⁰⁾ égett a vágytól fia jövőjét biztosítani. A Magyar Királyi Agráregyetemre küldte, hogy biztos szakma ²⁵ legyen a kezében. „Kezdetben családom azt akarta, hogy mezőgazdasági mérnöki tanulmányokat folytassak, ezért képtelen voltam magamat teljesen a zenének szentelni addig, amíg megszereztem az oklevelet ebben a szakmában” – emlékezett Scholz János jóval a hatvanadik életévén túl.³¹⁽¹¹¹⁾

Amikor megkapta diplomáját, anyjának ajándékozta, mondván: „Zenész leszek, Budapestre megyek.”³²⁽¹¹²⁾ A Királyi Magyar Zeneakadémia hallgatója lett, amelynek akkoriban Dohnányi Ernő volt az igazgatója, s aki a Budapesti Filharmonikusok karmesteri tisztét is betöltötte. Az ifjú muzsikuskamarazenei szakára is beiratkozott. Ehhez a szakhoz és idős vezető professzorához élete egyik igen kedves, emlékezetes, humoros története fűződött. „A professzor azt kérdezte: – Ismeri Haydn G-dúr kvartettjét? – Igen, ismerem – mondtam. – Ismeri a C-dúrt? – Igen. – Mindegyiket ismeri? – Igen uram, mind a nyolcvankettőt. Az idős mester ki akart vinni minket Haydn sírjához Eisenstadtba, hogy a Kálvária-templom karzatán Haydn-kvartetteket játsszunk. Egyszer, nem túl jól, a „Hét utolsó szót” adtuk elő négyes elrendezésben, s később, amikor már a professzor házában voltunk, táviratot hozott a postás. Az idős ember elolvasta, és kiabálni kezdett. – Mi ez? Mi van a táviratban? – kérdeztük mindannyian. A táviratban az állt: „Majdnem megfordultam a síromban”, aláírás: „Joseph Haydn”. – Szegény ember, sohasem tudtuk meg, ki küldte a táviratot.”³³⁽¹¹³⁾

Vannak adataink a húszas évek közepéről, amelyek jól, szépen példázzák Scholz János és szülővárosa kapcsolatát. Tudjuk, hogy dr. Csatkai Endre „A soproni muzsika története” című füzetét a nyári „nagy dalosünnepélyekre” írta 1925-ben,³⁴⁽¹¹⁴⁾ s munkájához fölhasználta a Soproni Zeneegyesület és Scholz János műsorgyűjteményét is. A Sopronvármegye 1925. július 12-i számának 2. oldalán „Rendezzünk zenetörténeti kiállítást a soproni dalosversenyre” címmel megjelent újságcikkben Scholz János, Thier László, a Russ-család páratlan értékű relikviáinak kiállítási lehetőségeiről olvashatunk. 1925-ben az augusztus hónapban megszervezett 20. országos dalosversenyen, annak díszhangversenyén „a mi Scholz Hansink” is közreműködött.³⁵⁽¹¹⁵⁾ Kevéssel később Thier László Scholz Jánosról fogalmazott írása jelent meg a Sopronvármegyében.³⁶⁽¹¹⁶⁾ „Hogy Scholz Hanzi, a kiváló fiatal soproni csellóművész elsőrangú

muzsikus, közismert dolog, de kevesen tudják, hogy egyszersmind nagystílusú gyűjtő is, gyűjtője a régi Sopron emlékeinek, ki szűkebb hazája iránti szeretetből, ragaszkodásból példátlan kitartással kutatja és híven megőrzi a szülővárosa múltjára vonatkozó [26](#) irományokat, nyomtatványokat.”[37\(117\)](#) „Reméljük, hogy gyűjtőnk továbbra is lankadatlan szorgalommal dolgozik a régi idők emlékeinek feltárásán, hogy így gazdagítsa a »Civitas fidelissima« múltjáról való tudásunkat. Kívánjuk neki a teljes sikert” – fejezte be hosszú, részletes közlését Thier László.

A sokoldalú, tehetséges Scholz János a Budapesti Zeneakadémián Adolph Schiffer tanítványa volt. Művészdiplomája megszerzése után, az 1927-től 1932-ig terjedő időszakban, vezető csellistája lett a Budapesti Szimfonikus Zenekarnak, később játszott az Operaház, a Városi Színház zenekaraiban, különféle kamaraegyüttesekben, szólóesteken lépett föl Magyarországon, Ausztriában, Olaszországban, Franciaországban, Angliában. Ebben az időszakban négy éven át tagja volt a Melles-vonósnégyesnek[38\(118\)](#), majd 1932-ben szerződött a világhírű Róth-kvartetthez.[39\(119\)](#) Ettől kezdve, mint Csataki írta, már a világot járta, és csak „egy-egy rövid vendégszereplés hozta vissza szülővárosába.”[40\(120\)](#) Korábban évekig tagja volt a Soproni Zeneegyesület keretei között Horváth József alapította Soproni Kamarazenetársaságnak[41\(121\)](#), s adataink szerint sokszor fellépett annak rendezvényein.[42\(122\)](#)

A Melles-vonósnégyesben nyújtott teljesítményéről a soproni Kolb Jenő a lokálpatrióta büszkeségével írt a Sopronvármegyében:

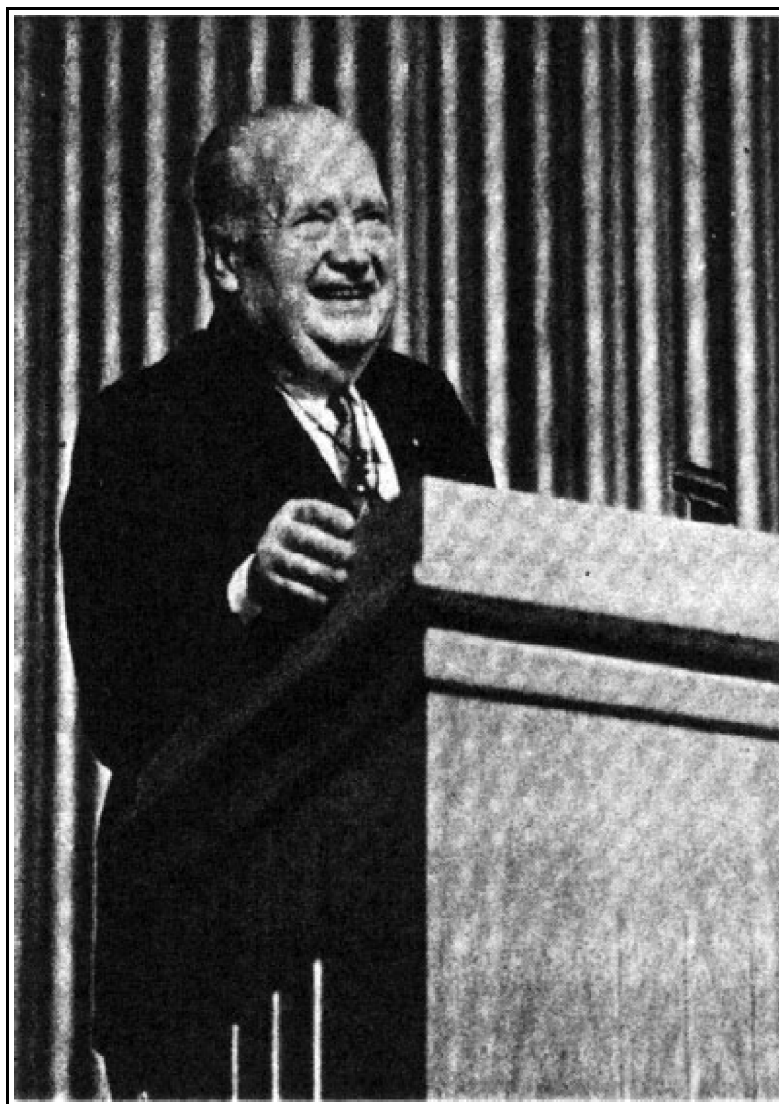
„Azoknak, akik szeretik a soproni tehetségek fejlődését nyomon követni, nagy örömük lett volna múlt vasárnap a budapesti Zeneakadémia nagytermében. Itt [27](#) lépett ugyanis az idei évadban először a közönség elé a Melles–Scholz vonósnégyes-társaság, melynek csellistája köztudomásúan nem más, mint Scholz János, a népszerű soproni gordonkaművész. [...] meg kell állapítani, hogy Scholz János csellója szinte alapélménye az egésznek és játéka a megbízható tehetség duzzadó fejlődését mutatja. [...] Örömmel regisztráljuk, hogy a meleg ünneplés jórésztben a fiatal soproni muzsikusként szöveg.”[43\(123\)](#)

A Róth-kvartettel ténylegesen elkezdődött Scholz János karrierje. Sokfelé turnézott, beutazta Európát, az Amerikai Egyesült Államokat, Kanadát, Mexikót. Évente körülbelül 100 hangversenyen lépett föl neves művészbarátai társaságában. Kárpáti Sándor, a soproni zenei élet egyik akkori kiemelkedő személyisége, az alábbi gondolatokat fogalmazta meg róla összegezőképpen: „A tőlünk elszakadt Scholz Jánost (szül.: Sopron, 1903-ban) a mi nagy értékeink közé számítjuk. Id. Zupancicnak volt tanítványa. A soproni áll. reáliskolában[44\(124\)](#) érettségizett s gazdásznak készült Magyaróvárott. De a zene iránti rajongás mégis felülkerekedett benne s az akadémia elvégzése után átnyergelt muzsikusként. Még budapesti zeneakadémiai növendék korában egymásra hívták egyes vonósnégyesekbe csellistának. Dohnányi mester magával vitte a Salzburgi ünnepi hangversenyekre, s midőn zenetanári oklevelét is megszerezte, a világhírű Róth-kvartett szerződtette gordonkásnak.”[45\(125\)](#)

1933-ban mind a Soproni Hírlap, mind a Sopronvármegye lelkesen köszöntötte a városunkba jövő vonósnégyest, különösképpen csellistáját. A Sopronvármegye már október 1-jén fölhívta a nagyközönség figyelmét a nem mindennapi eseményre: „A vonósnégyes egyik művésze Scholz János, aki szülővárosában is be akar mutatkozni azon magasszínvonalú muzikális keretben, amely kiváló képességeinek kifejtésére megfelelő alapot nyújtott.”[46\(126\)](#) „A mi Scholz Hanzink. Igen, mert ő a mienk. Egészen és mindig a mienk, soproniaké” – írta fellépésük előtt két nappal a Soproni Hírlap.[47\(127\)](#) „Ő a negyedik a vonósnégyesben. Ő, aki kisgyermekkorától itt él közöttünk, kinek istenadta tehetsége előttünk bontakozott ki, most is a mienk maradt. Bárhol volt, bármerre is kóborolt, minden alkalmat megragadott, hogy a Zeneegyesület

rendezéseiben részt vehessen, és az immár hagyományossá vált nagypénteki kismartoni zarándoklásokra eljöhessen. Ő a szónak legszorosabb értelmében jön most haza. A Róth-vonósnégyes sikereiben gazdag amerikai körútjáról érkezett most meg és Sopron az első vidéki város, ahová eljönnek, hogy részt adjanak nekünk azokból a zenei kincsekből, melyeket összegyűjtöttek. Csütörtökön este hangversenyez a négy fiú a Kaszinóban, fogadjuk őket azzal a szeretettel, amellyel ők hozzánk [28](#)jöttek.”[48\(128\)](#) A Soproni Hirlap a koncert másnapján Kárpáti Sándor tudósítását közölte, amiben a következőket olvashatjuk: „Műértő és zenekedvelő közönsége igazán hálás lehet ennek a művészi együttesnek, hogy induló diadalútjába városunkat is bekapcsolta, még pedig egyetlen magyar vidéki állomásként. [...] Ebben a szinte kitüntetés-számba menő kivételtevésben bizonyára nagy érdeme van Scholz Jánosnak, a soproni születésű csellóművésznek, akit ez a világhírű kamaraegyüttes épp nagyszerű muzikalitása és művészi készsége miatt szerződtetett állandó tagjává.”[49\(129\)](#) A Sopronvármegyében ugyancsak október 6-án jelent meg dr. Frankl Pál írása a kamaraestről. Idézzük befejező mondatát: „Scholz János, a mi dédelgetett Janink... megtalálta méltó helyét és művészelke fennen szárnyalhat.”[50\(130\)](#)

1934. május 20-án a Soproni Hirlapban Mangold Pál közzétette Scholz János Amerikából hozzá küldött tíz oldalas levelének azokat a részleteit, amelyek – úgymond – „Sopront és a soproni zenekedvelőket leginkább érdeklik.”[51\(131\)](#) Idézzük, mert tartalma, stílusa, a kor zenei ízléséről, igényéről fogalmazott mondanivalója, a kinti zenei környezet lefestése, a szerzők és művek kritikája a ma embere számára is érdekes, tanulságos.

„Kedves barátom! Hej, de régen rágom már tollszáram végét és hányszor gondoltam magamban: Te betyár, igazán írhatnál már neki. De úgyis tudod, hogyan van ez, jön valami és jön még valami, egyszer a fejed fáj, másszor más, így mindig megvan az ok és ez a fő nálam, hitvány halandónál. Ahogy most véletlenül leírtam a halandó szót és elgondolom az utolsó 3 hét eseményeit, látom csak valójában, mennyire halandók is vagyunk. Röviden ez történt: Utolsó három koncert előtt álltunk, kicsit fáradtan – én meg egy fájó foggal, amelyet az itteni orvos kihúzott. Másnap cca 39 fokos lázas torokgyulladásra ébredek. Este már 40 fölött a láz, éjjel kis félrebeszélés, másnap rosszabb minden, estére jön a specialista, bepillant a torkomba, kijelenti, hogy Streptococcus [nagyon súlyos betegségeket okozó baktérium, illetőleg bakteriális fertőzés! – N. A.], azonnal kórházba, három és fél napig 40-en felül, az orvosok küzdöttek, a szervezetem erőlködött, egy ú. n. Ross-kur [akkori orvosi kezelési módszer, eljárás, kúra! – N. A.] után vége a krízisnek, semmi komplikáció, csak 22 font (10 kilo) fogyás és 29 újra ember vagyok. Most nagyon óvatos vagyok, itthon ülök és így van végre időm levelet írni. Étvágy óriási, csellózni is csellózom, egyszóval minden rendben van. Előreláthatólag máj. 16-án indulunk hazafelé... A szezonunk nagyon szép és hasznos volt, 67

koncertet játszottunk, és most még egy gramofonfelvétel lesz. Az Egyesült Államokban cca 40 koncert volt, ezek közül legfontosabbak voltak a New York-i modern szériák, óriási sajtósikerrel. Roppant érdekes volt megfigyelni, hogy az a kis, de jó muzsikus közönség, melyik komponistákat tartja valamire. A franciáknak volt nagy pártjuk, mert ideát nagyon szeretik a langyos, simogató, szerintem gennyes muzsikát. Roussel, Tausmann, Milhaud, a tehetségtelen dekadenciájukkal magas polcon vannak. Nem mondom, Ravel és az isteni Debussy az más, az muzsika tetőtől talpig; Casella roppant elmés sarkasmussal írt kis darabokat, kegyetlen humor, egy jó savanyú citrom, de kitűnő. Nagyon kellemesen hatott ránk, hogy a Bartók-quartettre az emberek hihetetlenül komolyan jöttek, és egyedüli hibáját, a hosszát, a zseninek kijáró tisztelettel fogadták. Weiner Leó ezzel szemben elbukott. Az ő Mendelssohnba oltott neo-romanticizmusa csődöt mondott itt. Nagy est volt az ötödik. Tausmann, Malipiero és a zseniális Bohuslav Martinu művei, oly óriási siker voltak, hogy az öreg New-York-iak ezt még modern zenénél nem éltek meg... Majdnem ugyanezt a szériát 'leadtuk' a Library of Congress részére. Coolidge-né [30](#) minden koncerten ott volt. Szép koncert volt az első, a 4000 személyes, a zsúfolt Carnegie Hall-ban, zenekari kísérettel játszottuk Beck (svájci) Concertóját, vonósnégyes zenekari kísérettel. Ezen az estén szerepelt Szigeti is... Nem vicces, öt magyar egy hangversenyen New York-ban? A jövőre nézve, októberben újra itt leszünk és karácsony felé megyünk át újra Európába. Sokat játszunk gramofon részére, ami kitűnő üzlet is... Rengeteget láttam, Salt Lake City, Denver, Colorado stb., istenáldotta aranyvidék, csodás nép! Természetesen rengeteget jártam múzeumokba, hét pazar kiállítást láttam, az egyiket New York-ban, a Public Library-ben. Itt állították ki a Morgan-könyvtár kéziratait... leírhatatlan pompa és kincsek... a legritkább IX–X. századbeli osztrák, német (St. Gallen) kodexek aranyba-ezüstbe kötve, elefántcsont betétekkel... Benvenuto Cellini egy aranykötése, hét Corvina, bíborpergamenre írt arany-ezüst betűs könyvek..."

Jó hatvan évvel ezelőtt, amikor Mangold Pál kézhez kapta Scholz János küldeményét, levelét és az utóbbit közzé tette, megkérdezte olvasóit – és én is megkérdezem most – „Kell-e ehhez kommentár?” A kérdést költői kérdésnek tekinthetjük.

Abban az időben, az 1930-as évek első felétől, a turnék során adódó lehetőségeket is kihasználva – nevezetesen az 1933-as spanyolországi hangversenysorozatot követően – erősödött, elmélyültebb, rendszerezettebb lett Scholz János gyűjtési kedve, műtárgyak iránti szenvedélye. „Mivel zenész voltam, esélyem volt rá, hogy utazásaim során is hozzájussak dolgokhoz. Kezdetben könyvekhez, de ez túl nehézkesé vált. Mexikóban mérgesen hordoztam a csellóval együtt, és arra gondoltam, könnyebbet kellett volna találnom a szállítás miatt. Ez Mexikóban volt 1935-ben, amikor metszeteket, rajzokat is gyűjteni kezdtem. Azt hiszem, először egy Carraccitól származó bolognai rajzot vásároltam, amiről kiderült, hogy másolat. Tanulni kezdtem. Tudásom, munkám, no meg a jó szerencse által – nagy szerencsém volt mindig – vásároltam kis vagyonomból a nagy mesterek rajzait... A képzett zenei emlékezőtehetség, és minden gyűjtés, amit csináltam, formálta az agyamat és a szememet, hogy be tudtam hatolni minden művészi forma legkényesebbjeibe, a nagy mesterek eredeti rajzaiba.”[52\(132\)](#)

1935. május 1-jén második hangversenyét adta Sopronban a Róth-vonósnégyes[53\(133\)](#), 1936. május 9-én harmadszor szerepelt nálunk[54\(134\)](#), 1937-ben negyedszer is eljött hozzánk.[55\(135\)](#)

A nácizmus a harmincas évek közepétől kezdődően egyre nagyobb és nagyobb veszélyt, fenyegetést jelentett Európában. A Róth-kvartett másik három tagja zsidó volt. Szerencsére a budapesti nagykövet – a New York-i Bloom [31](#) képviselő barátja lévén – elintézte a csoportnak, hogy meghívást és letelepedési lehetőséget kapjon Amerikában (Manhattan). Scholz János mindent maga mögött hagyott, csupán egy bőrönddel és csellójával érkezett Amerika földjére. „Amerikaivá és New York-ivá vált” – írta a már ismert

amerikai lap.[56\(136\)](#)

1937-ben visszahívták Budapestre, legyen a Zeneakadémia tanára. A meghívást nem fogadta el. (1948-ban, amikor a II. világháború után először jött haza, hasonló ajánlással tüntették ki. Ismét nemet mondott.) Még ugyanabban az esztendőben (1937) feleségül vette Anne Bigelow Rosen-t,[57\(137\)](#) később elváltak. Amikor a Róth-kvartett 1940-ben feloszlott, megszervezte a Rene Le Roy (fuvola), Carlos Salzedo (hárfa), Scholz János (cselló) triót, és kiségyüttesével sokszor szerepelt szerte az Egyesült Államokban. Ezt követően másik triót alakított zongorával, fuvolával, csellóval, Sidney Foster amerikai zongoristával. Ezeken kívül csellistaként muzsikált a Fritz Stiedry vezetése alatt álló New Friends of Musik (Új Zenebarátok) zenekarban, ő volt a vezető csellista a Leopold Stokowski által újjászervezett City Center Orchestrában. 1940-ben a Town Hall-ban adott szólóestjét Olin Downes kritikus dicsérte a The New York Times-ban, elismerő szavakkal illetve játékát, muzikalitását, csellóhangjának csodálatosságát, előadása részleteit.

Már említettük, hogy a háborús évek elmúltával 1948-ban járt ismét Magyarországon, szülővárosában. A Soproni Újság már október 1-jén beharangozta a Liszt Ferenc Zeneegyesület és Scholz János gordonkaművész október 7-i hangversenyét a Szakszervezeti Székház[58\(138\)](#) nagytermében, V. Simon Atala és a Zeneegyesület zenekarának közreműködésével.[59\(139\)](#) J. S. Bach C-dúr szvitjének előadásával[60\(140\)](#) és J. Haydn D-dúr csellóversenyének szólistájaként aratott sikert.[61\(141\)](#)

1955-ben házasodott másodszor: Mrs. Schellinget vette feleségül, aki a zongorista, karmester, zeneszerző Ernest Schelling özvegye volt.

Szülővárosáról se feledkezett meg. A Kisalföldből tudjuk, 1963-ban „az Amerikában élő soproni származású csellóművész”, aki a soproni Liszt Ferenc Múzeumnak[62\(142\)](#) fennállása óta „egyik legnagyobb mecénása”, aki 1949-ben „mintegy hatvan barokk és biedermeier rajzot, majd sok soproni nyomtatványt, könyvet, plakátot ajándékozott”, aki „azóta évről évre megismétli a szülőföld szeretetére valló gesztust”, és aki „amerre jár, megszerzi a soproni vonatkozású emlékeket, és megküldi a múzeumnak” – Goldmark Károly „jegyzőkönyvét”[32](#) küldte ajándékba.[63\(143\)](#) „A füzethez sajátkezű leveleket csatolt az ajándékozó és így a múzeumnak eddig is gazdag, főleg az ő ajándékaiból származó Goldmark-gyűjteményét nagyszerűen kiegészítette.”[64\(144\)](#)

Tudomásunk van egy 1972. október 9-én Svájcban (Genf) adott hangversenyéről is, ahol Régis Plantevin, Mireille Mercanton, André Vauquet, François Courvoisier voltak partnerei, s Honegger-, Mozart-, Schubert-kompozíciókat játszottak.[65\(145\)](#)

1973 szeptemberében a Kisalföld azt közölte olvasóival, hogy „Scholz János, a Sopronból USA-ba származott gordonkaművész ebben az esztendőben tölti be hetvenedik életévét. Idős kora ellenére sokat utazik. E héten például európai körútjáról látogatott haza a soproni családi házban élő nőtestvéréhez. Jövetelének célja még, hogy meghívták egy budapesti zenei rendezvény nemzetközi zsűrijébe. A művész meleg szívvvel vonzódik szülővárosához és ha csak teheti, értékes adományokkal gazdagítja. 1948-ban[66\(146\)](#) például barokk és biedermeier rajzgyűjteményt juttatott a soproni Liszt Ferenc Múzeumnak.[67\(147\)](#) Később átadta Rauch András kottáskönyvét. Két esztendővel ezelőtt öt Bartók-levél és néhány XII–XIII. századból való kottakézirat került tőle a múzeumba. A zenekedvelőket kedden este nyolc órakor örvendezteti meg virtuóz gordonkajátékával. Földi Bence[68\(148\)](#) zongorakíséretével ad hangversenyt a Liszt Ferenc Művelődési Központban.”[69\(149\)](#)

„A Liszt Ferenc Művelődési Központban rendezett múlt heti búcsúhangversenyén osztatlan sikert

aratott.”[70\(150\)](#)

1973. december 11-én zongorakíséretes szólóestet adott a Pierpont Morgan Library-ban több száz főnyi közönség előtt, a zenei, művészeti, társadalmi élet ismert személyiségeinek. Műsorában Grieg Szonátája, Weber Három kis darabja, Elgar Szerelmi dala, s egy Debussy-sonáta szerepelt. Az első három mű kézírata eredeti volt, amit a híres New York-i könyvtár az esemény alkalmából, mintegy tisztelete jeléül bocsátott a szólista rendelkezésére. Hangverseny után Charles [33](#)Ryskamp, a könyvtár igazgatója bemutatta, hangsúlyozva, hogy az ünnepi esten a művész 70. születésnapját, Egyesült Államokba érkezésének, itteni első hangversenyének 40. évfordulóját is köszöntik, és a Scholz-gyűjtemény – aminek egyik része, 114 darab XVI. századból való rajz, a Morgan Könyvtárban került tárlat formájában a közönség elé a szóbanforgó kamaraesten, annak megnyitójaképpen – bizonyára a legszebb olasz darabokból álló magángyűjtemény Amerikában, egyike a világ legszebbjeinek. Az igazgató beszéde után Scholz János elbeszélte, hogyan kezdett rajzokat gyűjteni. Az elsőt körülbelül négy évtizeddel ezelőtt vásárolta, amikor még senki nem érdeklődött ilyenek után. Előtte is gyűjtött már: ritka könyveket, hangszereket, bronzokat. Minden érdekelt. Mivel muzsikusként sokat utazott, koncertet koncert után adott, ez a foglalatosság, mármint az ilyen ritka darabok gyűjtése, terhessé vált számára. Azért is kezdett rajzokat gyűjteni, mert azok kicsi helyen elfértek, s végül meghatározták az életét. Hobbyként tanulmányozta, gyűjtötte a ritkaságok, illetve a képzőművészet különböző területeit, nevezetesen a szobrokat, kispasztikákat, olasz barokk festményeket, porcelánokat, fajanszokat, keleti szőnyeget, metszeteket, könyveket, hangszereket stb. Az olasz rajzok nagy szakértőjeként ismerték. Részleteiben is sok kiállításon szerepelt kollekciónak minden idők és irányzatok legimpozánsabb, legreprezentatívabb magángyűjteményeként jegyzik, aminek értéke milliókban fejezhető ki. Éveken át tartott előadásokat ezek történetéről a Columbia University-n meg a New York University-n, könyveket, katalógusokat, cikkeket írt a kimeríthetetlen témakörben.[71\(151\)](#) Több híres múzeum a világban (British Museum, London, National Gallery, Washington, Albertina, Bécs) szívesen megszerezte volna ezt a gyűjteményt, de gyűjtője mindig New York-ban kívánta hagyni ezeket az értékeket.[72\(152\)](#) Egyéb műtárgyat adományozott másokhoz, például a Metropolitan Museum of Art-nak s más múzeumoknak.[73\(153\)](#) Mint mondotta, főképpen a XIV–XVIII. századi olasz rajzokra összpontosított; 1500 kompozíció mutatja az olasz rajzművészet fejlődéstörténetét. Eltekintve gyűjteménye művészi tökéletességétől, ez történelmi dokumentáció is, páratlan bárhol a világban.

Végezetül Scholz János közölte a közönséggel, hogy ezt a gyűjteményét ott, abban a pillanatban, a maga teljességében a Pierpont Morgan Könyvtárnak [34](#)ajándékozta.[74\(154\)](#) A másfél ezer darabos kollekciónban egyebek között Leonardo, Raffaello, Tiziano, Bellini művei, Pisanello, Lorenzo di Credi, Lorenzo Lotto, Correggio, Passarotti, Jacopo Bassano, Pordenone, Tintoretto, Paolo Veronese, Luca Cambiaso, Annibale Carracci, Alessandro Maganza, Donato Creti, Giambattista Tiepolo, Gaetano Gandolfi, Canaletto, Piranesi és még több mint száz más művész alkotásai láthatók. „Bő 40 esztendő során, az európai, amerikai utazások évtizedeiben fejlődött egyedülállóvá Scholz János gyűjteménye” – állapította meg az egyik amerikai újságíró.[75\(155\)](#) Az amerikai újságokban az ajándékozást követően, de még hosszú ideig is, többször felbukkant a páratlan gesztus ténye a ritka rajzok fényképeivel.[76\(156\)](#) John Russell, a The New York Times művészetkritikusa elismerő szavakkal méltatta az értékek mögött rejtőző, gyűjtési szenvedélyből fakadó tudásvágyat. Azt is megjegyezte, hogy Mr. Scholznak szerencséje volt a kezdeteknél, mert abban az időben gyűjtött, „amikor Dürer rajzaihoz könyvesboltokban is hozzá lehetett jutni, és – Mr. Scholz szerint – egy vacsora árértékért kínálták neki.”[77\(157\)](#)

Még 1973 nyarán rábeszélte egyik korábbi tanítványa – aki akkor Budapesten akadémiai tanár volt –, legyen tagja egy ottani nemzetközi gordonkaverseny zsűrijének.[78\(158\)](#)

Akik ismerték, egyöntetű véleményen voltak: Scholz János reneszánsz típusú ember, csellista, viola da gamba művész, gyűjtő, professzor, zenekutató, művészettörténész, életet szerető ember, tele érdeklődéssel, műveltséggel, lelkesedéssel. Magyar, német, francia, angol, olasz nyelven írt, olvasott, és olvasott latinul is. Stradivari készítette (1731) csellón játszott, szívesen muzsikált Montagnana készítette (Velece, 1729) hangszeren.⁷⁹⁽¹⁵⁹⁾ 1669-ből származó Jacob ³⁵Stainer (Steiner)-féle⁸⁰⁽¹⁶⁰⁾ viola da gambája Bavaria⁸¹⁽¹⁶¹⁾ királya, Maximilian Joseph bajor király tulajdonában van. Stradivari-csellója Joseph Hollmann tulajdona, aki Fauré barátja volt, s akinek Saint-Saëns II. csellóversenyét komponálta. Könyvet írt a viola da gamba vonói meg a csellóvonók történetéről, amit fiatal, kezdő vonókészítőknek is szánt. Több mint 200 darabos vonógyűjteménye volt az 1700-as évek elejétől az 1880-ig terjedő időszakból. Kétszáznál többet rendezett aprólékosan, méret és szín, kápa és gomb, valamint a hozzájuk fűződő történetek, anekdoták szerint. A romantikus vonók között voltak virágberakások, aranykeretesek, teknősbékapáncéllal díszítettek. Vonógyűjteményét a Smithsonian Múzeumnak szánta.

A viola da gamba zenéjének, történetének specialistájaként is ismerték. (A hangszer a violoncello előfutára, ám teljesen más technikával játszottak rajta.) Tízszor játszott J. S. Bach Máté passiójában Bruno Walter keze alatt a Washington Cathedralban. Elsőnek adta ki Bach gamba-szonátáit. A zenetudomány különleges területein ugyancsak otthonosan mozgott. Szöveget írt Händel és Marcello gambazenéjéhez, a XVIII. századi csellóirodalomhoz. Zenei kéziratok szakértője, és szerzője a New York Public Library-ban megjelent zenei arckép-katalógusnak (Muller-gyűjtemény 6000 címszóval). Az ikonfestészetnek szintén szakértőjeként ismerték. Óriási könyv- és kottatárral rendelkezett a csellóirodalom területeiről, legnagyobb része lakása hátsó szobájában halmozódott fel, padlótól a mennyezetig. Az itt lévő értékeket az észak-karolinai Greensboro Egyetemnek szánta, ahol a csellótanítás központját tartják számon.⁸²⁽¹⁶²⁾ Ismert szaktekintélyként, s a New York Egyetem tiszteletbeli tagjaként szemináriumokat tartott a Szépművészeti Intézet és a Columbia Egyetem hallgatóinak művészettörténeti témákból, s előadott a Szociális Kutatások új Intézetében. Nyarankénti tanításainak színhelyei: Westminster Choir College (Princeton, 9), Brigham Young University (Provo, Utah, 2), University of California (Berkeley, Cal., 2), Stanford University (Stanford, 3), University of Colorado (Boilder, Colo., 1).⁸³⁽¹⁶³⁾

Hangfelvételei: Vidor, Columbia, Vox, Epic, Academy, Phillips, Remington, 20th Century Fox, Cambridge.

Temérdek tennivalója mellett a New York-i Cselló-Szövetség elnöki tisztét is ellátta. Hihetetlen munkabírással rendelkezett. 1966-ban az alábbiakat írták róla: „Ma ez a dinamikus virtuóz 30–50 koncertet ad évente, könyveket, cikkeket ír a rajzokról, egyetemi szemináriumokat tart a Columbia és a New York Egyetemen, és átkutatja a világot, ha valamit érdemesnek tart megszerezni.”⁸⁴⁽¹⁶⁴⁾ Ugyanott maga nyilatkozta: „A kemény munka soha nem ³⁶érdekel, amíg fiatal voltam. Ma viszont többet dolgozom, mint akkor, 16 órát is naponta, átlagosan.”

Tényleges búcsúhangversenyét, utolsó soproni nyilvános koncertjét 1974. október 29-én adta a Liszt Ferenc Művelődési Központban. Saint-Saëns a-moll, és Dvorak h-moll gordonkaversenyében (op. 104) vállalt szóló szerepet.⁸⁵⁽¹⁶⁵⁾ A helyi Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekarral muzsikált, vezényelt Horváth Gyula. „A kellemes atmoszférájú koncertet elsősorban a 71 esztendő művész személye tette felejthetlenné” – olvashatjuk megyénk napilapjában. „Az elmúlt év szeptemberében Bach, Beethoven, Ravel, Kodály csellóműveivel lépett föl... Akkor szólójátékának letisztult, higgadt gondolatiságát, illetve kamaramuzsikálásának biztonságát, rutinosságban és művészi tudásban gyökerező precizitását emeltük ki. A mostani hangversenyen ... ritka művészi bravúrnak minősíthető az a tény (s talán ezért sem lehetett tökéletes az interpretálás!), hogy egy koncertműsorban két versenyművet keltsen életre egy és ugyanazon játékos. Még fiatal előadóművész is nehezen birkózik meg ilyen feladattal. A hangverseny előtti sorozatos

próbák érezhetően kifárasztották Scholz Jánost; egyéniségét, mondanivalóját gyakran alárendelte a zenekar gesztusainak és a karmester felfogásának mind tempóvételben, mind pedig nyugodt, éneklő témáiban. (Különösképpen így volt ez a Dvorak-műben.) Rutinos előadóművészről lévén szó, jóval nagyobb teret kellett volna kapnia a műnek, illetve az egyes tételek tartalmi, gondolati, tempóbeli és technikai megfogalmazásában.”[86\(166\)](#) Az idős művész kedves szavakat írt a zenekar emlékkönyvébe: „Örömmel muzsikáltam a kitűnő zenekarral.”

1979-ben megszólalt a Magyar Rádió Győri Stúdiójában a 150 éves Soproni Zeneegyesületre emlékező műsorban.[87\(167\)](#)

1981-ben két eredeti Liszt-levelet küldött a városi Liszt Ferenc Múzeumnak.[88\(168\)](#)

„Olyan helyen él – olvashatjuk életkörülményeiről[89\(169\)](#) –, amely lakosztály s múzeum egyszersmind. Éveken keresztül a zeneszerző, karmester, zongoraművész Ernest Schelling otthona volt, s akinek fiatal özvegyét ő vette feleségül. A ház faragott kandallójú, falikárpittal bevont nappalija változatlan maradt. A második emeletre vezető lépcsőház mögötti fal tele van Schelling életének, barátságainak [37](#)fényképeivel, emlékeivel. A másik lépcsőház kanyargó, meredek, szűk vaslépcsőkkel visz egy kis szobához, Scholz János dolgozószobájához, amely tele van művészeti könyvekkel, rajzokkal – három Giambattista Tiepolo rajza! –, felhalmozva az ágy mögött. A folyosón és a kis szobán a rajzok különféle fajtái, fényképeket tartalmazó dobozok, diapozitívok, régi újságcikkek, műsorok prospektusai. Látható nagyszülei 1912-es aranylakodalmának programja, ahol ő énekelt [a kilencéves fiúcska! – N. A.], látható még a katonák számára rendezett hangverseny programja 1914-ből, ahol ő csellózott, és első amerikai műsora a Róth-kvartettel, amely akkor Mozartot, Brahmsot, és az amerikai Daniel Gregory Masontól egy új művet játszott. Miután a Róth-kvartett feloszlott, elkezdődött Scholz János személyes karrierje. Tagja lett az élvonalbeli New York-i Központi Szimfonikus Zenekarnak, amelyet Stokowski és a fiatal Bernstein vezényelt. Hangversenykarrierje a mai napig tart. »Még játszom. Az én generációból maradtak, vagy elmentek, vagy visszavonultak.« Scholz azt mondta: »Kialakítottam az otthoni kamarazenét, mert jobban érzem magamat otthon egy kvartett koncertjén, amelyben a basszust játszom.« Kedves emlékei közé tartozik, hogy együtt játszott a pianista Bruno Walterrel az Archduke Trióban, s játszott otthon hármasban Szigetivel és Bartókkal is. »Szigeti meglehetősen visszahúzó ember volt, Bartók szintén alig szólalt meg. Tíz percig tartott nekik, amíg kiválasztottak egy zenedarabot. Végül Mozart C-dúrjánál maradtak.« Azt írtuk, nagyon kevés dolgot nem tud csinálni. Ő [Scholz! – N. A.] nyomban kijavított minket: »Sokminden van, amit nem tudok. Nem tudok rajzolni egy egyenes vonalat. Nincs érzésem a költészethez. Alig tudok táncolni. Nem tudom megcsinálni a szerencsémét. Régi apósom, aki bankár volt, mondotta: – Soha nem lennél jó bankár, mert nem szereted a pénzt. – És hozzáfűzte még bánatosan [Scholz! – N. A.]: »Nem lehettem karmester, pedig ez volt az, amit a legszívesebben csináltam volna. Hat hangszeren játszom, de nem zongorázom. Soha nem tanultam, túl sok zongorista volt a családban. Ha nem tudsz zongorázni, soha nem lehetsz karmester se« – mondotta végezetül. – Nem sajnálta, hogy felbecsülhetetlen értékű gyűjteményét odaadta? – »Nem, nem sajnálom, ha valamit odaadok. Soha nem gondoltam úgy a tárgyra, mintha a sajátom lettek volna. Mindig megfontoltam, amikor ezeket valakinek a gondjaira bíztam.« Egy másik dolog, amit Scholz János szeret, a vörösbor. Jó szakács is. A vöröskáposzta receptje, ami családjában majdnem kétszáz éves, benne van a Metropolitan Szépművészeti Múzeum által kiadott „Konyhai gyűjtemény”-ben, és a szakértő Scholz megjegyzése áll mellette: »Feltálni kizárólag fácánnal, vadhússal, sonkával és sertéshússal, de sohasem fogollyal vagy fajddal.«”

A The New York Times Obituaries 1993 júniusában[90\(170\)](#) hírül adta a szomorú tényt: Scholz János csellista, műgyűjtő, és a Pierpont Morgan Library jótevője, június 3-án, szerdán meghalt a Lenox Hill

Kórházban. 89 éves volt, és a felső 38 East Side-on élt. A halál oka szívelégtelenség (infarctus) – nyilatkozta felesége, Helen Marshall Schelling a nevezett újságnak.

1993. június 9-én 11 órai kezdettel zenés gyászmisét tartottak emlékére a Loyolai Szent Ignácra elnevezett templomban. A szertartást J. S. Bach, Beethoven, Brahms, Zundel, Malotto művei tették felejthetetlenül fölemelővé. Özvegye, fiai – John Bigelow Scholz és Christopher Scholz –, két unokája gyászolta, meg a barátok, ismerősök serege.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Nagy Alpár: In memoriam Scholz János (1903–1993) / Summary

Summary

In memoriam János Scholz, this is the title of a career presentation in the Sopron Review. A homage for the cello player and art collector who lived far from us for decades in New York but never detached himself from Sopron. Documents in English were available from a friend of the family, Mrs. Kalmár, who has got them from the widow H. M. Schelling living in the U. S. A. The author of this obituary has obtained copies of these by bookbinder Imre Hillebrand. Enikő Gyöngyvér Nagy (Budapest) translated them into Hungarian. In Sopron the merchant family Scholz-Russ had close connections to music, art and collecting since long ago. They had personal acquaintances with Schubert, Liszt and Goldmark, the composers who dedicated some of their compositions to the family. 6000 pieces of their great book, score, manuscript, early printed book collection were presented to the Vienna Society of Friends of Music, and has become the base of the library of this organisation. János Scholz was born on 20th December 1903 in Sopron. His mother was a good violin player and other members of the family were also active musicians in the orchestra or the choir of Sopron. So the little János (John) was close to his later professions music and art collecting both of which he began to practice at the age of 10. Yet his mother wanted him to finish the Academy of Agriculture at Mosonmagyaróvár. Then, he registered at the Academy of Music in Budapest. (The head was Dohnányi then). He learned chambermusic under the leadership of Adolf Schiffer. His connection to the musicologists (Csatkai, Thier) and musicians of Sopron had never been taken up. His career began in Budapest, then in 1932 got an engagement with the worldfamous quartet Roth and was a member of it till its dissolution. As chamber musician he took part in almost 100 concerts a year around the world. He was always been on collecting works of art but later he preferred drawings because of frequent travellings. He became a specialist of first-class (particularly in Italian artworks). Sometimes he gave concerts in Hungary, too. On the occasion of these visits to home he also brought some presents from his collection for the Museum of Sopron. For example drawings, letters by Bartók and scores by Rauch. Performances in Sopron were in 1933, 1948, 1973, and his last concert before the public in 1974. He was summoned to be a teacher in Budapest in 1937 and 1948, but went there much later and only as a member of a jury. His house in New York is also a museum. The young widow of the pianist, composer and dirigent Ernest Schelling became his second wife. Besides the millionsworth collection of drawings he gathered together all the music for viola da gamba. As old man he worked more than earlier. By his acquaintances he was a man of renaissance-type. Wrote and read in many languages. In 1993, he was accompanied to his last way by his widow, his two sons, the two grandchildren and the crowd of friends and acquaintances.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Bertalan Judit:
A soproni német nyelvű sajtó történetéből

Bertalan Judit: A soproni német nyelvű sajtó történetéből

Sopronnak a múlt században virágzó német kultúrája volt. Ezt bizonyítja az a több mint tucatnyi német nyelvű újság is, amelyek között jelen munkámban válogattam.

Mi indokolta ennek a nagy számú német nyelvű sajtóterméknek a megjelenését? A városnak 1890-ben 27 213 lakosa volt, s ennek 64%-a – tehát 17 390 – németajkú. S bár ez a szám folyamatosan csökkent, 1910-ben 51,9%, a második világháború végéig, a kitelepítésekig még mindig sokan voltak, akik a német nyelvű sajtótermékek potenciális előfizetőinek számíthattak⁽¹⁷¹⁾.

Sopron a múlt században az ország jelentős kultúrközpontjai közé tartozott, az újságkiadásban pedig országos viszonylatban is elől járt. Magyarországon az első újság 1731-ben Budán jelent meg német nyelven, ezt követte 1780-ban Pozsonyban az első magyar nyelvű lap. Sopronban 1810-ben a „Theater-Journal” volt az első, melyet 1846-ban a „Journal des freistädtischen Theaters in Oedenburg” követett. A német periodikák a városban a XIX. század második felében éltek virágkorukat. Egyre több lap látott napvilágot, bár az igazsághoz hozzátartozik, hogy ezek nagy része nem volt hosszú életű. A kiegyezés utáni gazdasági fellendülés a zszurnalisztikában is éreztette hatását, az addigi napi- és hetilapokon túl a legkülönbözőbb egyesületek is megjelentették saját újságjukat. A 90-es években a városban egyidejűleg hat német nyelvű lap kapható, bár ezek közül csak az „Oedenburger Zeitung” volt napilap, az

„Oedenburger Rundschau” és az „Oedenburger Volksfreund” hetente, a többi pedig heti 2-3 alkalommal jelent meg.

Jelen munkámban a legjelentősebb német nyelvű lapokat mutatom be kronológiai sorrendben²⁽¹⁷²⁾.

Az „**Oedenburger Intelligenz- und Anzeigblatt**” 1855 és 1862 között hetente kétszer, később háromszor került az olvasókhoz. (Magyar újság a városban először 1871-ben jelent meg.) A lap felelős szerkesztője az első évben *Adolf Seyring*, később *Adolf Reichard* volt. Tulajdonképpen ez volt az első rendszeresen megjelenő újság, egyben az első igazi újságírói próbálkozás, s mint ilyen, sem stílusa, sem a profilja nem volt kiforrott. A lap az ország politikai életének eseményeit nem tartotta közlésre érdemesnek, a tudósítások többsége a város életéről, bálokról, pletykákról, jótékonyági egyesületek rendezvényeiről és színházi előadásokról szólt. Ez utóbbi hírei közt tallózva képet kapunk a soproni színház látogatottságáról, amely olyan nagy volt, hogy sokszor a zenekar helyeit is el kellett adni a közönségnek, hogy a sok érdeklődő mind beférjen a színházba.

Az újság a vezércikk helyén romantikus elbeszéléseket közölt, amelyek lovagokról, grófokról szóltak, s amelyekben a jó mindig elnyerte a méltó jutalmát. Sok angol és olasz elbeszélést is hoztak német fordításban, aminek érdekessége az volt, hogy soha nem szerepelt a művek alatt sem a szerző, sem pedig a fordító neve. A lap 1862. március 31-én szűnt meg, mégpedig valószínűleg azért, mert a konkurens lap, a „*Harmonia*” előfizetőinek egy részét elhódította. Erre utal a szerkesztő március 28-i közleménye: „Die intelligente Bürgerschaft hat das Blatt materiell unterstützt, eine Concurrenz ist aber am 1. Juli voriges Jahres eingetreten, „*Harmonia*”, so hat die Stadt sowieso ein Lokalblatt, so fehlt ein Organ nicht, das die Bekanntmachungen macht.”

1861-ben tehát megjelent a „**Harmonia**” című hetilap *John Wolfgang Dubjanski* szerkesztésében, aki egyben a lap tulajdonosa és kiadója is volt. Az előfizetők vasárnaponként juthattak hozzá. Alcíme, – „*Wochenschrift für Wissenschaft und Kunst, geistige Anregung und Erholung, harmonischen Lebens- und Geschäftsverkehr*” – a lap célkitűzéseit is meghatározta. A „*Harmonia*”-t, amely 8 oldalon keresztül akarta szórakoztatni olvasóit, akár irodalmi lapnak is nevezhetnénk, hiszen az újság oldalait zömmel elbeszélések, epigrammák, versek töltötték be.

42 Dubjanszki maga is poéta volt, lengyelből is fordított. Versei a romantika jellegzetes jegyeit hordozzák, és stílusa erősen emlékeztet a kor akkoriban nemrég elhunyt nagy költőjére, Heinrich Heinére. Egyik, a lapban megjelent értekezése is „Die Poete (sic!) und die Menschen című, amelyben Heine költészetét magasztalja, azt bizonyítja, hogy a költőt példaképének tekintette. A szerkesztő nemcsak neves költők műveit közölte, hanem támogatta a fiatal, tehetséges művészeket is, műveiket megjelentette, de ugyanígy járt el a nyelvészek munkáival is, szívesen közölt lingvisztikai cikkeket is. 1862-ben a lap új szerkesztőt kapott *Adolf Seyring* személyében, ami azt jelentette, hogy az újság profilja megváltozott és az irodalom a napi élet híreivel szemben háttérbe szorult. Ez a változtatás lényegében jogos is volt, hiszen ebben az időben a *Harmonia* volt a város egyetlen lapja.

1863-ban *Ferdinand Botgorschek* vette át a lap szerkesztését, s személyében ismét író került erre a posztra, méghozzá olyan jelentős író, aki a kor irodalmi lexikonjában is megtalálható³⁽¹⁷³⁾. Novellák, elbeszélések, humoreszkek szerzője volt. Stílusát tekintve, ő is romantikus író volt. A lapnak ő ismét irodalmi jelleget adott, szívesen fogadott minden ilyen jellegű írást, amiről 1863. november 1-jén megjelent közleménye is tanúskodik: „wollen [...] wir, ich und Verleger die Spalten unserer belletristischen Zeitschrift jeder Neuigkeit, wenn sie nicht anonym gebothen ist, [...] eröffnen.” 1864 ismét változást hozott a lap történetében. A szerkesztőség úgy véli, hogy a *Harmonia* cím elavult, túlhaladott, hiszen a mindennapokban is már csak ritkán találkozhatunk harmóniával. 1863. december 20-án ez olvasható: „Die »Harmonia« sank längst schon nieder und niemals auch entsteht sie wieder.” 1864. január 3-án a Romwalter nyomda már az új címmel jelenteti meg a lapot: „**Oedenburger Lokal-Blatt**”. Heti két alkalommal négy oldalon keresztül akarta informálni és szórakoztatni az olvasóit. Úgy látszik, e szándék mégsem sikerült elég jól, mert a

lapnak hamarosan anyagi gondjai támadtak és 1867-ben egyesülnie kellett az „Oedenburg Kanizsaer Bote”-val. Október 1-jétől az olvasók a két egyesített lapot „**Oedenburger Bote**” címen kapták kézhez. Az ára maradt a régi, de a nagyobb formátummal egyidejűleg a lap profilja is megváltozott. A vezércikk általában a város aktuális problémáiról tudósított, a kereskedelmi élet és az oktatás kérdéseiről, kiviteli tilalmakról, de itt közölték az ország vezető politikusainak nyilatkozatait, beszédeit is. Újdonság volt a könyvajánlat, amelyben a házikönyvtár számára található az olvasó hasznos tanácsokat, ötleteket. Július 9-én elhunyt Ferdinand Botgorschek, s a lap szerkesztését *Carl Romwalter* vette át. Hamarosan az „Oedenburger Nachrichten” is az ő kezébe került, ami miatt úgy döntött, hogy a lapot megszünteti, amit június 12-én közölt is előfizetőivel.

Az „**Oedenburger Nachrichten**” volt a leghosszabb életű a város német nyelvű lapjai közül. Az első ún. „próbapéldányt” 1868. június 10-én, az utolsót pedig 1944. december 1-jén kapták kézhez az olvasók, tehát 77 éven át – 1875-től „Oedenburger Zeitung” néven – fenn tudott maradni. Kezdetben heti két alkalommal jelent meg, 1873-tól háromszor, majd 1900 után szombat és vasárnap kivételével naponta került ki a Romwalter nyomdából. Az újság kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági és társadalmi érdekeket kívánt szolgálni, egyszóval a város polgáraihoz akart szólni. Öt évig *Franz Schindler* szerkesztette a lapot, aki egyben a soproni Kereskedelmi és Iparbank titkára is volt. Őt követte 1873-ban *Adolf Wieninger*, 1874-től pedig hosszú időre *Ernst 44Marbach* töltötte be ezt a posztot, aki a katonai pályán történt nyugdíjazása után teljes energiáját az újságírásnak szentelte s a város neves polgára lett. Marbach 1835-ben született Veronában, s bár szülei kívánságára a katonai pályát választotta, egész életében foglalkozott újságírással. Olyan jelentős lapoknak dolgozott, mint a „Hamburger Chronik”, a trieszti „Diavolletto”, a bécsi „Wiener Zeitungshalle” és a drezdai „Schaubühne”. Sopronba való költözése előtt a

pozsonyi „Donau”, majd a „Lokalpresse” szerkesztője volt. E rövid kitérő után térjünk vissza az újsághoz. 1910-ben *Ladislaus Sauer* lett a felelős szerkesztő, akit *Anton Schiller* követett. Ez az újság volt tehát éveken át Sopron vezető, később egyetlen német nyelvű lapja. Mivel kezdetben elsősorban a város kereskedőit, üzletembereit akarta előfizetőknek megnyerni, vezércikkeivel hozzájuk szólt. Ezekben sok kommentár jelent meg, amelyek a város üzleti életétől kezdve a műtrágyázás jelentőségének bizonygatásáig terjedtek. Ernst Marbach aztán lassanként átalakította az újságot, nála nagyobb teret kaptak a politika, a Monarchia és a háború hírei. 1895-től kezdve a lap két nyelven jelent meg, 1936-ban pedig bővült két lényegében önálló napilappal, a déli kiadású „12 Uhr Blatt” és az esti „8 Uhr Blatt” címűekkel. Ezek célkitűzésükben azt jelölték meg, hogy a híd szerepét töltik be Sopron magyar és német nyelvű lakosai között. Bizonyára ezért kaptak helyet a feuilletonban soproni német nyelvű írásban írt történetek mellett olyan kortárs magyar írók művei is, mint Jókai Mór és Mikszáth Kálmán. A lap politikai kérdésekben igyekezett pártatlan maradni, nem kötelezte el magát semmilyen politikai nézet, irányzat mellett sem, ezért is kellett 1944-ben megszűnnie.

1881-ben a Reichard und Litfass nyomdában új lapot nyomtak, „**Oedenburger Bote für Stadt und Land**” címmel. 1883-ig hetente kétszer jelent meg, ára 8 krajcár volt. Néhány hónapra azt a *Franz Schindlert* bízták meg a szerkesztéssel, aki öt éven keresztül az „Oedenburger Nachrichten”-nél is betöltötte ezt a posztot. Ezután a lap *Carl Litfass* tulajdonába került, aki kis kihagyásokkal egyben a lap szerkesztője is lett egészen a lap megszűnéséig. Ezen említett kihagyások alatt *Arthur Achleitner*, ill. egy évig *Dr. Karl Arnhold* adták nevüket az újság szerkesztéséhez. A lap eredetileg a város polgárait és gazdapolgárait informálta a piaci viszonyokról, a borgazdálkodás aktuális problémáiról, a kézművesség várható alakulásáról, az iparfejlesztés ill. a Monarchia külgazdasági kapcsolatainak várható alakulásáról. Dr. Arnhold, aki foglalkozását tekintve ügyvéd volt, ezen újságon túl 1898-ban szerkesztője lett a *Neue Zeitung*-nak is, de az *Oedenburger Zeitung* számos vezércikkét is ő írta. Sokoldalúságát bizonyítja, hogy tökéletesen írt novellákat és színdarabokat magyar és német nyelven egyaránt. Az újságnak is új színezetet adott, a gazdasági élet híreit lassanként felváltotta a politika, de nagy teret engedett az irodalomnak és a kultúrának is. Mint sok más lap, ez is anyagi nehézségekkel küzdött, így írt erről *Carl Litfass* 1883. december 30-án: „Der „Oedenburger Bote” [...] hat mit dieser Nummer zu erscheinen aufgehört. Wenn ein Blatt [...] wegen zu geringer Unterstützung nicht weiter zu bestehen vermag, so ist dieß Beweis genug dafür, daß der »Oedenburger Bote« keinen weiteren Beruf und Bestimmung hat, somit einzugehen gezwungen ist.”

Majdnem ugyanilyen rövid életű volt az „Oedenburger Post”, amelyet az olvasók 1890–1893 között heti háromszor, négy ill. hat oldalon olvashattak. A tulajdonos és egyben szerkesztő *Friedrich Rónai* volt, aki olyan újságot akart kiadni, ami főleg a helyi lakosság érdeklődésére számíthatott. A vezércikkek ugyan az ország jelentős bel- és külpolitikai eseményeit ismertették, de a lap nagy részét a helyi hírek töltötték be. A 46szórakozást szolgálták a folytatásokban közölt regények, novellák és versek. Az irodalom népszerűsítéséhez jelentős mértékben hozzájárult az új főszerkesztő, *Dr. Heinrich Ruhe* színes egyénisége, aki 1891. szeptember 1-jétől vette át a lap szerkesztését, s aki maga is írt regényeket, de tagja volt a „Meyer’sches Konversationslexikon” szerkesztőségének is. Ez időben egyébként a városnak több német nyelvű lapja is volt, s ezek természetesen versengtek egymással, hogy ki tud több előfizetőt megnyerni. Sokszor tudósítottak erről maguk a lapok is. 1891-ben az „Oedenburger Post” sikeresen nyert meg magának előfizetőket az „Oedenburger Zeitung” olvasótáborából, amely tény a két szerkesztő, *Dr. Ruhe* és *Ernst Marbach* közti „tollháborúhoz” vezetett. Az „Oedenburger Post” leközlí e szóváltás részleteit, amelyben *Marbach* a lapot „Blättchen” és „Partezettel” nevekkel illette. *Ruhe* 1892. január 1-jétől két melléklettel bővítette lapját, mellyel, mint azt a nevek is jelzik – „Illustriertes Unterhaltungsblatt” és „Lachende Zeitung” – szórakoztatni akarta olvasóit. Június 1-jétől ismét *Rónai* nevét olvashatjuk *Ruhe* helyett, s ettől kezdve az újságot naponta adják ki. Hamarosan anyagi gondok jelentkeztek, amelyek olyan méreteket öltöttek, hogy 1893. december 31-én *Ruhe* olvasóit arról kénytelen értesíteni, hogy újságját és nyomdáját eladta egy *Hermann Reininger* nevű bécsi kereskedőnek, s az új tulajdonos összeolvasztotta azt az „Oedenburger Volksblatt” nevű újsággal.

A város katolikus lakossága már 1875 óta szeretett volna egy keresztény-konzervatív lapot alapítani, amely kívánság most, 1893. március 19-én teljesült. Az „**Oedenburger Volksblatt**” tulajdonosa a soproni Katolikus Olvasókör volt s így magától értetődően szerkesztői is egyházi személyek lettek. *Josef Haller* után – akit a püspök Győrbe helyezett át – *Michael Kriegler* következett, mígnem Hermann Reininger megvette a lapot. Kezdetben a katolikus világ hírei töltötték ki a lap oldalait, s a közölt versek és elbeszélések is vallásos tárgyúak voltak. Csak rövid tudósítások szóltak az aktuális politika eseményeiről. Reininger, aki szerkesztette is a lapot, nem akart ugyan változtatni ezen a profilon, mégis lassanként a politika került nála túlsúlyba. Mivel ilyen jelleggel a lap nem volt egyedülálló, nem csoda, hogy vesztett előfizetői táborából és 1894. március 11-én a szerkesztő kénytelen volt bejelenteni, hogy a helyi lap helyett hetente háromszor „**Westungarisches Volksblatt**” néven fogja megjelentetni azt. E néven aztán egészen 1918-ig létezett ez a keresztény-konzervatív lap, amely most már nemcsak a város, hanem az egész Északnyugat-Magyarország lakosságához szólt. Jellegében a keresztény-konzervatív irányvonalat követte, politikai, gazdasági témájú cikkei is ezt tükrözik. 1895-ben *Johann Mittendorfer* meg akarta újítani a lapot, közelebb akarta hozni olvasóihoz a kultúrát és az irodalmat. Sok verset és elbeszélést közölt lapjában, amelyek mind keresztény szellemben hazaszeretetre, igazságosságra és jóságra akartak nevelni. 1896-ban *Franz Klenka* könyvkereskedő lett az újság felelős szerkesztője, aki lapját a jó ügy szolgálatába akarta állítani és mottójául a „Für Gott, König und Vaterland” jelszót választotta. Eddig a lap bár keresztény szellemben írt, pártatlan volt, mostantól kezdve azonban a Keresztény Néppárt orgánuma lett. 1897-ben *Paul Binder* nyomdatulajdonos vette át a lapot, de 1899-ben kénytelen azt eladni a *Berghofer und Weiss* cégnek. Két évig *Johann von Ehrenyóczy*, majd 1902-től *Karl Beitzl* szerkesztette a lapot. Utóbbi június 14-én így írt céljairól: „Das Blatt hält die Interessen der Stadt vor Augen und wird für das Volk, das der Zunge nach deutsch, doch im Herzen durch und durch ungarisch ist, schreiben. Seine Aufgabe ist die politische Gesinnung und die dynastische Treue im Herzen der Leser zu pflegen.” Hogy több előfizetőt nyerjen, vonzóbbá próbálta tenni a lapot, ezért 1905-től 47a vasárnapi számot egy nyolc oldalas illusztrált melléklettel jelentette meg. Így sem tudott azonban úrrá lenni a jelentkező anyagi problémákon. Egyik szerkesztő követte a másikat, az utolsó, *Dr. Eduard Wrenkh* még megpróbálta elkerülni a csődöt, és 1918. december 28-án felhívással fordult olvasóihoz: „Leset, verbreitet das Westungarische Volksblatt, leiht es auch den Nachbarn und werbet neue Abonnenten! Um Eure Liebe und um Eure Werbearbeit bitten der Redakteur und der Verlag!” – mindhiába, ez lett az újság utolsó száma.

Az utód, a „Christliches Oedenburger Tagblatt” 1919. augusztus 29-én jelent meg először. A laptulajdonos, *Benkő Géza* a lappal összekötőkapocs akart lenni a nép és vezetői között és mindenkinek szót kívánt adni lapjában. A felelős szerkesztő *Johann Meister-Keutnersheim* érdekesen szerkesztette a lapot: vezércikk helyett belpolitikai híreket közölt „Telegramme” című hasábján, ezt aztán hosszas fejtegetések követték gazdasági, egyházi és oktatási kérdésekről. 1920 februárjában *Alois Krisch* kapta meg a főszerkesztői állást és az újságot a kor problémáinak tükrévé tette. Hosszú cikkek tárgyalták a háború következményeit és Nyugat-Magyarország helyzetét. Mivel 1921-ben Sopronnak sok német ajkú előfizetőjétől kellett megválnia, csökkent a német újságok iránti igény, legalábbis már nem volt létjogosultsága nagyobb számú német lapnak. Ez pecsételte meg 1922-ben e lap sorsát is.

1895-ben egy radikális szellemet képviselő lap is megjelent, a soproni gazdapolgárok, a poncichterek lapja, az „**Oedenburger Rundschau**”. Armin Blum nyomdájában nyomtatták, kezdetben a hónap első és harmadik vasárnapján,

1896-tól hetilap lett, majd 1898-tól heti két alkalommal adták ki. Kiadója *Zsombor Géza*, felelős szerkesztője *Reich Farkas* volt. Kezdetben a lap tényleg a gazdapolgárok napi problémáival foglalkozott, a szülőtermesztéssel és mindazzal, ami a 48bortermeléssel összefüggött, s mindez gyakran nyelvjárásban volt olvasható. Amikor aztán *Zsombor Géza* lett a szerkesztő – aki egyébként a Soproni Radikális Párt prefektusa és „Deutschwestungarn” kormányzója is volt – 1896-ban, lassanként megváltozott az újság profilja. Lapjával küzdeni akart a gazdasági kizsákmányolás ellen, s ezt olyan radikális módon tette, hogy a lapot be is akarták tiltani. Nem volt toleráns a város többi lapjával sem, ilyen mondatokat hangoztatott „Nieder mit den volksfeindlichen Zeitungen! Hinaus mit ihnen aus allen Lokalen!”. 1900-ban elhatározta, hogy lapja nevét augusztustól „**Radikal**”-ra változtatja. Főszerkesztőnek *Michael Mahr*-t nevezte ki, aki a vasárnapi számhoz „Oedenburger Rundschau” címmel mellékletet is szerkesztett, ami egyébként nem volt más, mint a lap bővített változata. Lapjával az elnyomottakhoz, üldözöttekhez kívánt szólni, s mindig

hangsúlyozta, hogy írásaiban a Radikális Párt célkitűzéseit tartja szem előtt. Ezt aláhúzó pontos beszámolók jelentek meg a párt mindenki gyűléseiről, s 1901. november 14-én, ami a lap 500. száma volt, ismételen hangsúlyozták, hogy a lap kultúrmissziós szerepet tölt be, és minden sikerét csakis a pártnak köszönheti. 1904 és 1913 között *Oskar Jentner, Julius Roth, Richard Seyller és Franz A. Beilschmidt* töltötték be a szerkesztő posztját, mígnem 1913-tól ismét Zsombor következett. 1910-ben a lap terjedelme tíz ill. tizenkét oldal lett és 1912-től a „Sonntagsblatt”, egy kis formátumú négy oldalas melléklet, tulajdonképpen az újság feuilletonját pótolta.

Zsombor 1913. szeptember 28-tól ismét újított, megint átkeresztelte lapját, most a „**Grenzpost**” nevet adta neki. Ebben heti két alkalommal tudósított Nyugat-Magyarország eseményeiről. Az újság vasárnapi melléklete a „Zur Unterhaltung und Belehrung” címet viselte, ebben elbeszélések és hasznos tudnivalók kaptak helyet, továbbá Nyugat-Magyarország története volt olvasható folytatásokban. 1914-től a felelős szerkesztő *Justus* néven jegyzi magát. Ettől kezdve az újság egyre inkább hasonlít a város többi lapjához, függetlenül attól, hogy nem mulasztották el soha hangsúlyozni, hogy ez a város egyetlen lapja, amely az igazi polgári demokrácia szellemében íródik. 1914-ben *D. Rottenberg* személyében új szerkesztőt kapott a lap. A következő években természetesen a háború eseményei, a kitüntetések, hősi halottak ill. eltűntek listája töltötték meg az oldalakat. Talán ezt akarták ellensúlyozni, amikor az újság melléklete, az „Illustrierte Frauenzeitung” a legújabb divatról tudósított.

1919. április 2-án a „Grenzpost” egy időre megszűnt, hogy a Tanácsköztársaság szellemének megfelelően „szocialista napilapként” „**Der Proletarier**” néven jelenjen meg. Érdekességként kell megemlíteni, hogy a lapban nem tüntették fel a szerkesztő nevét. Június 8-án a „Der Proletarier” és az „Oedenburger Arbeiterrat” – ami az „Oedenburger Zeitung” helyett jelent meg 1919. április 1-je óta – összeolvadt, s „Oedenburger Proletarier” néven jelent meg, melynek alcíme így hangzott: „Sozialistisch-kommunistisches politisches Tagblatt für den deutschwestungarischen Gau”. Augusztus 6-tól az új szerkesztő *Karl Litfass* úgy döntött, hogy a lap a régi néven – Grenzpost – jobban eladható, s ez a név 1922. január elsejéig, a lap megszűntéig is maradt.

A proletáriátusnak ebben az időben volt még egy lapja, az „**Amtsblatt für den Gau Deutsch-Westungarn**”, amely 1919. május 8. és 1920. december 3. között minden hónap 1-jén és 15-én jelent meg. Célja az előzőekhez hasonlóan az volt, hogy tájékoztassa olvasóit, a munkásokat, ezen belül is főként a szocialista gondolkodásúakat a Tanácsköztársaság eseményeiről, ismertesse annak rendeleteit és megismertesse olvasóival a kommunizmus lényegét. Egyébként mindhárom újság címlapján szerepelt a marxi idézet: „Proletarier aller Länder vereinigt Euch!”

1898-ban egy újabb hetilappal gazdagodott a város, melynek címe „**Oedenburger Volksfreund**” volt. Bár csak egy évig létezett, mégis meg kell említeni a szelleme miatt. Léte alatt két főszerkesztője volt, *Andreas Boór* és *Josef Berghofer*, aki egyben a lap kiadója is. Olvasói táborukat a keresztény emberek közül verbuválták, s bár az újság hangvételében megpróbált az arany középúton járni, cikkeiből mégis bizonyos ellenségeskedés volt kiolvasható, ami mindazok ellen irányult, akik nem a lap által képviselt nézeteket vallották. Sok számban olvashatók például ilyen felhívások „Christliche Frauen vergesst nicht! Kauft nur bei Christen!” Lényegében az újság bulvárlap volt, szerelmi drámákról, párbajokról, bálokról, a diákság vizsgaeredményeiről és ehhez hasonlókról tudósított. 1899. október 1-jén a szerkesztőség minden indoklás nélkül közölte, hogy a lapot megszünteti és a következő számot már Magyaróváron „Wieselburger Volksfreund” néven fogja megjelentetni.

Ugyancsak 1898-ban, november 13-án jelent meg először a „**Neue Zeitung**”, amely a magyar patriotizmus

német nyelven történő ápolását jelölte meg célul. *Dr. Karl Arnhold* a város és a megye számára egy hetente háromszor megjelenő olyan lapot akart kiadni, amely általános érdeklődésre tarthatott számot. Ezért olyan kérdésekkel foglalkozott, amik a város lakosságát érintették, érdekelték, mint pl. az áremelkedések, kinevezések, konferenciák, de nem hiányzott az időjárásjelentés és az olyan rövid hírek sem, amelyek eljegyzésekről, halálózásokról informáltak. Ugyanakkor tudósított kül- és belpolitikai eseményekről, továbbá a helyi kulturális megmozdulásokról is. Egyesek a lap megjelenésekor nem jósoltak neki hosszú életet, mégis fennmaradt *1904-ig*.

A Szocialdemokrata Párt orgánuma volt az „**Arbeiter Zeitung**”, amely *1907. szeptember 8. és 1909. január 3.* között hetilapként jelent meg. A szerkesztőségi posztot *Bela Wajdits*, majd *Mathias Felber* után *Ignatz Schambauer* töltötte be, s mint ahogy hangoztatták, a lap a kis emberek, a szegények érdekeit kívánta képviselni, a munkásosztály szellemi fegyvere akart lenni, s mint ilyen, kötelességének érezte őket felvilágosítani. Ezért a vezércikkek mindig a munkásmozgalomról tudósítottak, a brennbergi bányászok sztrájkjáról, a francia textilmunkások elbocsátásáról vagy a Karl Liebknecht elleni uszítóhadjáratról. Az újság megszűnése valószínűleg itt is anyagi gondokkal függött össze, erre utal az a felhívás, amellyel 1909. január 3-án ezekkel a szavakkal fordult az előfizetőkhez: „*Werbet neue Abonnenten!*” A felhívás nem járt eredménnyel, mert az újság nem jelent meg többé.

Mint ahogy munkám címe is jelzi, a soproni német nyelvű újságok közül csak a legismertebbeket lapoztam át a Soproni Levéltárban. A vizsgált lapokról összefoglalva elmondható, hogy azok bár tudósítottak országos bel- és külpolitikai eseményekről is, de a helyi lapok olvasóközönsége elsősorban saját környezetéről akart olvasni, ezért a szerkesztők lapjukkal ezeknek az igényeknek akartak megfelelni. Érdemük volt ezeknek az újságoknak, hogy támogatták a helyi tehetségeket és ismert írók művei mellett elsősorban soproni szerzők munkáit közölték a feuilletonokban. A lapok írásaiból képet kapunk a város virágzó kultúrájáról is, de ennek elemzése egy külön dolgozatot igényel.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Szála Erzsébet: Kis János az író és irodalomszervező (Előadás Rábasantandráson, az író születésének 225. évfordulóján, 1995. szeptember 23-án)

**51 Szála Erzsébet: Kis János az író és irodalomszervező
(Előadás Rábasantandráson, az író születésének 225. évfordulóján, 1995.
szeptember 23-án)**

„Szent-András, magyar falu Sopron vármegyében, a Rábaközön, közel Veszprém megyéhez. Lakja 150 római katolikus, 500 evangélikus, 15 zsidó. Evangélikus anyaegyház. Határa róna és lapályos, mindazonáltal termékeny. Van 1400 hold szántóföldje, 500 hold rétje, mely árvizek által szenved, 230 hold legelője. 36 hold kertje, 200 hold erdeje, mely tölgy- és szilfákból áll. Fő természetvénye a búza, aztán rozs, árpa, zab, kukorica, burgonya. Lovai jelesek. Juhokat a lakosok nem tartanak, csak az uraság –1800 darabot. Úrbériség: 39 ~ telek. E helység születéshelye a sok érdemet szerzett, buzgó magyar literátor Kis Jánosnak, a dunántúli evangélikus egyházkerület superintendensének. Bírja a falut gr. Batthyány László” – írja Fényes Elek monográfiájában, 1851-ben.

Amikor a faluban 1783. december 19-én, a valamikori pajtában – II. József türelmi rendeletét követően – az evangélikusok megtarthatták első istentiszteletüket, Kis János már a soproni iskolában volt, ahova szülei

1782-ben írták be. Az addig csak a falu életét ismerő gyermekre riasztóan hatott a város. „Jó kedvvel és örömet sieték a várost látni, de mikor hozzá közeledvén idegen nyelven beszélést hallék, sírva fakadtam” – írja az egykori diák Emlékezéseiben, élete alkonyán.

Kis János 1790-ig tanult Sopronban, ahol olyan kiváló mesterei voltak, mint Farkas Ádám, az iskola rektora, Wietorisz Jonathan, aki könyvtárát is rendelkezésére bocsátotta, s akire még püspök korában is hálával emlékezett ezért, vagy Schwartner Márton, a magyar statisztika tudományának megteremtője.

A könyvtárak Kis János számára nagyon sokat jelentettek. Meghatározták szellemi fejlődését. Nyilvános könyvtárak azonban még alig voltak Magyarországon. Viszonylag szélesebb kör számára csak az egyetem, egyes főiskolák, kollégiumok, líceumok anyaga volt hozzáférhető. Ilyen volt a soproni líceum több ezer kötetes könyvtára, illetve egyes tanárainak gyűjteménye, mint Wietorisz Jonatháné vagy Raics Péteré.

Kis János a klasszikus irodalmat Schwartner Mártontól, a hébert Gamauf Teofiltól tanulta. Az olasz, a spanyol, az angol, valamint a német és a francia nyelvet legjobb barátjával, iskolatársával, a későbbi íróval s győri tanárral, Németh Lászlóval gyakorolta.

Sokat olvasott. Első olvasmányai Zrínyi és Gyöngyösi István munkái voltak. A nyelvtanulásban elért eredményei segítették Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Helvetius, Bentivoglio, Machiavelli és Goldschmith gondolatainak, munkáinak megismeréséhez. Rajtuk keresztül került közvetlen kapcsolatba a felvilágosodás eszméivel, amelyek azután cselekedeteiben, értékválasztásaiban, s mindenekelőtt irodalmi munkásságában meghatározóan irányították élete folyamán.

Rendkívüli módon érdekelte a magyar irodalom, s tanácsért Péczei Józsefhez, a komáromi író-prédikátorhoz fordult, aki 1789-ben kezdte el a „Mindenes Gyűjtemény” című lap szerkesztését.

521790. február másodikán azt írta hozzá Kis János: „Minden igyekezetem arra czéloz, hogy édes hazánk boldogságának előbbvitelében valaha mennél hathatósabban munkálkodhassam.” Ezt követően, 1790. március 20-án Kis János, barátjával, Németh Lászlóval megalakította a Soproni Magyar Társaságot, az első magyar iskolai önképzőkört, amely a későbbiek során az iskolai önképzőkörök mintájává vált.

1789-ben jelentek meg Kis János első írásai: tanárának, Raics Péternek a névnapjára írott, valamint a Raics házasságának alkalmából hozzá írott versek. A következő évben, 1790-ben szintén tanáraihoz, Wietorisz Jonathanhoz és Stanislaides Dánielhez írt verseket, majd „A Soproni Musák seregének panasza” című kötetével búcsúzott el sokuk jötevőjétől, a polihistor tudós lelkésztől, Torkos Józseftől, annak halálakor, 1791-ben. Eme első irodalmi munkáit a bécsi lapszerkesztő, Görög Demeter díjjal jutalmazta.

Midőn 1791-ben befejezte tanulmányait a soproni iskolában, országjárásra indult, hogy kora tudósaival és íróival megismerkedjék. Ekkor ismerkedett meg és alakított ki hosszú évekre szóló barátságot Ráth Mátyással, a győri evangélikus tudóssal – aki 1780-ban elindította az első magyar nyelvű folyóiratunkat, a Magyar Hírmondót –, Révai Miklóssal, a nyelvészrel, írókkal, mint Baróti Szabó Dávid, Batsányi János, Virág Benedek.

Tudományos ismereteinek gyarapítására 1791-ben Göttingába, 1792-ben pedig Jénába ment egyetemre, ahol pl. Planck és Heine, valamint Paulus, Schütz és Schiller előadásait hallgatta. Innen írta első levelét Kazinczy Ferencnek, akivel azután életük végéig levelezésben maradtak. Személyesen 1795-ben találkoztak Győrött, amikor Kis János már az itteni iskolában tanított, s Kazinczy pedig útban volt: a kufsteini börtönbe szállították.

Kis János 1796-ban elfogadta a nagybaráti gyülekezet meghívását, s ez évben meg is házasodott: Pelikán Erzsébetet vette feleségül.

1799-ben Kővágóórsre hívták lelkésznek, s ekkor megismerkedhetett a keszthelyi Helikon Könyvtár anyagával is. A felvilágosult gondolkodású, nagy műveltségű, tetteivel az ország modernizációját szolgáló főúr, gróf Festetich György bocsátotta rendelkezésére a könyvtárát, s ő ismertette meg az akkor már működő mezőgazdasági akadémia, a Georgikon professzoraival is. Közülük meghatározó volt Nagyváthy János személye, aki az első magyar nyelvű mezőgazdasági munkákat írta, majd később Balásházy János, akinek „Tanácsolat...”-ja lesz majd az Akadémia első nagydíjjal jutalmazott munkája 1829-ben.

Berzsenyi Dániel, Kis János egykori diáktársa is Kővágóórsön látogatta meg először. A költőtől kapott verseket Kis János meleg ajánlásokkal küldte meg Kazinczynak, aki azután – kiterjedt levelezése útján – a kor minden jelentős írójával megismertette Berzsenyi Dániel nevét.

Kis János Kővágóórsről Nemesdömölkre, majd Sopronba került lelkésznek, ahol 1808. április 3-án mondta el németül soproni lelkészi beköszöntő beszédét. Emlékezéseiben megírja, hogy mennyire aggódott: „mi is lesz belőlem,... született magyarból német nyelvű gyülekezetben”. (Bogsch Jakabot követte a lelkészi hivatalban, akit korának legjelesebb hitszónokai közé sorolt. Hivatalba lépését követően 33 évig együtt szolgált Gamauf Teofillal, akit barátjaként, lelkipásztorként és tudósként egyaránt nagyon tisztelt.) Festetich Ignác, Szentandrás akkori ura, az író Kis János tudós pályafutására való tekintettel felmenti édesapját a jobbágyi szolgálat alól. Elismert író már. Az éppen kibontakozóban lévő magyar sajtó szinte valamennyi 53frissen induló lapjába, folyóiratába ír cikkeket, tanulmányokat, verseket, elbeszéléseket. A Mindenest Gyűjtemény, A Hadi és más nevezetes Tudósítások, a Magyar Hírmondó, A Magyar Múza, Kazinczy lapja, a Brassai Sámuel szerkesztette Erdélyi Múzeum, az 1817-ben induló Tudományos Gyűjtemény már mind közölte írásait. (Ebben az évben a jénai egyetem teológiai doktori címmel tiszteli meg.)

Irodalmi és lelkipásztori munkája mellett a tudományos és a közéletben is egyre nagyobb részt vállal: 1828-tól Kazinczyval együtt dolgozik a Magyar Tudományos Akadémia alapszabályainak kimunkálásán, 1830-ban az Akadémia rendes tagjává választják, s 1842-ben tagja lesz a Kisfaludy Társaságnak.

Sopron város polgársága is tiszteli, hiszen 1842-ben a Soproni Takarékpénztár választmányi tagja, majd 1843-ban a Soproni Olvasó Egyesület választmányi tagja lesz. Széchenyi István, Liszt Ferenc és Deák Ferenc mellett Kis Jánost, az írókat is a város díszpolgárává választják 1846. február 4-én.

Széles látókörű, erős hitű, hatalmas műveltségű ember volt, aki gyöngye fizikuma ellenére is rengeteget dolgozott. Isten dicsérete és a haza szellemi állapota egyaránt fontos volt a számára. Számos egyházi énekünk szövege mellett írt „Evangélikus fiú és leánygyermeknek való képes Á-Bé-Czés könyvet”, „Diktomos verses és imádságos könyvecskét az apróbb iskolabeli gyermekek számára”, s természetesen megjelent több fontos személyiség felett mondott halotti beszéde is.

A közműveltség emelésében, az erkölcsös, hitbéli nevelésben látja a jövő nemzet felemelkedését. Racionálisan gondolkodik. Látja az ország lakosságának szellemi elmaradottságát, s fáradozik kulturális felemelkedésük érdekében. „Senki... szívesebben nem óhajtja, hogy bár mennél előbb mutatnák magokat a magyar Parnasszuson olyan férfijak, akik halhatatlan eredeti munkák által ...a fordításokra homályt borítanak. Magyar Homéroszok, Xenofonok, Platonok mennyei szózatját mély tisztelettel s elragadó örömmel hallgatnánk. De azonban, míg a kegyes Egek Hazánkat ezzel a dicsőséggel megkoronázzák, kötelességének tartja, tőle kitelhetőképpen siettetni ama szép hajnalnak hasadását, melynek a Bartsaiak,

Barótzia, Ortzia, Bessenyeiek ez előtt egynéhány esztendővel oly követésre méltó szent buzgósággal kezdettenek utat készíteni” – írja Nagybarátin, a „Zsebbe való könyvecske” előszavában, 1798-ban.

A magyar felvilágosodás írói, Bessenyei, Kazinczy, Kis János és mások a köznemességtől és a polgárságtól azt szerették volna elérni, hogy műveltségük fejlesztése által fogékonnyá váljanak nemzeti kultúránk alapvető kérdései, a magyar nyelv és irodalom művelése iránt. „A magyar főrendek nagy része, mint hazájokból száműzötteknél történni szokott, nemzeti nyelvét elfeledte. A közép és alsó nemesség nem szeretett könyvekkel foglalkozni, s a tudományos Karban azok, kikre a francia vagy német nyelv szeretete nem ragadott, a deákat kedvelték. A magyar író, néhány oskolai ifjakat kivéve, alig talált olvasó közönséget” – írja visszaemlékezéseiben Kis János. Figyelemre méltó, hogy a nép művelésének a kérdéseit is felveti, és a népből való olvasóközönség kialakítására is gondolt: „Ha az alsó néposztályok virágzásra jutnak, s gazdag családok támadnak köztük, ezek olly gyermekeket nevelnek, akik atyáik vesződéses mesterségét elhagyván, gondolkodni, tudományos dolgokról beszélgetni, könyveket olvasni szeretnek” – írja a jobbágyszármazású költő ugyanott.

S hogy hogyan lehet olvasó közönséget nevelni? – mert a felvilágosodás gondolkodói, írói hittek a nevelés erejében, azt a jövő zálogának tekintették – arról a 54 Tudományos Gyűjteményben megjelent írását idézzük, „Hogyan kell a Magyar Olvasó Publikumot nevelni” címmel:

„Egyik leghatalmasabb eszköz a nyelv, ez által oktathatunk, feddhetünk, tanácsolhatunk, gondolatokat, érzéseket közölhetünk... A Nyelv által neveltetik a Nemzet, az által tétetik jó erkölcsűvé, szorgalmassá, szeretetre méltóvá, tudóssá, híressé és hatalmassá... Aki tehát a maga anyja nyelvét emeli, s a legszebb gondolatoknak s érzéseknek terjesztőjévé teszi, az a legnemesebb Publikumot alkotja és gyarapítja.”

Ezzel párhuzamosan olvashatjuk a korabeli műveltségi állapotok bírálatát is: „Nem lehet letagadni, hogy a régi és újabb külföldi tudós munkákban több tápláló eledelt találnak a kimívelt elmék, mint a Magyar Literatúrában. De ha Nemzetünk dicsőségét igazán szeretjük és kívánjuk, óhajtanunk kell a Magyar Olvasó Publikumnak szaporodását, s magunk megtagadásával is szükséges azt öregbíttenünk. ...amíg a Magyar könyvek a főbb karbéliiek által szívesen nem fogadtatnak mind addig igen ártalmas szakadás lesz nemzetünkben, s nem érthetik meg egymást ennek minden rendű tagjai... s nem uralkodhatik közöttük az a szíves bizodalom, mely a szíveket leghathatósabbán öszve kapsolja és lelke a hazafiúságnak.”

S legvégül kifejti, hogy hogyan kéne – a célt elérendő – tanítani? „Ez az alkalmatosság abban áll, hogy az Oskolákban a leg jobb magyar munkákat meg kedveltetnék. A leg jobb magyar könyveknek olly figyelmes olvastatása ideje korán szeretetet gerjesztene a Magyar nyelv eránt. A mesétől és regétől elkezdve az előadásnak minden nemeit, minden jó eredeti írásokat és fordítottásokat, meg kellene már az Oskolákban esmertetni egy classicis Magyar írónak sem kellene lenni sem versben sem folyó írásban, mellyek legjobb helyeinek olvastatása és tanultatása által a tanítványok füle, nyelve, emlékező és képzelő tehetsége, elméje és értelme nem gyakoroltatnék.”

Példának hozza a görögöket, a dicső rómaiakat, angolokat, olaszokat, franciákat, akik ezt az utat választották nemzetük felemelkedéséhez.

Kis János a maga példájával, szóban és írásban, papként és íróként, tudományos társaságok és egyesületek tagjaként, lámpásként mutatta az utat. Nagy hatást gyakorolt a diákságra is. „...A jelesebb ifjakat szeretete maga körül gyűjteni, üres óráikban hasznosan foglalkodtatni, atyai tanácsával segíteni, s tanulmányaiknak irányt adni” – jellemzi őt Müllner Mátyás.

Nem rangsorolt: az erényes magatartást és a tudományokkal való szolgálatot egyaránt fontosnak tartotta. „Senki sem terjeszt több áldást az emberi társaságra, mint az okos és gondos orvos, ki az atyai barát könnyeit letörli... s midőn pestises ragadó nyavalya uralkodik s az ezer karú halál ellentállás nélküli áldozatokat öldököl, akkor az orvos hőssé lesz...”

A nép számára a jó magaviseletet hangoztatja: rámutat a hibás viselkedésre, a bűnökkel teli mindennapokra: „Az adakozás nyer, a tékozlás vesz: az első barátokat a másik csak hálátlanokat szerez” „Az asszonyok visszaélnék magokkal, midőn azt hiszik, hogy abban áll dicsőségek, ha szépségeknek híre van – az ő dicsősége a rendes és illendő magokviseletében áll...” „Az esztelen hiúság oly részegség, melly miatt eszünknek nem vehetjük jól hasznát” – írja 1844-ben, a Soproni Estvékben megjelent tanulmányában.

Ezek a gondolatok azonban Kis János világlátásának, erkölcsrendjének biztos pillérei. 1815-ben megjelent versei között – melyeket Kazinczy Ferenc adott ki – olvashatjuk a NINÁHOZ című versét:

55 *Soha nem bájol testednek
Csábító szépsége
Ha nem ékesít lelkednek
Belső nemessége.
A termet s a szín akármelley szép,
Magában csak holt bálvány kép.*

*A szépség gyenge rózsája
Múló fényt ruház rád,
Ha csak az érdem hozzája
Olly virágot nem ad
Mellyet akkor is becsülnek
Ha orczádra ránczok ülnek.*

Verselését az antik versforma és mérték, az egyszerűsége való törekvés jellemzi. Magatartásban és irodalmi stílusban egyaránt a felvilágosodás kori magyar irodalom jeles személyisége, a hitben élő ember, akiknek eszménye a tiszta forma, aki hisz a kultúra nemzetformáló erejében. A tudomány, a vers, a vallásos ének, az elemi iskolásoknak írt ábécéskönyv mellett a dráma, a színház is helyet kap életművében: az 1837 augusztusában megnyitott Pesti Magyar Színház nyitóelőadásának darabját, Schenk német drámaíró BELIZÁR című művét az ő fordításában láthatta a közönség.

Kortársai a legnagyobbak között emlegették. Berzsenyi Dániel így írt hozzá:

*„Az ész az érzéssel remeken csatolod,
A csapongó elmét szelíden oktatom
Mint fellengjen az égen.”*

Kölcsey Ferenc „a magyar nemzet filozófus poétájá”-nak nevezi.

Kis János rendkívül fontos szerepet töltött be a felvilágosodás korának magyar irodalmában. A német neohumanizmus eszméit plántálta át a magyar költészetbe, amelyet iskolájában, a soproni líceumban szívott magába. Ez a magyarázata a magyar nyelvű önképzés szorgalmazásának is. Tudományos

műveltségét is ez a líceum alapozta meg. A felvilágosodás irodalma iránti érdeklődését mindvégig megőrizte és a nemzeti nyelvű tudomány, művelődés is vezéreszméje maradt. Jénai egyetemi tanulmányai, a klasszika-filológia új virágzása, Goethe és Schiller művészete közvetlen, élményszerű, személyes tapasztalás volt nála.

Kis János gondolkodása, művei – amint azt Fried István megállapítja – új vonást jelentenek a magyar felvilágosodásban: „Költőként és egyházi emberként egyaránt elutasította a nemzeti gyűlölséget, a nacionalizmust. Barátja volt a szlovák költő, Juraj Palkovic, a szlovén Barla Mihályt is sokat segítette, és Jan Kolárral is annak túlságos nemzeti indulata miatt vitázott. Kompromisszumra hajló egyéniség volt, ez azonban nem elvtelenséget, hanem békeszeretetet, türelmességet jelentett.” E tulajdonságai lírájában is felfedezhetők, amikor a klasszikus mondanivalót a magyaros formával párosítja, vagy amikor az ismeretterjesztést – korában érthetően, ma már vitatható módon – a költészet fölé emeli:

56 „...a bölcs tudomány
Embert nemesítő isteni adomány,
Népeket nagyságra nevelő iskola
S hatalmasok kéjét megrántó zabola.”

Verseiben gyakran szónokias, didaktikus, prédikáló szellemű:

„Tudom, hogy köznépe a nagy s kis világnak
Részegen áldozik bálvány bolondságnak,
Hogy a szerelem, bor, kártya, kocka, pipa,
Újmódi öltözet, tánc, agár, paripa,
S ezekhez hasonló ezer fontosságok,
Sokkal főbenjáróbb foglalatosságok...”

Súlyos a mondanivaló, de hiányzik a merészség a bajok szemléletes kimondásához. Fordításaiban, adaptálásaiban is gondosan egyengeti a versbéli feszültségeket. Ezáltal Horatius-fordításai például gyakran fellazítják az eredeti költemények energiáját – írja verseléséről Fried István.

Fordításaival jelentős szolgálatot tett a magyar irodalomnak. Kazinczy, Dayka Gábor, Csokonai költeményei mellett az ő verseit is sokan olvasták, még akkor is, ha klasszicizmusa csekély intenzitású, szűkebb érvényességű, mint azoké. Halkan, óvatosan ugyan, de olyan gondolatokat és érzéseket tudott megszólaltatni, amelyek később Berzsenyi lantján teljes erővel hangzanak majd fel.

Ahogy Fried István jellemzi: „Az alacsony sorból fölemelkedett s mindig egyszerű embernek megmaradt költő szemszögéből teszi mérlegre az életmód, a tudás, az emberi helytállás, a hazafiság megnyilvánulásait... Úgy volt jelen a kor irodalmában, hogy félrehúzódva is érezte...különállását. Kazinczy hívének tudta mindenki. Berzsenyi fölfedezőjeként írta bele magát a nemzeti irodalom történetébe, Kölcsey tartotta nagyra. Mégsem csak ennyi az érdeme. Ő is próbálta az új műfajokat, a maga szerény módján ő is kísérletezett, s ezért líránk-fordításunk történetében új árnyalatot képvisel.”

A sokféle műfajban jártas író, számtalan cikke és tanulmánya mellett, 70 önálló kötetet jelentetett meg. Termékeny és elismert írója volt korának. Az utókor már kevésbé becsülte. Ő maga szerény volt. Szerény és bölcs:

„Lesse, kinek tetszik a szerencse nyomát
S fényes udvarokban bámulja templomát,
Én az aranybékók zörgésétől futok,
Mint a szomjú szarvas, még olly völgybe jutok,
Hol tiszta forrásból igaz boldogságot
Meríték, felejtván világi hívságot.
Ott, hol sem arannyal fedett esztelenek,
Sem irigység mérges nyila nem sértenek,
Éltem a bölcsesség számára szentelem
S fő jóm halhatatlan lelkemben fellelem
57S mikor lefoly éltem patakja egészen,
Ijesztő váz nálam a halál nem léssen
Bár késő világra nem jutok híremmel
Elég, ha rejtekben használtam éltemmel,
Hadd szórják a szelek szertesét poromat
Felszedi az aki kimérte sorsomat.”

**1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Szála Erzsébet:
Kis János az író és irodalomszervező (Előadás Rábaszentandrásan, az író születésének 225.
évfordulóján, 1995. szeptember 23-án) / Felhasznált irodalom:**

Felhasznált irodalom:

A soproni líceum. (Szerk.: Györffy Sándor, Hunyadi Zoltán). Bp., 1986.

Fried István: Kis János klasszicizmusához. SSz. 1974, 4. szám.

Hamar Gyula: Gamauf Teofil feljegyzései Kis Jánosról. SSz. 1941, 4. szám.

Kis János Emlékezései I–II. Sopron, 1845.

Kis János: Hogyan kell a Magyar Olvasó Publikumot nevelni. Tudományos Gyűjtemény, 1818, VIII.

Kis János poétikai munkái. Toldy (Schedel) Ferenc kiadásában. 1806.

Kis János versei. Kiadta Kazinczy Ferenc. Pesten, 1815.

Kovács Sándor: A soproni ev. lyceumi Magyar Társaság története 1790–1890. Sopron, 1890.

Kulcsár Adorján: Olvasóközönségünk 1800 táján. Bp. 1943.

Müllner Mátyás: A soproni ev. főtanoda története. Sopron, 1857.

Sebbe való könyv. Kiadta Kis János. Posenban, 1797.

Soproni Estvék. Kiadja Kis János. Sopron, 1844.

A Sopronyi Magyar Tanuló Társaság Jegyző Könyve. Sopronyba 1792–1806.

Szinnyei József: Magyar írók. VI. köt. Bp., 1899.

Trauer-Rede bei der feierlichen Beerdigung...Johann v. Kis. Gehalten am 22. Februar 1846 von Christian Poszvek. Oedenburg, (1846).

Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. kiad. Bp. 1977.

**1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Askercz Éva:
Három 1995-ben rendezett kiállításról**

Askercz Éva: Három 1995-ben rendezett kiállításról

Az elmúlt 1995-ös év három jelentős kiállításáról szeretnék szólni, melyek közül kettő, a X. Országos Érembiennále és Tóth Menyhért festőművész kiállítása az Ünnepi Hetek eseménye volt, s egyazon napon nyílt, míg a harmadik az Őszi Tárlatok közül a Lábasház évadzáró kiállítása volt.

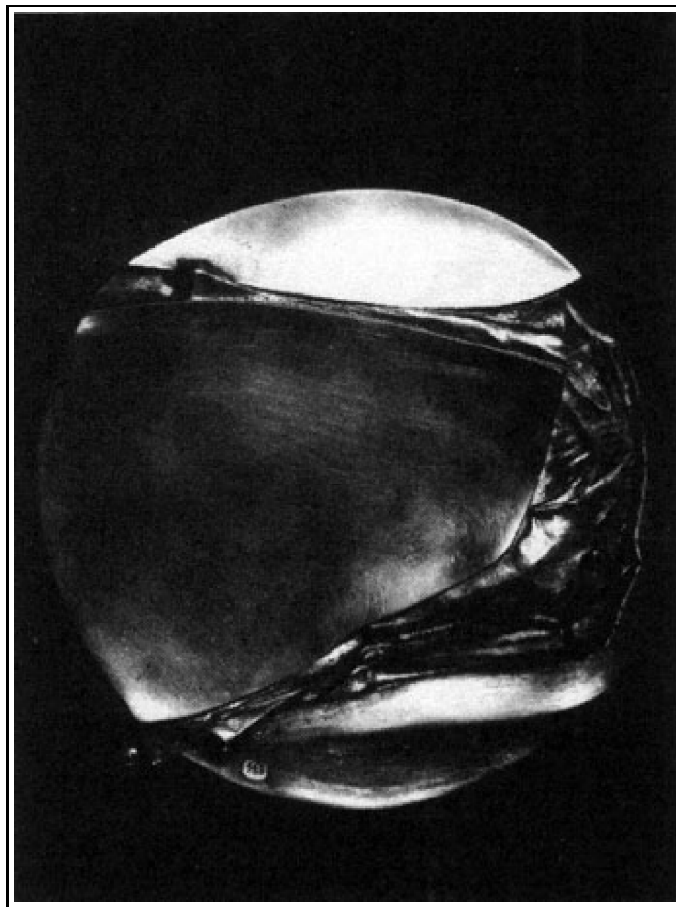
A X. Országos Érembiennále majd húsz éve (1977-től) a Soproni Ünnepi Hetek egyik legfontosabb kiállítása, és az egyetlen olyan soproni rendezvény, amely országos érdekeltégű. A kortárs magyar éremművészet kétévenként a Lábasházi kiállításon mutatkozik meg, s tárja elénk a kisműfaj aktuális változásait, az éremeszet legfrissebb alkotásait. Az efféle seregszemlék – melyekből számos van az országban – egy idő után általában elfáradnak, és érdektelenségbe fulladnak, de ezt az érembiennalékról szerencsére nem mondhatjuk el.

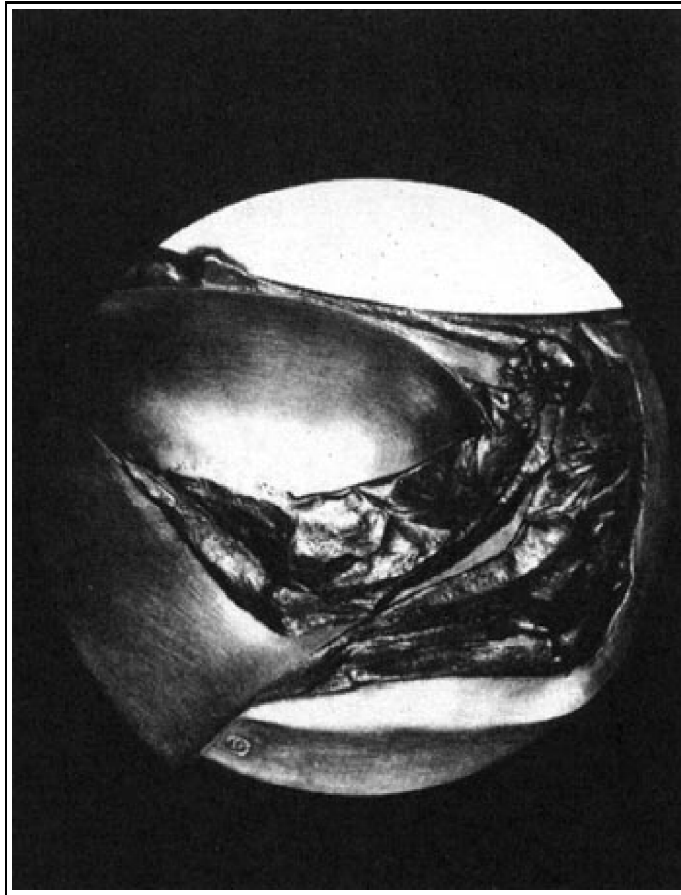
58A kortárs éremművészet az elmúlt válságos időkben is virágozni látszik, s ezt a kiállításra beadott és kiválasztott érmek száma és minősége is mutatja. A soproni érembiennalék mellett ezt igazolja a magyar éremeszet nemzetközi kiállításokon való jelenléte és sikere is. Az éremművészet nemzetközi kiállításán, a FIDEM kiállításain, vagy a padovai, körmöcbányai kiállításokon egyaránt sok magyar érmész művei szerepelnek, és számos díjat nyernek alkotóik. De arra is kell figyelniük, hogy az érmeszek a nyíregyháza-sóstófürdői alkotótelepen készített és bemutatott érmeik mellett egyéb kiállításokkal is megpróbálják felhívni magukra a figyelmet, gondolunk itt névjegyérem-kiállításukra egy budapesti bankban, vagy legutóbbi kutyaérem-kiállításukra a Csók István Galériában. Ezek a kiállítások mind azt mutatják, hogy az éremművészet virágzik, az érmeszek szívesen állítják ki műveiket, együtt és természetesen egyéni kiállításokon is. Hogy ehhez a virágzáshoz szegénységünk is hozzájárul, az nem kétséges, hiszen az érmek nem kívánnak olyan nagy anyagi befektetést alkotóiktól, mint a kispasztikák, vagy monumentális szobrok, ugyanakkor mégis sok szellemet, ötletet és arányérzéklet követelnek alkotóiktól. Mi nézők is beláthatjuk, micsoda kihívás egy ilyen tenyérynyi méretben harmonikus, olykor monumentális műveket létrehozni, s egyfajta pasztikái és gondolatgazdagságot tükrözni.

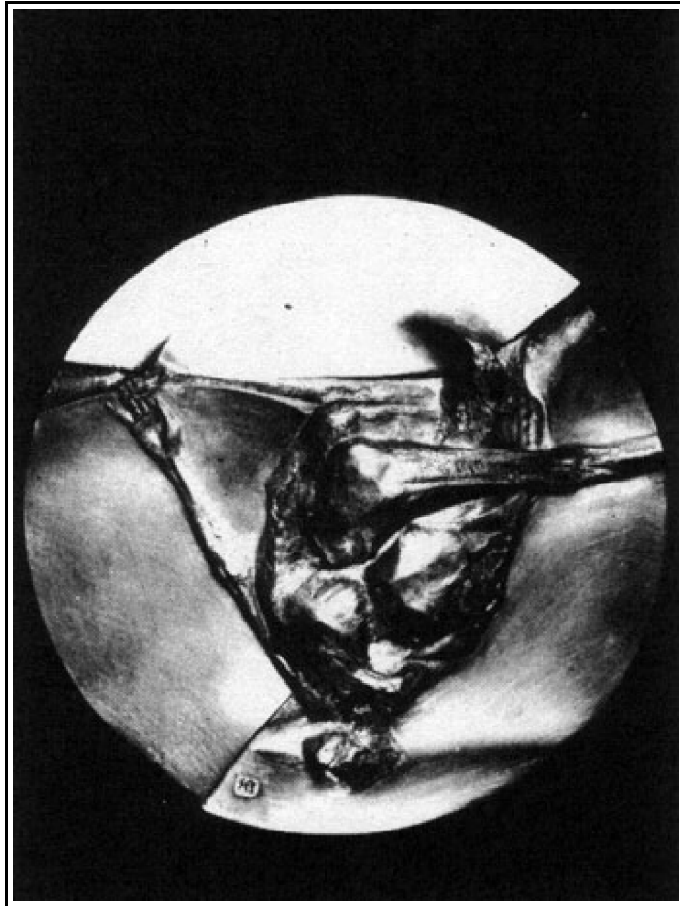
Az idek, a sorban a X. érembiennalé minden tekintetben gazdagnak volt mondható, afféle csendes összegzésnek is tekinthető.

Nagyon sok volt a beadott érem, melyből számszerűen is sokat, 385 érmet választott ki a zsűribizottság. A beadott és kiállított érmek nívója is jó volt, 11 művész nyert érmeivel díjakat. Érdemes még egyszer leírni a díjazottak nevét, hisz alkotásaikkal, a díjakra emlékezve, a lábasházi nyári kiállításon is találkozhatunk majd.

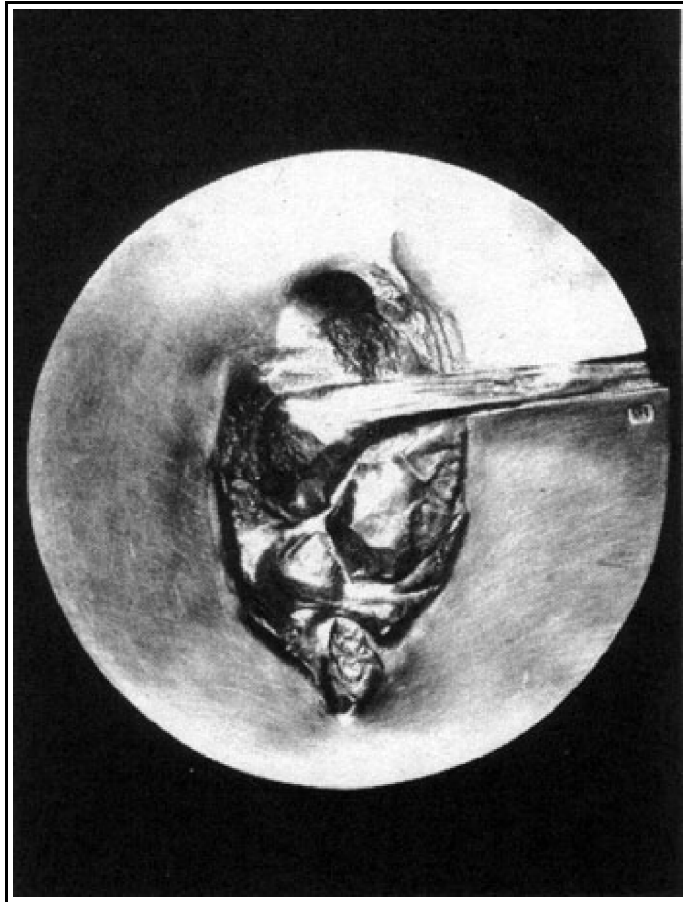
A biennále Ferenczy Béni-nagydíját Soltra E. Tamás soproni szobrászművész nyerte el, a további díjakat pedig a következők: Budahegyi Tibor a Művelődési és Közoktatási Minisztérium díját, Bakos Ildikó a „Civitas fidelissima” – a leghűségesebb város, Sopron Város Önkormányzatának díját, Várnagy Ildikó a rendező bizottság díját, Ligeti Erika a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének díját, Szöllősy Enikő a Képző- és Iparművészeti Lektorátus díját, Csontos László a FIDEM Iroda díját, Kiss Nagy András a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének díját, Lebó Ferenc Szabó Gyula ötvösmester díját a legjobb vertérem tervezőjének, Taubert László Kótai József ötvösművész díját a legfiatalabb tehetségek egyikének, Kutas László a Roisz Vilmos Alapítvány vásárlási díját. Az úgymond anyaggazdag kiállítás legfőbb érdekessége, hogy benne a hagyományos és modern törekvésű érmek együtt jelennek meg azokkal a kísérletekkel, melyek új, és eddig szokatlan anyagokat próbálnak bevinni a hagyományos bronzérmek mellé, hangsúlyozva ezzel is azt a szemléletet, hogy az érmészet egyben a szobrászat legkisebb műformája. Újabban azt is megfigyelhetjük, hogy arányaiban megnövekedett a vert érmek jelenléte a biennalékon, ezt a szaporodó pályázatoknak és megrendeléseknek éppúgy betudhatjuk, mint a nemzetközi érmészet szokásainak.

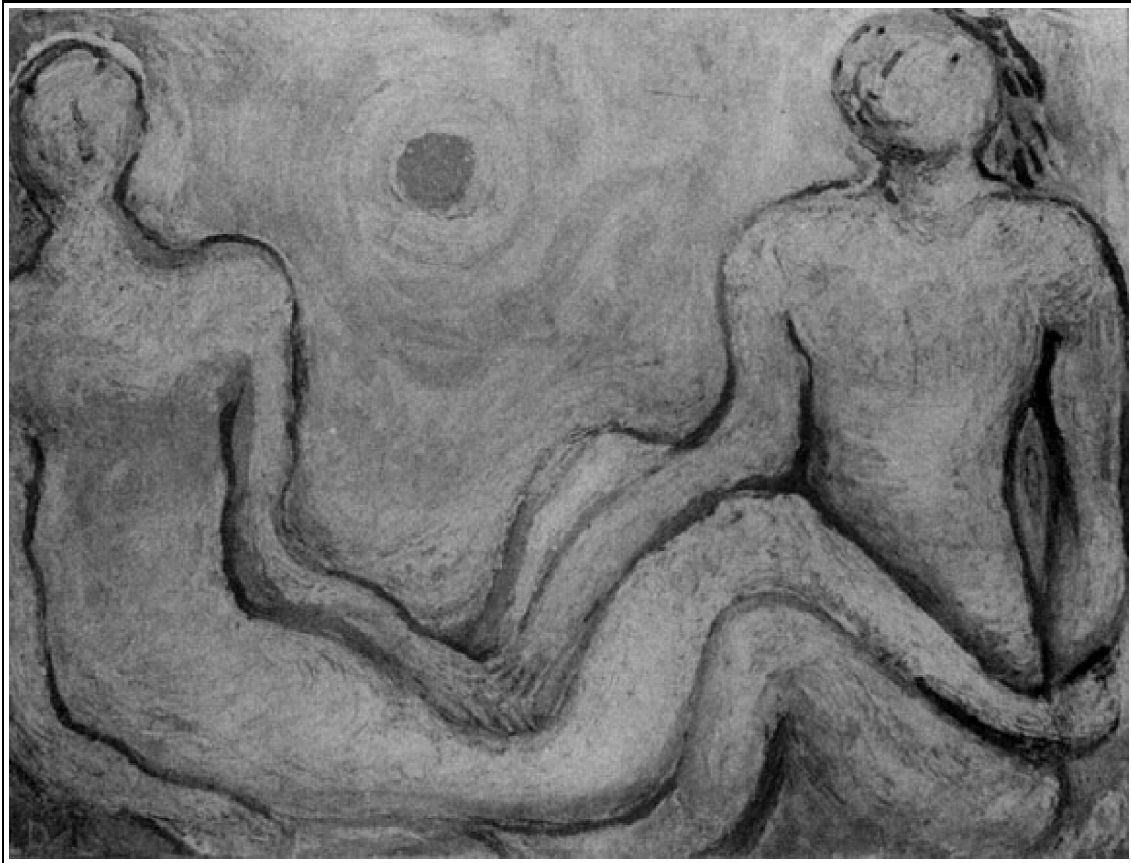

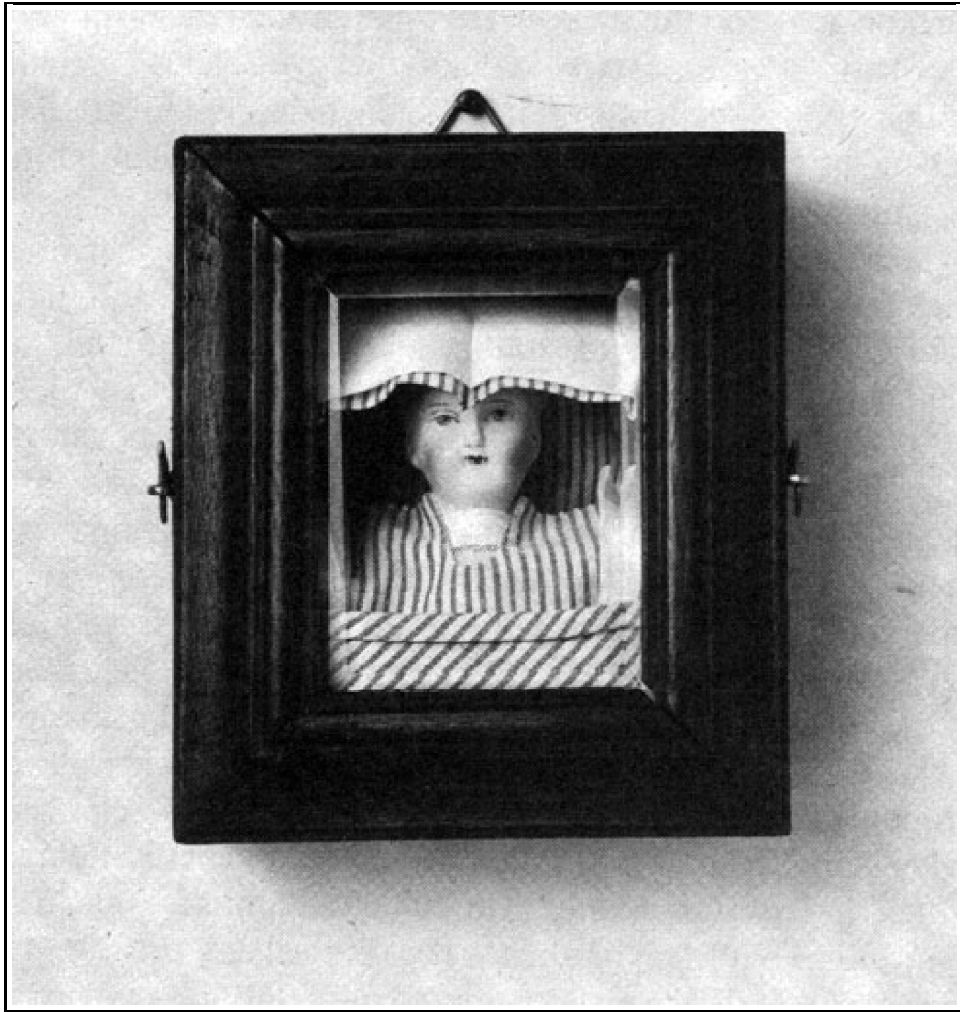
59 Soltra E. Tamás: Az élet átriumai: Pompei I. II. III. IV.

60Tóth Menyhért: Emberpár

Tóth Menyhért: Kutya

61 Szilágyi Júlia munkái

Hagyománya a rendezvénynek, hogy az előző biennále nagydíjasa külön kiállítással szerepel a kisteremben. Ez alkalommal Meszes Tóth Gyula érmeiből láttunk válogatást. E 61 érem áttekintést nyújtott Meszes Tóth érmészetéről, s a látogatónak azt is megmutatta, érmészete mennyire kiteljesedett az utóbbi 5–6 évben. 62 Az érembiennalékon már több díjat is nyert művész méltán lett a IX. Érembiennále nagydíjasa 1993-ban. Meszes Tóth kialakított egy sajátos formanyelvet, amely egyszerre őriz konstruktív és realista hagyományokat, és mégis sajátosan egyedi. Témaválasztásában és mondanivalójában is komoly, – olykor komor dolgok felé fordul, melyeket stílusa és sötét patinája egyaránt jól szolgálnak.

Az a 18 év, amióta Sopron városa, a Lábasház helyet ad a kortárs éremművészetnek a sokszáz éves műfaj történetében nem nagy idő, ugyanakkor mégis jelentős. A város, a múzeum, a kiállítás rendezői elültettek egy fát, mely meggyökeresedett, lombosodni kezdett és reméljük bőven termi majd gyümölcseit az utódoknak is. A mi dolgunk a gyümölcsfa gondozása, ápolása, bőven termővé majd az éremművészek teszik.

Az Ünnepi Hetek másik fontos kiállítása volt a biennále megnyitásának délutánján a Festőteremben nyitott Tóth Menyhért-tárlat, amelyet dr. Supka Magdolna művészettörténész ajánlott a maga élvezetes, egyéni

stílusában figyelmünkbe.

Supka Magdolna egyik első felfedezője és értője volt Tóth Menyhért festészetének, s monográfusa, szószólója maradt művészetének a festő halála után is. E kiállítás megrendezésének ötlete Bircher Erzsébet művelődési felügyelőé volt, aki felfedezte a kincset, Tóth Menyhért képeit a polgármesteri hivatalban – elég méltatlan helyen tárolva. Tóth Menyhért Sopron város tulajdonában lévő képei Lándori Angéla festőnő jóvoltából kerültek a városba. Mende Gusztávné, Lándori Angéla megözvegyülve feleségül ment ugyanis Tóth Menyhérthez, s így vele néhány évet élt is itt a festő. Nem érezte magát igazán jól Tóth Menyhért Sopronban, az alföldi embernek idegen volt a város, az emberek mentalitása, egyéni festésmódja pedig nemhogy a soproni, de az országos mezőnyben is magányossá tette. Elköltöztek hát Sopronból feleségével, de Lándori Angéla végakarata mégis visszahozta képeit a városba. A képeket a városi vezetőség kérésére én válogathattam ki a Kecskeméten őrzött hagyatékából. Úgy látszik, most következhetett el az a pillanat, hogy a művek ha időlegesen is, de megjelenhessenek a város polgárai előtt. A Sopronban őrzött 18 képhez a Kecskeméti Képtár és Tóth Menyhért emlékmúzeum kölcsönzött további képeket és szobrokat, s így jöhetett létre e tárlat. Nem hiszem, hogy honfoglalása lenne ez a kiállítás Tóth Menyhért festészetének Sopronban, de mégis valamiféle adósság törlesztéséről beszélhetünk. A nehezen elismert művész értékelését már elvégezte valamennyire a művészettörténet. Művei Európában való megismertetéséhez több kiállítás járult hozzá, legutóbb Koppenhágában mutatta be képeit a Kecskeméti Múzeum nagy sikerrel, de láthatók voltak alkotásai a Barcelonai Expo magyar pavilonjában, a modern magyar festészetet reprezentálva. Talán azt is megérjük, hogy a soproni képek is mind a falra kerülnek legalább a polgármesteri hivatalban.

A kiállítás megnyitóján gyér soproni közönség mellett az érmészek élvezték nagy számban Supka Magdolna Tóth Menyhértet az embert, és festőt bemutató szavait, és természetesen képeit és szobraikat. Azokat a képeket, amelyek az ember, a föld, a természet sohasem volt szimbolikus egységének ábrázolásai, redukált nyelven és fehérre redukált színvilágban. A képeket nézők érezhették ennek a látásmódnak és festésmódnak az erejét és nagyságát, valami mélyről jövő hitet alapvető emberi és természeti dolgokban, s valami áradó gazdagságát a fehérsége ellenére is színes világnak.

Ugyanilyen erőt sugárzott az a néhány szobor, amelyet a festmények között láthattunk. Ezek az állat- és emberfigurák épp oly meghökkentő erővel töltötték be a [63](#)teret, mint az ősi afrikai kultikus szobrok teszik, vagy olyan lényeglátón mutatták az embert, mint a gyerekek művein láthatjuk.

Jó volt a műveket itt látni a Festőteremben, e képek és szobrok közvetítette gondolatok és érzések a művészet tiszta forrásaiból fakadtak.

Ez ritka dolog manapság.

A múzeum közismerten rossz anyagi helyzetéből következően évadzáró kiállítás lett Szilágyi Júlia textilművész tárlata a László-házban. A képzettségét tekintve „textiles” művész ez alkalommal nem hagyományos, vagy modern értelemben vett textileket mutatott be, hanem másvalamit: dobozokat, azt is mondhatnánk újkori „apácamunkákat” és öltöztető Mária-szobrokat. Így tehát e kiállításon régi tárgyak, képek, szobrok furcsa egyvelegét, és bizonyos mértékű átértékelését figyelhettük meg. Az összegyűjtött régiségeket, eredeti népi faragványokat, óratokokat, képkereteket, szobrokat és porcelánszobrocskákat Szilágyi Júlia dobozba zárja, belőlük építi világokat sejtető dobozait. A térben szabadon álló ún. öltöztető Mária-szobrokat láthattunk, melyek különféle helyekről származnak, s melyeket, miként a régi asszonyok tettek, ő is felöltöztetett, Sárváry Katalin iparművésznővel közösen. A különféle Mária-kegyszobrok öltöztetése régi kulturális, és vallásos hagyomány Európában és Magyarországon. E szobrokat régen

általában díszes, finom anyagokba öltöztették, arany és ezüst csipkedíszekkel, hímzésekkel díszítették. Egy-egy szobrot évente többször is átöltöztettek, s e tevékenység köré helyi rítusokat alakítottak a hívó asszonyok. E szoboröltözeteket kegyességi, Istennek tetsző cselekedetként apácák és falusi asszonyok egyaránt készíthették. Szilágyi Júlia is ezt teszi, szeretettel és gondosan kitalált, mívesen elkészített ruhába öltözteti szobrait. Ugyanakkor azonban e cselekedetben nem a vallásos áhítat és ájtatosság vezet, hanem valami más.

A szobrokat és ruhákat figyelve azt kell észrevennünk, hogy a ruházat a falusi mesterek kezéből kikerülő kegyszobrok karakteréhez igazodik, s így lesz némelyik öltözet a paraszti viselethez, némelyik pedig „úri dámák” viseletéhez hasonló.

Szilágyi Júlia profanizált öltöztető Máriái segítségével megajándékoz bennünket a kegyszobrok jellegzetességeinek felismerésével éppúgy, mint különféle kulturális hagyományokhoz való viszonyaink végiggondolásának örömeivel.

Egy fantasztikusan drabálisra, nagyfejűre, nagykezűre sikeredett Mária-szobrot képfestő, paraszti ruhába öltöztet, aki fejére hajtott szoknyájával eszünkbe juttatja a hasonlóan eljáró parasztasszonyok viselkedését, emlékeinkbe íródott képét.

Egy másik, bájos arcú Mária-szobor felöltöztetve kedves fiatal parasztmenyecskévé változik. Olykor, ha a szobor megengedi, ha ezt Szilágyi Júlia észreveszi, úri dámává lesz a Mária. Hogy milyen otthonosan mozog, jár-kezel különféle kulturális hagyományok és korok között a művésznő, az épp egy olyan kisméretű Mária-szobor öltözkéről jutott eszembe, amelynek ruhája első látásra régiségnek tűnik, pedig nem az, hanem „csak” stílusbeli találat.

Nézve ezeket a szobrokat, rájövünk, Szilágyi Júlia mennyi mindennel ruhazza fel őket a szó szoros értelmében véve is, miközben látszólag nem tesz mást és másképp, mint elődei, a régi asszonyok. Rítusokat teremt ő is, amelyek – gondolatai és ráérzései nyomán – bennünk, a mi gondolatainkban is lejátszódnak, ha gondolkodunk a hagyományainkhoz való viszonyunkról és érteni akarjuk, mi hogyan is vagyunk e dolgokkal.

Az az attitűd, amellyel öltöztető Máriáihoz közelít, megfigyelhető a kiállításon szereplő dobozainak berendezésében is. A különféle szép, régi, népi és polgári festett, 64vagy faragott, ütött-kopott, vagy ép szekrénykék, óratokok, képkeretek, maguk is gyűjtött, az enyészettől megmentett darabok, régiségek. S ezeket a dobozokat, vagy inkább házakat lakja be a maga sajátos huszadik századi módján Szilágyi Júlia.

De hogyan? Ugyanúgy, mint ihletői az apácamunkát készítették valamikor, és mégis másként.

Mik is valójában az apácamunkák? Az egyéni és kolostori áhítat teremtette meg ezt a gazdag, változatos műformát, s tette általa ismertté azt a szokást, hogy a szentek ereklyéit, szentek képeit és szobrait körbevették díszes keretekkel, üvegbe zárt emléket állítva a szentek tiszteletének. A gazdagabb díszítésűek valódi ékköveket és gyöngyöket foglaltak be arany, vagy ezüst drótokból hajlított ornamentumokba, s ezzel a dísszel vették körül az ereklyét, vagy a szentképeket, szobrocskákat. Néha hímzett, gyönggyel ékesített, vagy textil-anyagokból applikált kereteket is készítettek. Az ilyenféle ájtatossági képek szorgos női kezek munkái, a szentek tisztelete mellett arra is jók voltak, hogy a szorgalmatosság egyben kegyességi cselekedetté is válhasson Istennek tetsző témája miatt. A XVIII. és XIX. századból számtalan apácamunka őrződött meg, oltárokon, kolostorokban és magánlakásokban.

Szilágyi Júliát csodálattal töltötték el és megihlették ezek az alkotások, és maga is elkezdett hasonlókat csinálni. De dobozait nem kegyességi tárgyakkal rakja tele, mint az egykori nővérek tették, hanem olyan dolgokkal, amelyek az emberi élet profán tárgyai, emlékei. Olyan, a régi életekhez, egy másfajta világhoz tartozó, többnyire mulékony anyagú, partravetett tárgykból építkeznek, amelyeket maga mentett meg az enyészettől, s amelyek hírt adnak-visznek az egykori paraszti és polgári világból.

A dolgok általa összerakva önálló életet kezdenek élni, megváltoznak, új jelentéssel telítődnek, miközben eredeti mivoltuk is jól látható, tudható.

Így őrződik meg sokféle régi, hétköznapi tárgy, hímzett anyagok, csipkék, szobrok, fényképek és még ki tudja hányféle holmi.

Ha több méternyi kötés minta csík kerül kezébe, akkor ő is, mint mindannyian, elámul azon, hogy egy ilyen csík milyen artisztikus, grafikus szépségű, de aztán megvallatva a tárgyat, egyszerűen csak hengerre csavarja, dobozba zárja és Eszter könyvének nevezi. Mi a nézők „olvashatjuk” Eszter könyvét, e régimódi szép történetet kötés mintában elbeszélve, és ámulhatunk, nót tett e kötés mintával megtalálóját, meglátóját.

Így lesznek látó szeme és keze nyomán a hímzett monogramok artisztikus kalligráfiákká a belőlük összeállított kompozícióban, nem elfedve és mégis túlemelkedve egykori hétköznapi szerepükön.

A doboz-házakba megszámlálhatatlan rekvizitum kerül, horgolt, hímzett csipke, porcelánbaba, gyerekjáték, képek, virágok, feltöltődve új tartalmakkal.

Úgy élnek mindezek együtt, hogy felidéznek eltűnt időket, a gyerekkort, ifjúságot, hangulatokat és történeteket.

És milyen fantasztikusak a nők, – a hímzett arcúak, a porcelánfejűek –, micsoda történeteket sejtetnek, micsoda karaktert kapnak a körük illesztett dolgoktól, levelektől, virágoktól, éppúgy, mint szép kelméktől, egy masnitól, egy kalaptól, egy gyöngyhajtól, vagy ártatlan, kicsit ódon csipkéktől.

Mindeme dolgok együtt, talmiak és értékesek, világokat, nosztalgiákat, s e nosztalgiákhoz viszonyuló mai magunkat egyszerre megmutatják. Elképesztő, milyen sok minden fér bele egy ilyen doboz-világba.

65A hervadó menyasszonykoszorúk, e fontos emlékek, egy-egy odatett tárgytól, egy kesztyűtől, egy írásdarabtól, történetekké változnak át, de alkotójuk számára éppoly beszédesek a katonaköpenyek gombjai, a szolgálati idő emlékére nyomott bianco képek, olajnyomatok, ólomkatonák vagy konyhai díszek műgyümölcssei.

Sokszor érezzük azt a fura iróniát, melyet Szilágyi Júlia varázsol a megtalált tárgyakkal önmaga tevékenysége köré.

Vannak persze sötétebb tónusok is, szomorúságban, sötét gondolatokkal fogant dobozvilágok – de ezek kevesebben vannak.

Szilágyi Júlia azt mondta, s le is írta műcsarnoki kiállításában ajánlásában, hogy őt az apácamunkák titokzatossága fogta meg, s hogy ő pont e titokzatosságot nem tudja tárgyaiban előhívni: „Lehet, hogy nem is fogom tudni, mert mindig a rendre és átláthatóságra törekszem, és ez a kettő kizárja a titkot.”

Magam is sokat gondolkoztam azon, hogyan is van ez. S ha nem is érzem e dobozok világát olyan titokzatosnak, mint a kegyeleti tárgyakét, titkokat mégis érzek bennük. Számomra titok, hogyan lesz a régi

világok, dísz tárgyak, hétköznapi apróságok összerakásából ilyen gazdag világ, amely egyszerre új és régi arcát képes megmutatni, s még azt is elmondja nekem, itt és most, hogyan közelíték a régi tárgyakhoz, emberekhez, és a saját nosztalgiáimhoz.

Szilágyi Júlia érti a tárgyak nyelvét. Ott matat az Ecserin, a gombosdobozokban, a rongyoszsákokban, a játékos skatulyákban, a mindenfélét őrző vitrinekben és régimódi fotók között. Aztán kiemel valamiket, rakosgatja, elénk teszi, megmutatja színét, fonákját, szépségét, érdekességét, s aztán rájövünk, már a mi érzéseinkkel, gondolatainkkal is babrál. Ahogy csinálja, az maga a titok.

Nem csodáltam volna, ha egy titkos éjen a lábasházi kiállításban halk neszek, zizegések, sóhajok, trombitaszó és fáradt illatok lengték volna be a teret, és néha egy kis kuncogás is hallatszott volna.

Lehet, hogy volt ilyen éjszaka.

Nappaloként mindenesetre volt egy jó kiállítás.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

---

66 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Boronkai Szabolcs: Moritz Kolbenheyer levelezése Friedrich Hebbellel

Boronkai Szabolcs: Moritz Kolbenheyer levelezése Friedrich Hebbellel

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Boronkai Szabolcs: Moritz Kolbenheyer levelezése Friedrich Hebbellel / Bevezetés:

Bevezetés:

Moritz Kolbenheyer soproni evangélikus lelkész, költő és műfordító 1851 és 1863 között levelezett Friedrich Hebbel Bécsben élő drámaíróval.¹⁽¹⁷⁴⁾ Mivel e levelezésnek csak töredéke jelent meg nyomtatásban, és Magyarországon az sem elérhető²⁽¹⁷⁵⁾, ugyanakkor Kolbenheyer életére és munkásságára vonatkozólag igen értékes forrásanyag, miután lehetőségem volt Németországban a kézirat tanulmányozására, úgy gondoltam nem érdektelen tartalmát az alábbiakban vázlatosan közölni. Hebbel összesen 28 Kolbenheyerhez írt levele szerencsére nem semmisült meg, mint a lelkész kéziratos hagyatékának többi része, hanem annak unokájához, Erwin Guido Kolbenheyerhez került, és jelenleg az ő hagyatékával együtt a geretsriedi Kolbenheyer-Archivban található. Kolbenheyer 45 levelét, két kivétellel, Hebbel hagyatékában a wesselbureni Hebbel-Museumban őrzik. Az 1856. 03. 12-én írt levele a weimari Goethe-Schiller-Archivban, az 1863. 03. 14-i a kielii Hebbel-Sammlungban lelhető fel.³⁽¹⁷⁶⁾

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Boronkai Szabolcs: Moritz Kolbenheyer levelezése Friedrich Hebbellel / 1851

1851

Hebbel itáliai utazásai során ismerkedett meg Robert Kolbenheyerrel, a soproni lelkész unokatestvérével. Moritz Kolbenheyer 1851. március 10-i legelső levelében még ismeretlenül erre a kapcsolatra hivatkozva ír Hebbelnek. Ebben és egy következő levélben bemutatkozik és meglehetősen sok adatot közöl magáról⁴⁽¹⁷⁷⁾. Bár Sziléziában született, iskoláit Magyarországon végezte: először az eperjesi evangélikus kollégiumba, majd a késmárki líceumba járt. Tanulmányait öt évre meg kellett szakítania a család anyagi nehézségei miatt, Bielitzben apja mellett dolgozott kelmefestőként. Ezután a bécsi Polytechnicumban kémiát tanult, de végül sikerült meggyőznie családját és visszatérhetett a késmárki líceumba. Itt döntötte el, hogy ⁶⁷lelkész lesz. 1832-től 1835-ig Bécsben és Berlinben tanult teológiát⁵⁽¹⁷⁸⁾. 1836-tól tíz évig Eperjesen, majd Sopronban evangélikus lelkész. Családi kapcsolatait is említi: unokatestvére Görgey Artúr (1851-ben járunk!), sógora pedig báró Joseph von Cordon ezredes, a volt osztrák hadügyminiszter öccse. Ez utóbbi szabadította ki a vizsgálati fogságból, ahová egy 1848-as, a szólásszabadságról szóló prédikációja juttatta. Végkövetkeztetése: szegényes szellemi környezetben nőtt fel, tanulmányaitól a legjobb éveiben ragadták el, így nem volt lehetősége igazán kibontakozni. Talán Bécs közelsége és Hebbel hozzásegítheti, hogy bekerüljön az irodalom fősodrába.

Kolbenheyer kihasználta a lehetőséget arra is, hogy műveit Hebbelnek bemutassa. Már első leveléhez is mellékelte 27 verset, majd egy következő levélhez még hetet⁶⁽¹⁷⁹⁾. Elküldött egy fordítástörödéket is: Vörösmarty Mihály: „Zalán futása”⁷⁽¹⁸⁰⁾. Sajnos sem a kéziratot, sem Hebbel véleményét nem ismerjük. Válaszlevelében azt írja, még nem tudta elolvasni, és amikor Kolbenheyer két év múlva visszakéri, Hebbel már nem találja meg⁸⁽¹⁸¹⁾. Úgy tűnik, végleg elveszett.

Kolbenheyer családi eseményekről is beszámol. Legidősebb fiát, Ferencet (Franz), Felsőlövőre viszi iskolába (vajon miért?), haldokló édesapját szeretné Bielitzben meglátogatni és nővérét férjéhez, Cordon ezredeshez, Hamburgba kísérni⁹⁽¹⁸²⁾.

Hebbel válaszlevelei érthető módon rövidek és tartózkodóak. Azt írja, hogy Kolbenheyer írásai „szibillaiak és töredékesek”¹⁰⁽¹⁸³⁾. Bár egy epigrammával viszonyozza Kolbenheyer küldeményeit¹¹⁽¹⁸⁴⁾, a lelkésznek nem sikerült Hebbel szimpátiáját megnyernie. Talán ez a visszafogottság eredményezi a két év szünetet a levelezésben.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Boronkai Szabolcs: Moritz Kolbenheyer levelezése Friedrich Hebbellel / 1853–1856

1853–1856

Kolbenheyer megkísérli kapcsolatát Hebbellel felújítani: bocsánatot kér a tolokodásért. A kapcsolatújravétel oka egy újabb műfordítás: Arany János „Toldi”-ja. Kolbenheyer Herder véleményére hivatkozik: „Der «Toldi»” von Arany ist jedenfalls, soweit ich in der Sache competent bin, eine der schönsten Blüten der ungarischen Volksdichtung. Die Toldisage an sich verdient die Beachtung ebenso des Geschichtsforschers, als des Poeten. Herder hat den Naturlauten der Lappen, der Finnen, u. s. w., so viel

Aufmerksamkeit geschenkt, daß man am Ende ein Gleiches auch für die Poesien eines Volkes ansprechen darf, welches ein Jahrtausend in Europa durchgelebt und doch auch ein kleines Gewicht in die Wagschale der Völkergeschichte gelegt hat”¹²⁽¹⁸⁵⁾. Arra kéri tehát Hebbelt, hogy felolvashassa neki fordítását. Erre valóban sor került¹³⁽¹⁸⁶⁾, de sajnos nem lehet megállapítani, vajon Hebbel javasolt-e változtatásokat a szövegen.

Heckenast, a műfordítás kiadója, úgy küldte vissza a kéziratot Kolbenheyernek, hogy abban néhány szó alá volt húzva. Ezt a lelkész továbbküldte Hebbelnek, hogy ⁶⁸mondjon róla véleményt¹⁴⁽¹⁸⁷⁾. Kolbenheyer nem árulja el, de sejteti, hogy az a bizonyos „valaki”, aki a szavakat aláhúzta, maga Arany János. Mivel a kéziratok elvesztek, nem tudjuk, valójában mivel nem értett egyet Arany. Kolbenheyer csak egyetlen kifejezést említ a levélben: a magyar költő erősnek találta a „döglött kutyák” „verreckte Hunde” fordítását.

Kolbenheyer ugyanebben a levélben arra is kéri Hebbelt, hogy írjon előszót a „Toldi”-hoz. Hebbel igent mond, de a lelkésznek még többször figyelmeztetnie kell őt ígérete betartására¹⁵⁽¹⁸⁸⁾. Hebbel végül eleget tesz a kérésnek, de bár eredetileg még jegyzeteket is kért az eredeti műből és a fordításról, végül tudományos értekezés helyett csak egy rövid ajánló levelet küldött, mivel: „... die Ungarische Literatur war mir doch zu fremd, um in's Detail eingehen zu können...”¹⁶⁽¹⁸⁹⁾

A sikeres együttműködés után természetes, hogy Kolbenheyer az eposz folytatásának fordítását („Toldi's Abend”) is elküldte Hebbelnek¹⁷⁽¹⁹⁰⁾. A drámaíró mint mindig, most is csak röviden válaszolt: „Auch Toldys Abend (sic!), verehrter Herr und Freund, hat glückliche Momente und ist der Arbeit, die sie darauf verwenden mogten, keineswegs unwürdig. Ich sende Ihnen das Mspt hiebei mit Dank für die Mittheilung zurück, habe jedoch über die Einzelheiten keine Bemerkung gemacht, da das bei meiner Unkenntniß des ung. Originals eine kitzliche Sache ist. Einige gar zu große Wörter, z. B. in der Ballade, lassen sich vielleicht noch beseitigen.”¹⁸⁽¹⁹¹⁾ Ebből a megjegyzésből talán következtethetünk arra, hogy Hebbel sem a „Toldi”-ban, sem a „Toldi estéje”-ben nem tanácsolt változtatást barátjának. Kolbenheyer rövidnek tartja Hebbel válaszát és attól fél, hogy annak nem tetszett a fordítás. Hebbel azzal védekezik, hogy természeténél fogva ilyen „lakonikus”, de ez nem jelenti azt, hogy ne érintette volna meg a fordítás szépsége.¹⁹⁽¹⁹²⁾

A kiadvány tetszetős külseje adta az ötletet Hebbelnek, hogy egy művét ő is Pesten, Heckenastnál jelentesse meg. Megkéri magyarországi barátját, Kolbenheyer-t a közvetítésre. Kolbenheyer teljesíti a kérést és Heckenast valóban kinyomtatja a novelláskötetet.²⁰⁽¹⁹³⁾

Érdekes, hogy Hebbel hívja fel Kolbenheyer figyelmét Eötvös József németül megjelent könyvére, az „Über den Einfluß der herrschenden Ideen auf Staat und Gesellschaft”-ra, mely szerint az Újkor legjelentősebb politikai műve és Kolbenheyernek is feltétlenül el kellene olvasnia²¹⁽¹⁹⁴⁾.

Mivel Kolbenheyer nem utazhatott olyan gyakran Bécsbe, mint szeretett volna (lelkési fizetéséből 8 gyereket kellett eltartania!), megpróbálta Sopronba csábítani a „kultúrát”. Hebbel egyik darabját – lehetőleg a „Judith”-ot – szerette volna az író feleségével a főszerepben Sopronban színre vinni²²⁽¹⁹⁵⁾. Sajnos az ötletből egyelőre nem lesz semmi. Nem csak ily hivatalos minőségben, de baráti alapon is hívja Hebbelt Sopronba, hogy viszonzhassa a Bécsben élvezett vendégszeretetet. Hebbel meg is ⁶⁹ígéri, hogy 1854 júliusában ellátogat hozzá, de azután megbetegszik a felesége és kénytelenek Marienbadba utazni, a gyógyfürdőkhöz²³⁽¹⁹⁶⁾.

Kolbenheyer egy másik arcát is megismerhetjük a levélváltásból. Az Arany és Petőfi költészetéért rajongó műfordító, a soproni líceum magyar tanítási nyelvéért küzdő iskolafelügyelő néha bizony magányosnak és idegennek érezte magát Magyarországon. Egy alkalommal azt írja Hebbelnek: „Ich bin als Deutscher unter

Magyaren, als Geistlicher unter Laien, als Mensch mit poetischem Anfluge – was Sie mir ja auch zugestanden haben – unter Stockphilistern sehr isoliert”²⁴⁽¹⁹⁷⁾. Kolbenheyer többször gondol arra is, hogy Bécsbe költözzön. Arra kéri Hebbelt, ajánlja be a kultuszminiszternél, Thun grófnál, hogy hívják meg őt is az evangélikus egyház ügyeit rendezni készülő konferenciára, majd pedig az esetleg felállítandó végrehajtótanácsba²⁵⁽¹⁹⁸⁾. Mint ismeretes, egyik próbálkozás sem sikerült.

1856 után ugyan újabb szünet következik a levélváltásban, mégis úgy tűnik, hogy Kolbenheyernek sikerült – ha csak átvitt értelemben is – Hebbelhez közel kerülnie és a levelezésből, persze a személyes találkozások segítségével, igazi költőbarátság született.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Boronkai Szabolcs: Moritz Kolbenheyer levelezése Friedrich Hebbellel / 1859 és 1862–1864

1859 és 1862–1864

1859-ben Kolbenheyer újra felveti a soproni vendégszereplés ötletét. Hebbel válasza pozitív, így a lelkész nekilát a szervezésnek, beszél a soproni színház rendezőjével, Wilkével, ír a bécsi Hofburgtheater igazgatójának, Heinrich Laubenek²⁶⁽¹⁹⁹⁾. Sajnos fáradozásait ez alkalommal sem koronázza siker, mivel Hebbel közli vele, hogy az udvari kamara a Hofburgtheater számára mindenféle vendégszereplést megtiltott, majd Laube is ugyanezzel a hírral jelentkezik²⁷⁽²⁰⁰⁾.

Kolbenheyer legidősebb fiát, Ferencet, Bécsbe küldi tanulni a Polytechnicumba és megkéri Hebbelt, hogy kísérelje figyelemmel a fiú tanulmányait. Hebbel örömmel üdvözlöi Ferencet Bécsben²⁸⁽²⁰¹⁾.

Az 1862-es és 1863-as év a levélváltás utolsó felvonása. A kapcsolat mind személyesebbé válik, gyakran írnak családi ügyekről, apróbb szívességeket kérnek egymástól. A kezdetben oly tartózkodó Hebbel is egyre segítőkészebb lesz. Természetesen a betegség is fő témája a két idősödő úr levelezésének.

1863-ban Kolbenheyer harmadszorra is megpróbálkozik a színelőadás megszervezésével. Április 6-án jótékonyági rendezvényt tervez az evangélikus templom harangja javára, ez alkalommal szeretné Hebbel darabját bemutatni. A drámaíró ezúttal is készséges, de a bécsi színészek sajnos már elígérkeztek máshova²⁹⁽²⁰²⁾.

Kolbenheyer megkéri barátját, szerezzen számára valamilyen munkát (elsősorban fordításra gondol). Hebbel erre beajánlja az „Orion” c. német folyóiratba, ahol azonban nem fordítania, hanem politikai, társadalmi, művészeti kérdésekről publikálnia kellene. Kolbenheyer némileg meg is retten a feladattól³⁰⁽²⁰³⁾.

701863-ban Hebbel már súlyos beteg. 1863. március 19-i levelét például lányának mondja tollba. Az utolsó három levelet pedig a drámaíró halála után felesége, illetve lánya írta Kolbenheyernek. Apja haláláról a lány értesíti a közeli barátot, majd az özvegy küld egy képet az elhunytól, végül újra a lány egyet a sírról (lehet, hogy Kolbenheyer nem tudott elmenni a temetésre?)³¹⁽²⁰⁴⁾. Kolbenheyer ezzel kapcsolatos válaszlevelei elvesztek.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Boronkai Szabolcs: Moritz Kolbenheyer levelezése Friedrich Hebbellel / Befejezés:

Befejezés:

A fenti munka természetesen nem teljes. Ismertetésben nem lehet érzékeltetni egy levelezés (mely 12 évig tartott!) hangnembváltásait, pl. a megszólítás egyre barátságosabb válását. Kimaradtak a kevésbé lényegi, de hangulatilag igen fontos részek, pl. amikor Kolbenheyer a kertészkedésről ír (szőlőtulajdonos volt!). Természetesen nem említhetem meg az összes utalást a saját, illetve a partner családi eseményeire (születésnapok, betegségek, gyermekek születése, birtokszerzés stb.). Kolbenheyer levelei ezenkívül néha hajlanak arra, hogy „költőiek” legyenek: egy mesét küld levél helyett, a megszólítás helyén vers áll stb. Hebbel sokkal tömörebb, bevallottan lustább levélíró. Mindezek ellenére sikerült talán néhány új adattal kiegészíteni Kolbenheyer életrajzát, és azt egy számára érezhetően fontos levelezés bemutatásával valamivel élőbbé tenni.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Jereb Ottó: Elfelejtett emlékerdők, emlékfák

Jereb Ottó: Elfelejtett emlékerdők, emlékfák

A soproni erdőket járva több erdőrészletben is találunk olyan állományokat, facsoportokat, sőt faegyedeket is, amelyek valamilyen történelmi eseménynek köszönhetik létüket. Tegyük egy sétát a Tanulmányi Erdőgazdaság Rt. Hegyvidéki Erdészetének területén, és keressük fel az alatt jelzett erdőrészleteket.

Elsőként a sörházdombi területet járjuk be. Az 1994. december 18-i bombatámadás során a domboldal körút felőli oldalára több bomba hullott, aminek hatására nagyon sok fa, főleg lucfenyő derékba tört, majd a fellépő szűkárósodás nyomán – az akkor már középkorú állomány – annyira megritkult, hogy csaknem az egész terület erdősítésre szorult. 1948 őszén a sérült, beteg fákat (mintegy 450 m³-t) ki kellett termelni, majd még akkor ősszel és a következő év tavaszán be is erdősítettük. Az őszi erdősítéshez vöröstölgy makkot használtunk. A makkrakás nagyon jól sikerült, s ez az állományrész a Maroni Szállás felőli oldalon ma is látható. Eredetileg sakktáblaszerű elegyítést alkalmaztunk 10×10 m-es parcellákban, parcellasoronként váltva vöröstölgy és erdeifenyő-, illetve vöröstölgy és feketefenyővel. A fenyőket 1949 tavaszán ültettük ki a megjelölt parcellákba. A fenyőfélék nagy része azonban annyira elárnyékolódott a vöröstölgyektől, hogy azokból már csak néhány példány maradt meg.

Az erdősítések nagyobb részét 1949 tavaszán végeztük el. Ekkor a fedett uszoda felőli oldalra és a dombtetőre erdeifenyőt, a közbenső területeken az utak mellé szelídgesztenyét és kislevelű hársat, míg kisebb csoportokban több más lombos fafajt ültettünk. A dombtetőre a Brand-majori csemetekertből hozott, többéves, 1,5–2 m magas erdeifenyővel végeztünk erdősítést. Ezeket a fácskákat igen gondos ültetéssel helyeztük el a nagyméretű gödrökbe. Egy részük ma is megtalálható a dombtető közelében. Így a feketefenyő csoportot kivéve, csaknem az egész sörházdombi erdő ma 46–47 éves. Akkor tűztünk ki néhány új utat, és helyeztünk el pár pihenő padot is.

A vöröstölgy parcellák felső sarkára 6 db duglászfenyőt, a padok két oldalára hamisciprust, simafenyőt és tiszafát ültettünk. Ezek egy részét azonban az arra sétálók letörték vagy elvitték a helyszínről, de azért néhány példány mutatóként (pl. a Printz-pihenő emlékműve előtt egy simafenyő és egy tiszafa) megmaradt.

Ezután a Sörházdombbal szembeni oldalon, a körút melletti erdőrészt tekintjük meg. Az itt található 30 db *duglászfenyő* és 30 db *simafenyő* a múlt század utolsó éveiben, a millenium időszakában a nagyrabecsült erdőmester, *Muck András* (1871–1925) idejében került oda. *Ezekkel egyidőben ültették be luccal, jegenyefenyővel és kevés vörösfenyővel az egész hegylábát* a Szieszta Szállótól a Deák-kútig. Sajnos 1944. december 18-án, a körúttal párhuzamos, mintegy 100 m széles sávot ebből az erdőrészből is szétbombáztak, s csak a duglászfenyő, a simafenyő és egy kis lucfolt, valamint a Deák-kút felé eső jegenyefenyves maradt meg az akkor 45–48 éves állományból. A bombázott területen az összetört és kidőlt törzsek szűkárósak lettek, és mivel a még álló, de javarészt sérült fák is károsodtak, *az egész bombázott szakaszt 1946–49-ben letermelték, majd 1950-ben erdeifenyővel, luccal és duglászfenyővel ültették be. Ennek lucos szakaszát nevezték el akkor Felszabadulási Emlékerdőnek*, amit azonban az újabb szűkárósítás miatt az idején végén kitermeltek. Már csak az emlékoszlop a felirattal áll a területen. Az eredeti állományból egy luc és öt jegenyefenyő sértetlenül és a szűkárósítást is megúszva ma is áll még a területen. Ún. Felszabadulási Emlékerdőnek tekinthető még a nagyobb területet elfoglaló erdeifenyves rész és a szintén ekkor ültetett duglászfolt.

A ma csaknem 100 éves duglászfolt mellett egy kb. 20×20 m-es területen állt egy lucos, aminek egy részét 1969-ben letermelték. Bár nagyon sokszor jártam az ott álló lucos mellett, nem gondoltam, hogy *azok a példányok nem európai lucok, hanem amerikaiak*. Ezek közül egyesek kérge szürke és gyantatómlós volt, mint a jegenyefenyőé, a tűk kemények és ezüstösek, a tobozok csak 6×8 cm-esek, lekerekített termőpikkelyűek és sötétebbek voltak, mint az ezüsfenyőfélék tobozai. A kidöntött fákból mintavételt vettem. A Fata technológiai tanszéken a fametszeteket megvizsgálták. Ezek szerkezete inkább a jegenyefenyőhöz hasonlított, alig volt bennük gyantajarat, a szűkárt, sőt a gyökérrontó tapló károsítását is átvészelték. Az utóbbi években elterjedt szűkárósítás azonban most ezt a kis lucfoltot is kikezdte, s ezért idén februárban letermelték.

A duglász- és a simafenyő egyedei ma mintegy 30 m magasak, mellmagassági átmérőjük 60-70, illetve 35-45 cm.

Innen a még megmaradt jegenyefenyők között továbbhaladva kiérünk a volt kőbánya területére, s mintegy 100 m után a Deák-kúthoz. *A kút felett, az erdei út völgy felőli oldalán 1945-ig állt egy kb. 100×60 cm-es kőtömb, amelyre az alábbi szöveg volt bevésve:*

„Ég vándor, vidd hírvél észak, kelet, dél és nyugatra,
Hogy szent határaitól a magyar nép le nem mond soha, soha, soha!”

A háború után sajnos – irredenta szövegnek véelve – szétördelték ezt az emlékkövet, s darabjai néhány év alatt eltűntek a helyszínről. 1950–52-ben még néhány tört maradványt akkori tanítványaimnak be tudtam mutatni. *Ez a faragott kő 72ugyanis egy millenniumi emlékkő volt, s ezzel egyidőben ültettek az árok mellé 1896-ban 7 magaskőröst a hét vezér tiszteletére. Ezekből egy példány megmaradt, s ma is áll az árok partján. Mivel ez millenniumi emlékfá, célszerű lenne ezt a helyszínen is jelezni, hogy az arra sétálók tudomást szerezzenek erről. Az emléktábla is visszakerülhetne oda az eredeti szöveggel, hiszen az akkori idézet kiválasztói még nem sejtették a trianoni tragédiát, de még a fasizmus sem létezett. [Hárs J. megj.: a szerző egyelőre ismeretlen.]*

A Hegyvidéki Erdészet területén azonban nemcsak felszabadulási emlékerdő és millenniumi facsoportok, emlékfá van, hanem a kiegyezés korában is ültettek öt olyan erdőrészt, amikből 4 állomány még ma is fellelhető. Az egyik a Daloshegy oldalán, *a két lesikló között található vörösfenyő magtermelő állomány.*

A kiegyezés korabeli, ma 129 éves vörösfenyves az ország egyik legszebb ilyen állománya. A 300 db-nál több törzs átlagban 34 m magas, 40–60 cm vastag. Közöttük 12 db 1961-ben kijelölt törzsfa áll, amelyekről dr. Tuskó László 1962-ben oltógallyakat szedettet, majd az oltványokat Sopronban és Acsádon elültetve továbbnevelte, s már több éve gyűjtik róluk az értékes magokat. Az állomány különlegessége a szelídgesztenyés II. koronaszint.

Már kevesen emlékezhetnek arra, hogy a Récényi (Ritzingi) út mellett, a Ferenc-forrással szemben (112/B erdőrészlet) 15 évvel ezelőtt, a kőbánya és a Récényi út között állt még 10–12 db déli típusú erdefenyő. Az üzemtervi adatok szerint ezek a törzsek is, a már előbb letermelt állománnyal együtt, a kiegyezés korában kerültek oda. Vastag törzseik, durván repedezett kérgük, erős oldalágaik, böhöncös jellegük különleges esztétikai látványt nyújtottak az ott álló fiatalabb lombos fafajok között.

Innen érdemes felmenni a Várhely oldalán, a sáncok mellett álló jegenyefenyveshez, ami szintén a kiegyezés korából való. Ma sajnos az eredeti állományból csak mintegy 15 db hagyásfa áll még, de a visszamaradt tuskók jelzik ennek a jegenyefenyvesnek országos szinten is párját ritkító jó minőségét, nagy fatömegét. A Sopronkörnyéki Erdészet volt vezetője, Szentistványi Aladár az 50–60-as években mintha vasárnapi istentiszteletre ment volna, hetente kijárt ebbe az erdőrészletbe gyönyörködni az akkor még csodálatosan szép fenyvesben. Jelenleg a még álló legnagyobb méretű törzs 30 m-nél magasabb, mellmagassági átmérője több, mint 70 cm.

A Várhely Bánfalva felé eső oldalán szűkárósítás miatt 1948-ban az egész hegyoldalon álló lucost le kellett termelni. Volt azonban a tető közelében egy alig fél hektár jegenyefenyves, ami az emlékerdőnél mintegy 10 évvel fiatalabb volt, s ez átvészelte a szűkárt. A szomszédságában található fiatalabb csoport ennek az állománynak természetes újulata, amit sajnos az őzek és a szarvasok ismételtén visszarágtak.

1950–51 tavaszán, sávós talajelőkészítés után, a letermelt lucos helyén az akkori szakiskola, majd az erdészeti technikum tanulóinak közreműködésével az egész területet beültettük. A jegenyefenyves alatti területre, kb. 20 m-es szélességben jegenyefenyőt ültettünk, míg a völgy felé haladva főleg luc, kisebb területre erdefenyő került.

Az osztrák határ közelében a 203/D és a 182/B erdőrészletet szintén a kiegyezés időszakában ültették be, de ezeket már lucfenyővel. A 203/D erdőrészlet a Mészveremben van. Néhány 160–200 év körüli fa jelzi, hogy ezen a területen régen is lucos állhatott. A 90–100 cm vastag törzsek erős oldalágai arra utalnak, hogy ezen a helyen valamikor legeltetés folyt, a szabadon álló törzsek mélyen ágasok maradtak. A néhány hagyásfa közé ültetett lucos ma 129 éves, 38–42 m magas, 70–80 cm-es mellmagassági átmérőjű, különlegesen szép állomány, amit az itt kijelölt 7 db törzsfa is igazol. A 6–12-es számú törzsfák közül különösen a 8-as, a 9-es és a 12-es számú törzseket érdemes közelről is megnézni. A 12-es 42 m magas, mellmagassági átmérője pedig 105 cm, de ez idősebb a többinél. Mért adatai alapján ez országos szinten a 2. legnagyobb méretű luc. Sajnos a 7-es számú törzsfa, ami országos szinten a legjobb minőségű példány volt, a tél végi hóvihár idejében balszerencséjére kidőlt. Mégpedig azért, mert a felette álló, szintén nagyméretű, de a gyökérrontó tapló által kikorhasztott és beteg gyökerő egyed a szél nekidöntötte a partközelen álló, makkegészséges 7-es számú törzsfának, s a felázott talajon a kiváló minőségű példány szintén kidőlt. Már csak jellemző adatait tudom közölni: magassága 41 m, ágtszta törzsrésze 21 m, mellmagassági átmérője 86 cm és koronája teljesen szabályos kör keresztmetszetű és kúp alakú volt. Ágai viszonylag vékonyak, a koronaátmérő ideális, azaz a törzsátmérőhöz viszonyítva optimális méretű. Adatait az általam ismertett képletbe helyettesítve, a következő eredményt kapjuk: $D/d = a + b/d$, ahol $a = 14$, $b = 80$ (a lucra jellemző állandók), azaz $D/86 = 14 + 80/86 = 12,8$ m. A mért koronaátmérő = 13 m, a

koronahossz a teljes fahossz 4%-a, ami szintén optimális érték. Nagy kár, hogy már csak a kidőlt törész bütüfelületéből lehet következtetni e törzs nagy méretére, kiváló minőségére és kifogástalan egészségi állapotára.

Ezen a területen áll a soproni erdők legszebb vörösfenyő példánya, az 1-es számú törzsfá is, aminek utódai sajnos mind hajlottak, görbék lettek, tehát csak fenotipikusan értékes fa, genotipikus sajátosságai nem kedvezőek.

Az Asztalfőn, a 182/B erdőrészletben található az utolsó, kiegyezés korabeli lucos. Ennek az állománynak a fatömege 1969-ben 1100 m³/ha volt. Akkor az állománynak körleterülete 61 m² (a 40 is már nagyon jó), átlagos magassága 34 m, mellmagassági átmérője 50 cm volt. A 70-es évek végén ebből az állományból mintegy 50%-ot kigyérítettek, a kitermelt faanyagot hosszúfás közelítéssel, csuklós traktorral vonszolták le a közeli út erdei rakodójára. Sajnos az útba eső szegélyező fák nagy része kéregsérülést szenvedett, ami ezek egészségi állapotát nagyon lerontotta.

A megmaradt fák 60–80 cm-es mellmagassági átmérőjűek, 36–40 m magasak. Gyérítés előtt *ez a lucos volt az ország legnagyobb mennyiségű fatömeget termelő állománya.*

Érdemes végül még a soproni erdők két legidősebb és legnagyobb méretű faegyedéről is említést tenni. Az Asztalfő elején, a híd után, az út felett balra áll egy csaknem 150 cm vastagságú, 350–400 éves bükk. Az 1740-es levéltári adatok szerint ez a példány már akkor is az öreg bükkök között volt nyilvántartva.

A híd után, a völgykatlanba betérve megtalálhatjuk a 4-es számú lucfenyő törzsfát, ami már valószínű, hogy közel 200 éves, de még mindig egészséges, hibátlan. *Ez az ország legnagyobb méretű lucfenyője.* Magassága 43 m, mellmagassági átmérője 116 cm. Szabadabb állása miatt mélyen ágas, koronája sűrű ágú, csaknem szabályos kúp alakú.

A felsorolt emlékerdők kiváló minősége, különleges mérete és nagy fatömege azt bizonyítja, hogy annak idején nagy szakértelemmel, rendkívüli igényességgel válogatták ki a megvásárolt magszármazékokat, és azokat gondos csemeteneveléssel, ültetéssel, állományápolással állították elő az utókor számára.

74 Nagy kár, hogy a felsorolt erdők, facsoportok, emlékfák már mind az öregedés utolsó szakaszához értek, s néhány év alatt, bármennyire is sajnáljuk őket, kitermelésre kerülnek, vagy elpusztulnak.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Velladics Márta: Egy apró, ámde érdekes adat Fertőd építéstörténetéhez

Velladics Márta: Egy apró, ámde érdekes adat Fertőd építéstörténetéhez

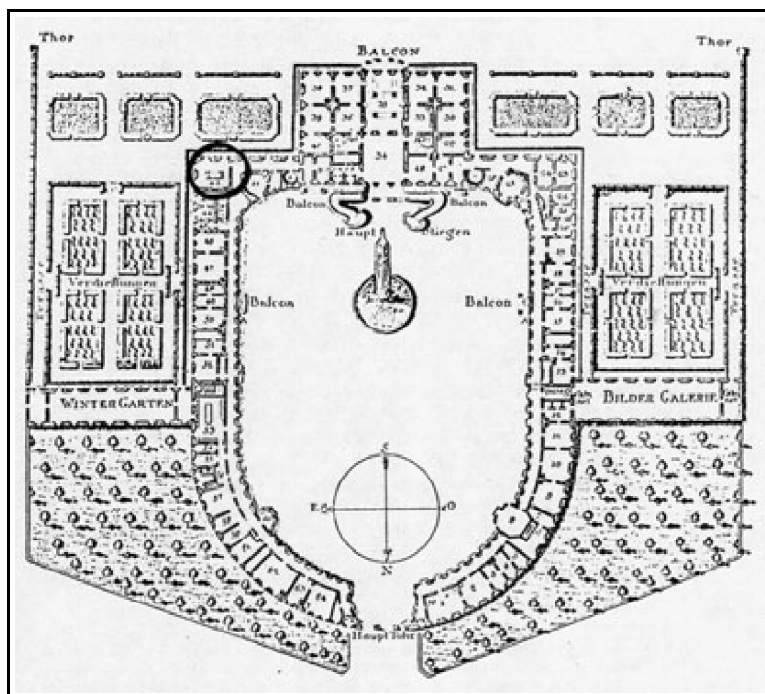
A fertődi kastély építéstörténete és a munkálatokat végző mesterek kiléte régóta foglalkoztatja a kutatókat. A korabeli¹⁽²⁰⁵⁾ – főként Esterházy „fényes” Miklósnak gazdagságát, ízlését dicsérő – leírások után a XX. század elején Meller Simon²⁽²⁰⁶⁾, majd a második világháború alatt a család levéltárosa, Hárich János³⁽²⁰⁷⁾ írta meg a kastély építéstörténetét.

A második világháború után üresen álló és rohamosan pusztuló épületre⁴⁽²⁰⁸⁾ az 1950-es évek elején megjelent művészettörténeti tanulmányok hívták fel ismét a figyelmet. Valkó Arisztid⁵⁽²⁰⁹⁾ a családi levéltár, ezen belül „fényes” Miklós levelei és számlái alapján próbálta rekonstruálni a kastély

építéstörténetét.⁶⁽²¹⁰⁾ Vele egyidőben jutott hasonló következtetésekre Balogh András.⁷⁽²¹¹⁾

1957-ben – Joseph Haydn (1732–1809) halálának 150. évfordulójára – megindult a kastély restaurálása, s ennek kapcsán az 1960-as években megsokasodtak az épületről⁸⁽²¹²⁾, a parkról és a környék kialakításáról⁹⁽²¹³⁾ írt tanulmányok¹⁰⁽²¹⁴⁾.

A fertődi kastély alaprajza a szobák sorrendjével a „Beschreibung” metszete alapján

Az építéstörténetet máig sem sikerült megnyugtatóan tisztázni. Az általam ismert – egymásnak több ponton ellentmondó – tanulmányok alapján a következő építési periodizáció vázolható fel: a szerzők – Ferenczy Károly kivételével – egyetértettek abban, hogy a kastély építésének kezdetét 1720-ra, az Anton Erhard Martinelli tervei alapján emelt, 20 szobából és 2 díszteremből álló egyemeletes épületre lehet visszavezetni. Az 1730-as évekből csak a vadászlak karbantartásáról maradtak fenn ⁷⁵számlák, majd a komolyabb építkezések az 1750-es években indultak meg ismét, mikor Esterházy Miklós kártyaadósságai miatt kénytelen volt a süttőri (fertődi) birtokra visszavonulni.¹¹⁽²¹⁵⁾ A hercegi lakosztály 1754-re készült el. 1754–1763 között épült ki a két oldalszárnyal csak sarkain érintkező egyemeletes együttes, melynek szárnyait 1763–1765 között kapcsolták egybe. 1765-től – feltehetőleg – Melchior Hefele tevékenysége nyomán jött létre a ma is látható főépület.¹²⁽²¹⁶⁾ Ha az egyes építési fázisok időpontjában nem is, de a szerzők – Möcsényi Mihály¹³⁽²¹⁷⁾ kivételével – szintén ⁷⁶egyetértettek abban, hogy a főépület mai formájában az 1770-es évekre készen állt¹⁴⁽²¹⁸⁾, hiszen 1768-tól a teljes udvartartás átköltözött Kismartonból Fertődre, és 1771-től megkezdődtek azok a fogadások, vendégjárások, melyeknek reprezentáns vendége volt maga a császárné, Mária Terézia, lánya, Mária Krisztina és annak férje, Albert szász-tescheni herceg is. Az 1957–1959 között folyó helyreállítási munkák során a díszlépcső javításakor előkerült az egyik kibontott lépcsőfok belső lapjára vésett 1768-as évszám, mely szintén az 1770 körüli befejezést látszik igazolni.¹⁵⁽²¹⁹⁾ (Tudjuk, hogy a kerti épületek, vízesések kialakítása 1784-ig elhúzódott.)

Az Esterházy-család levéltára három leltárkönyvet is őriz a fertődi kastély berendezési tárgyairól.¹⁶⁽²²⁰⁾ A

legkorábbi 1823-ban készült,[17\(221\)](#) a következő 1832-ben,[18\(222\)](#) míg az utolsó 1856-ban.[19\(223\)](#) Azonban az épület mobiliáit, a mindenkori herceg 2-4 évenként ellenőriztette, hiszen akkora volt a forgalom Bécs, Kismarton, Fraknó és Eszterháza között, hogy e nélkül maga sem követhette volna ingóságainak hollétét. Nem minden revízió alkalmával nyitottak új leltárkönyvet, hanem a már meglévők közül elővéve abban vezették a változásokat. Az 1823–32 közötti időszakból nem maradt nyoma az ismétlődő ellenőrzéseknek, de az 1832-es leltárkönyvben már megtalálhatók az 1834. és 1838. év bejegyzései, az 1856-os leltárkönyvbe került az 1864-es év, majd az 1823-as leltárkönyvben folytatták a változások jegyzését. Így maradtak fenn az adatok 1875-ből, 1876-ból, 1886-ból, 1878-ból, 1894-ből és 1904-ből. A gondnok (Schloß-Pfleger) úgymond átadta a kastélyt a család központi könyvelésétől (Esterházy Central-Buchhalterey) kiküldött személynek (Cassaverwalter, Verwalter), s az inventárium hitelességét aláírásukkal igazolták. A leltárak segítségével figyelemmel kísérhető a berendezés XIX. századi folyamatos apadása. A könyvekben a szobák számozása megfelel a Beschreibungban megjelent alaprajz számozásának. (ábra)

1894 februárjában és márciusában Johann Flor (Schloß-Pfleger) végezte a leltározást. A könyvbe 1823-ban bejegyzett leltár[20\(224\)](#) tollal, németül íródott a baloldali lapra, a változásokat rögzítő bejegyzések a jobb oldalon olvashatók, 1894-ben ceruzával és magyarul történt a felsorolás. (Lásd a mellékletet.) Két kézírást különböztethetünk [77](#) meg, egy kecsesebbet, íráshoz szokottat, aki lelkiismeretesen vezette az immár tetemesnek nevezhető változást, s helyenként az ellenőrzést végző Johann Flor – szintén ceruzával – dátummal és kézjeggyel hitelesítette a lapokat. A 384. lapon „Zu ebener Erde im Gange links, im Naturalien Cabinet N. 42.”[21\(225\)](#) a ceruzás bejegyzések között a következő olvasható: „Egy gerenda Belvederből, melyen 1776. sz. látható és az ácsok nevei olvasatlanok.” Az oldal alján nincs hitelesítő aláírás.[22\(226\)](#)

Nem tudni, hogy a leltározást végző Johannes Flor honnan szerezte információját a szóban forgó gerenda származási helyét illetően. Arra sincs utalás, hogy mikor, milyen körülmények között került a gerenda a földszinti kabinetbe. Azt sem tudni, hogy eredeti helyén milyen funkciót töltött be, milyen fából készült, s mekkora méretű volt. A leltárkönyv arról sem ad információt, hogy a leltározást végzők maguk próbálták-e meg elolvasni az egykori bevésést, s így jöttek rá, hogy a gerendával együtt az ácsok neveit őrizte meg az Esterházy család, vagy a kastély személyzetétől kaptak erről felvilágosítást. Sőt, ha a faanyag annyira rossz állapotba került az évek folyamán, hogy cseréje elengedhetetlenné, s a rajta lévő felirat olvashatatlaná vált, esetleg az évszám félreolvasásával – a 0 és a 6-os, esetleg 9-es szám összetévesztésével – is számolni kell.

Az évszám és a munkát végző személyek nevének bevésésére csak az építkezés jelentős szakaszainak befejezésekor került sor, így a mestergerendaként használt gerendán volt szokás feltüntetni az ácsok nevét és a befejezés dátumát. Mivel a szóban forgó gerenda az előző leltárakban még nem szerepelt, feltételezhetjük, hogy a századforduló környékén végzett tatarozás alkalmával – több helyen cserélték – a földmengerendákat és a tetőt is kijavították,[23\(227\)](#) ekkor távolíthatták el a gerendát. A család pedig megőrizte, mint a kastély építésének egykori dokumentumát.

A felirat alapján a főépületet 1776-ban, esetleg 1777-ben fejezték be. A főhomlokzat a második emelet ráépítésével 1771-re már készen állhatott, de a Belvedere megépítésére csak az 1770-es évek második felében kerülhetett sor. Valkó Arisztid 1960-ban írott tanulmányában megemlíti, hogy Jacoby a margarétai kőfaragómesterrel 1775-ben kötött szerződést, „...mintegy 6778 láb faragványt készített Eszterházán folyó munkáihoz. A felsorolás 28 ablakkeretről és 73 öl ballusztertagról emlékezik meg.[24\(228\)](#) A faragványok

bármely kerti épülethez is készülhettek, mégsem zárható ki a Belvederével való esetleges összefüggés.

Ez az új dátum a kastély építéstörténetét nem oldja meg, de Melchior Hefele 1765-ös feltételezett megjelenésétől egy öt, esetleg hat évig tartó építési periódus helyett, körülbelül tizenegy évig elhúzódó építési időszakokkal kell számolni. Mi lehetett az építkezés elhúzódásának oka? Vajon a Belvedere építésének terve csak utólag merült fel és került megvalósításra? E kérdésekre további kutatás adhat választ.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Velladics Márta: Egy apró, ámde érdekes adat Fertőd építéstörténetéhez / Alább közöljük az ismertetett leltárkönyv bejegyzéseit:

78 Alább közöljük az ismertetett leltárkönyv bejegyzéseit:

384. lap, bal oldal, eredeti jegyzék (ld. 20. jegyzet)

- 1., Ein Beinkleid = Putzbrett in zwei Theilen v. Weichen Holz
- 2., Ein seit Stifel
- 3., Zwei Jagd Stiefel mit sechs Füßeln
- 4., Ein chinesische Chatulle, inwendig schwarz eingestrichen
- 5., Ein Camin = Feuerzange und Schürhagen, mit Messingknöpfe
- 6., Ein Canapee von Eichenholz, gelb angestrichen, Sitz und Lehne Stohr geflochten, mit schadhafteu Zitzüberzogen, und acht Geisfüßen
- 7., Zwei Armlehsessel, grün weiß angestrichen, Sitz und Rücklehne gepolstert ohne Ueberzug
- 8., Ein Spieltisch von Eichenholz, mit doppelt grünen Ueberzug, welche schadhaft, ferner 4. Geißfüßen, das Tischl ohne Ladl
- 9., Ein ordinaire Tisch mit vier gedrehten Füßen, und Füßschemmel, auf vier Kugeln ruhend
- 10., Ein Bankbett von Eichenholz, der Aufsatz gebrochen
- 11., Ein kleines 4 ekiges Tischl, mit vier Füßen, wovon einer gebrochen
- 12., Ein Bettschemmel, auch als Tisch zu benützen, gefladert mit vier Geisfüßen, dasselbe ist in schadhafteu Zustande
- 13., Ein Schreibpulttisch mit zwei außern Laden, drei Schlößer ohne Schlüße
- 14., Ein Leibstuhl schadhaft ohne Topf
- 15., Ein gebrochener Spuknapf (?)
- 16., Ein Kaminschirm mit ord. Leinwand überspannt
- 17., Zwei Schriftenkästen von weichen Holz, Silberfarb angestrichen, mit kleinen Fächer Abtheilungen
- 18., Ein kleiner enger Kasten, v. weichen Holz Silberfarb angestrichen mit Schloß u. Schlüssl
- 19., Zwei Kisten eine größere, und eine kleinere, mit Akten von der Herrschaft Kittsee, respective Preßburger Casa Verwaltung
- 20., Ein Aufsatzkasten Silberfarb angestrichen v. weichen Holz, mit einen oberen offenen Fach, unter zwei Thürl, Schloß u. Schlüssl
- 21., Ein breiter Schriften Kasten mit verschiedenen kleinen Fächern, v. weichen Holz, Silberfarb angestrichen, Schloß u. einen Schlüssl
- 22., Eine Stafferei von weichen Holz unangestrichen

384. lap, jobb oldal, 1894-es bejegyzés:

- 1., Egy nadržadtisztító két rész
- 2., Egy csizma ráma

4., Egy kis chinai chatulle (tollal) Positio 3. két vadász csizma ráma Bécsbe küldetett Kessy camerdienernek 1878-ik évi september hó 22-én
5., Egy tűzfogó
10., Egy padágy
14., Egy szobaclosett törött
16., Egy kandalóernyő
17., Két kettős ajtajú szekrény írásokkal²⁵⁽²²⁹⁾
18., Egy egyajtós kis szekrény írásokkal
20., Egy felrakott szekrény írásokkal
21., Egy széles szekrény írásokkal
22., Egy festőállvány
Egy nagy szmyrna szőnyeg
Egy nagy szekrény 379/7²⁶⁽²³⁰⁾
79Egy kisebb szőnyeg teljes rongy
Egy pár vörös selyem függöny teljesen rosz
Egy egész új szalmazsák
Három pár függöny kék fehér szövet egész rongy – fatartó
Két pár kettős vörös selyem függöny
Két széles egyszárnyú selyem függöny – vastartó pléh (sárga) díszítésekkel
Tizenhét bőrvánkos és egy selyemvánkos székekre
Tizennégy függönyrúd, 4 drb függöny vasrúd
Egy ruhatartó rosz 381/4
Egy fakosár fehér-kék szövettel 441/4
Egy gerenda Belvederből, melyen 1776. sz. látható és az ácsok nevei olvasatlanok
Egy fekete chatul törött
Két puhafakeret
Egy bőrfújó

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Bircher Erzsébet: Pannónia Galéria – avagy példa a polgárosodásról –

Bircher Erzsébet: Pannónia Galéria – avagy példa a polgárosodásról –

Változik körülöttünk minden. Az értékrendek, érintkezési szabályok, életfelfogások meghatározhatatlan, vagy alig meghatározható dimenziói életünknek, ám szükségszerűen szabják meg napjaink minőségét. Most

mindezek felborulni, vagy inkább gyökereikben megkérdőjeleződni látszanak. Mindennapjaink bizonytalanságát, létezésünk kérdőjeleit mi sem bizonyítja jobban, mint felemás érzéseink, viszonyulásunk a változások látható – vagy látványos – megnyilvánulásaira. Ilyen viszonyítási pont városunkban az, amelyet talán pontatlanul, de nem kevés csodálkozással „Pannónia-jelenségnek” nevezünk. Mert az, amiről a Várkerület 75. szám alatti épület falai árulkodnak az több és más, mint egy művészeti alkotások bemutatására, kiállítására szolgáló tér megnyitása a városlakók számára.

Az évszázados múltú épület méltóságos és kiváló stílusértésről árulkodó újratertésének utcai járókelőként évek óta „drukkerei” voltunk. A kívülállókat – ami egy szállodánál jogos érzése minden helybélinek – vagyis bennünket, a kicsit szkeptikus, hitetlenkedő, s valljuk be irigykedő soproniakat a szíves vendéglátások során a ház tulajdonosai, Dr. Fodor Zsuzsanna és Dr. Szilágyi László megszélesítették, megnyertek. Azzal kínáltak meg minket, ami manapság sokunknak fellelhetetlennek tűnik. Ízlést, kultúrált környezetet, csendes jómodort nyújtottak, egyszóval mindazt, amitől élhetőbb az élet.

1994 tavaszán – a Soproni Tavaszi Napok keretében – a még be sem fejezett épület első emeletén megnyílt galéria már első kiállításával sejtette, fontos helyszíne lesz a művészetbarát közönség találkozásainak. Tóvári Tóth István Munkácsy-díjas festőművész alkotásainak bemutatása méltó és hangsúlyos belépője volt az új kiállító teremnek. Az első kiállítás névjegyként azt is jelezte, milyen stílus, mely irányzat az, amelynek alkotói szívesen látott vendégei a kiállító teremnek. Az elmúlt két évben a Pannónia Galéria jóvoltából rangos, elismert művészek munkáival ismerkedhettünk meg. A kiállítási terveket összeállító Dr. Fodor Zsuzsanna nem művészettörténész, nem „céhbeli”. Művészszerető, tájékozott asszony, aki nem akar mást, mint megmutatni, ami számára fontos a művészetből, megosztani velünk élményeit. Lehet erről úgy vélekedni, hogy az ilyenfajta kiállítási metódus túl személyes, túl privát. Számomra, és remélem még sok kiállítás-látogató számára azonban egyik értéke a Galériának épp ez a személyes íz. Nagyszerű alkotókkal és alkotásokkal kényeztettek el minket. Néhány kiragadott név talán érzékeltetheti a kiállítások fajsúlyát, stílusát. A korábban már említett győri mestert követően láthattuk Mihályfi Mária festőművész, Engel Teván István grafikus, Komáromi Erzsébet textilművész alkotásait, a Belvárosi Négyek fiatal, nagyon erőteljes művészeinek munkáit. Törley Mária két alkalommal is kiállított. Először 1994 nyarán önálló tárlaton találkoztunk munkáival. Nem érdektelen, hogy ez a soproni bemutatkozás nyújtott alkalmat Káspár Teréziának, s testvérének Herminának hogy megismerjék a művész munkáit. A Deák téri Kölcsey szoborra kiírt pályázat meghívott művészei között jelen volt Törley Mária is, akinek alkotása az adományozók jóvoltából már a Deák téren áll. 1995 nyarán egy szokatlan tematikájú kiállítás résztvevőjeként ismét találkozhattunk a művésznővel. Mihály Gábor és Várady Sándor társaságában a Magyar Fúvószenesi Szövetség hagyományos, nagy múltú karmester-kurzusát köszöntötték műveikkel, melyeket a fúvósok zenéje, sajátos stílusa ihletett. Mókás, jó hangulatú kiállítás volt, örömteli, mint a táncra, mulatságra csábító fúvósok muzsikája.

1995 nyara egyébként is gazdag volt kiállításokban. Szoboszlai Éva tárlata felfedezés volt, míg az őt követő mesternek elég volt a nevét kiírni a plakátokra. Szász Endre. Ma vitathatatlanul Szász az a festőművész Magyarországon, akinek a nevét még a laikusok is jól ismerik, akinek sikerei megkérdőjelezhetetlenek. Bravúros rajztudását, sajátos művészi világát megcsodálva az én generációm saját ifjúságára is emlékezett. Az albérleteink, kollégiumi szobáink falára kitűzött Villon illusztrációkra, melyeket az akkor még csak a szakma által becsült és ismert Szász Endre készített. Varázsos világ volt az övé már akkor is. Boldogság volt ismét rátalálni. 1995 őszén Kádár János Miklós kiállítását Szilágyi Tibor színművész nyitotta meg. Nem lévén műtörténész, nem merek a kiállítás szakmai értékelésébe belekontárkodni, de számomra az egyik legnagyobb élményt jelentő kiállítás volt. Novemberben, a bécsi

Collegium Hungaricum közreműködésével osztrák festőt, Florion R. Kostner különös művészetét mutatták be a soproni közönségnek.

Az 1995-ös év adventje Kovács Gombos Gábor álmangyalainak szárnyai alatt mesét, boldogságot hozott a galéria falai közé. Kovács Gombos Gábor bemutatkozásával soproni művészt köszöntöttünk, olyat, akinek munkáit, képeit az elmúlt években hiányolni kényszerültünk. Most, angyalainak kiállításán valamennyien kicsit elfogódottan, meghatódva szorongattuk a művész kezét. Újrakezdése igazolni látszik azt a várakozást, amely a kiállítás hírére sokunkban ébredt. Martos Gábor irodalomtörténész – stílusosan – az angyalok milyenségét tárta fel a nagyérdeműnek nyitóbeszédében. A megnyitó közönsége így, felvértezve az angyalokról tudható főbb információkkal, friss tudásának birtokában felfedezni vélte az angyalok esendő, emberi arcát. Néhányunknak talán ez az ironikus bölcsesség segített enyhíteni örökre ⁸¹ elvesztett barátunk hiányát, akinek jelenléte itt, a művész ecsetje nyomán érezhető, megnyugvást hozó volt.

Idáig tartott az elmúlt idők krónikája. Bizonyosan sok mindent leírhattam volna még a kiállított művekről, a kiállító művészekről. Ha Önökben hiányérzet fogalmazódik meg beszámolóim nyomán, úgy jól döntöttem: nem írok másról, mint személyes élményeimről. Mert a többi csak pusztán szó. 1997 elejéig kész a kiállítási terv. Találkozhatnak 1996-ban Károlyi Andrással, Pregár Oszkárral, Boda Balázssal, a Gorka család művész tagjaival. Önöknek, nekünk csak az a teendőnk, hogy minden hónap első szombatján 5 órára jöjjenek el a Pannónia Szálló első emeletén található Pannónia Galériába. A többi a művészet dolga...

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Kubinszky Mihály: A Soproni Városszépítő Egyesület tevékenysége az 1995. évben.

Kubinszky Mihály: A Soproni Városszépítő Egyesület tevékenysége az 1995. évben.

Egyesületünk 1911-ben a Bécsi dombon emléket állított III. Ferdinánd király 1625. évi koronázásának színhelyén. Ezt az annak idején Füredi Oszkár építész által tervezett emlékoszlopot a Koronázási dombon most helyreállítottuk és feliratait felújítottuk. Erre annál is inkább szükség volt, mert az emlékmű környéke építkezések következtében „felértékelődött”. A közeli amfiteátrum tövében, az új terelő út felett a Scarbantia Régészeti Park Alapítvány kialakította a Nemeseumot, az ókori istenség szobrának és a mellette elhelyezett római kori oszlopnak a felállításához egyesületünk csakúgy hozzájárult, mint a Szent Mihály-kapu egykori helyének megjelöléséhez.

Egyesületünk építészeti szakbizottsága a Torna u. 8. épületet – melyet a Hungarhotels és a Pannon Med vállalkozások építettek dr. Winkler Gábor építész tervezett és a Riegler vállalkozás kivitelezett – tüntette ki az 1995. évi, Wälder József emlékére alapított elismerő táblával. Az ünnepélyes átadásra immár hagyományosan Szent Mihály napján került sor a Pannonia szálló dísztermében.

Az építészeti szakbizottság Rosenstingel Antal személyével képviseltette magát az önkormányzat keretében működő és aktív Városfejlesztési Bizottságban.

A Magyar Televízió június 1-jén filmezte Egyesületünk jelesebb alkotásait a közelmúltból, Ráday Mihály szakszerű kommentálásával bemutatták a helyreállított Deák téri időjelző állomást, a Flandorffer-emlékművet és az 1993-ban emléktáblával kitüntetett posta-házat az Alsólövérekben. Az adást

azóta kétszer is sugározták.

Egyesületünk a Polgármesteri Hivatal által kijelölt Új u. 4. számú ház földszintjén új hivatali helyiségbe költözött. A bejáratot a műemléknek megfelelő táblával jelöltük meg. (Itt jegyezzük meg, hogy hivatali órát változatlanul minden szerdán 9–12 óra között tartunk.)

Egyesületünk elnöksége december 12-én számolt be a közgyűlésnek az elmúlt évi munkáról. Ez alkalommal választottuk dísztaggá Limberger Gyula őrnagyot, a Sopronbánfalvi hősi temető elhanyagolt katonasírhainak hosszú éveken át történt önzetlen gondozásáért. A dísztag-oklevél átadását követően K. Frűwirth Lujza: egyesületi tagunk „A hősi temető” című versét Varga Mónika szavalta.

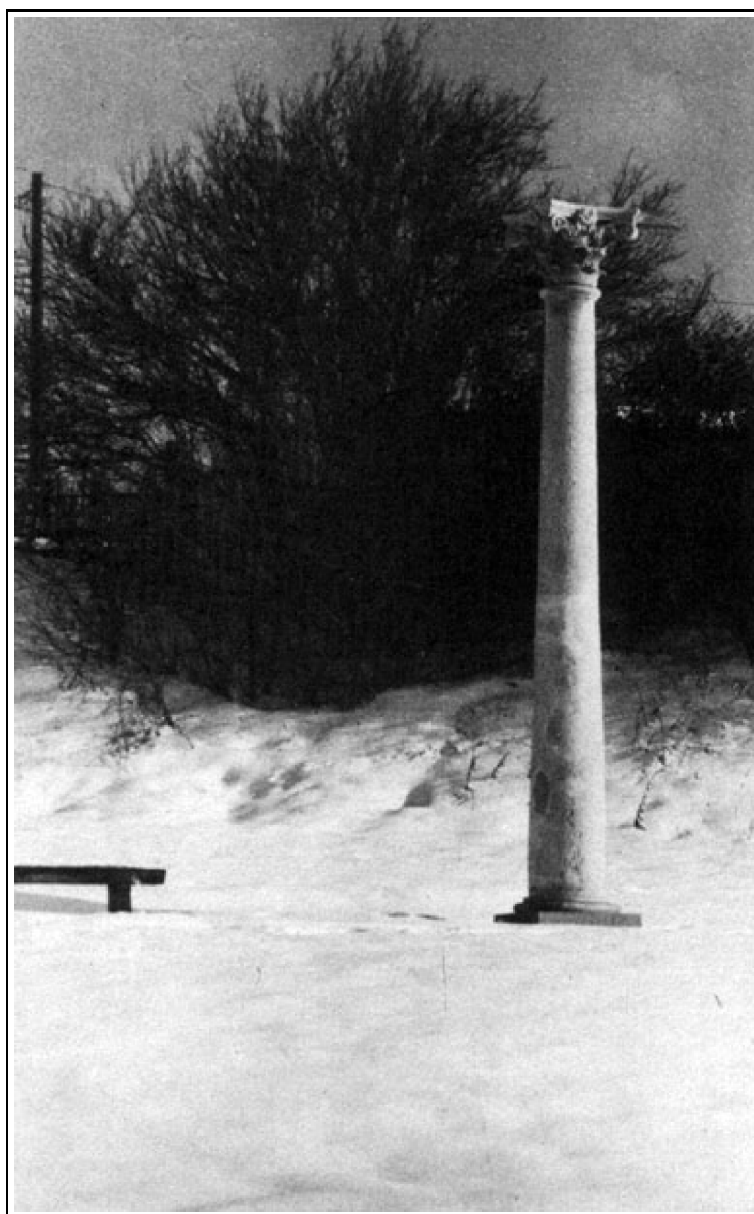
82Egyesületünk rendszeresen tartott elnökségi ülést. Ennek javaslatára a Közgyűlés az elnökség tagjai sorába választotta Andrásy Péter ny. tanárt, azzal a kéréssel, hogy pedagógiai tapasztalatait hasznosítva a tanulóifjúság körében hintse el a város története iránti érdeklődést és a városi környezet szépítése iránti igényt, ahogy azt alapszabályzatunk is megfogalmazza.

III. Ferdinánd király felújított emlékoszlopa a Koronázási dombon

A közgyűlésen terjesztette elő Krisch Róbert, az elnökség gazdasági megbízottja, egyesületünk dísztagja, az Egyesület pénzügyi gazdálkodásának elmúlt évi mérlegét a következők szerint:

83A Bécsi-dombi Nemeseum helyén felállított római kori oszlop

BEVÉTELEK

Soproni tagtársak befizetései	167 417,- Ft
Városon és országhatáron túl élő tagtársak befizetései	67 101,- Ft
Jogi tagdíjak (vállalatok befizetései)	135 000,- Ft
Összes bevétel tagdíjakból	<hr/> 369 518,- Ft
Tartós betét kamatai	111 832,- Ft
Összes bevétel	<hr/> 481 350,- Ft

84 KIADÁSOK:

Koronázási dombi emlékmű felújítása	99 120,- Ft
Szent Mihály-kapu emléktábla	20 000,- Ft
Római kori oszlophoz és Nemeseumhoz hozzájárulás	59 191,- Ft
18-as emlékmű javítása	22 000,- Ft
Működési és ügyviteli költség	33 394,- Ft
Összes kiadás	233 705,- Ft

1995. szeptember 29-én Rosenstingel Antal szakbizottsági elnökünk átadja a Wälder József emléktáblát Vránits István igazgatónak a Torna utca 8. sz. szép épületért

Meg kell jegyezni, hogy ügyviteli költségeinket a Polgármesteri Hivatal nagylelkű támogatása révén tudtuk ily alacsony szinten tartani, amiért csakúgy ezúton mondunk köszönetet, mint az Egyesületünket

kiemelkedően támogató Elzett, Erdészeti és Faipari Egyetem, Florasca, GySEV, Soproni Sörgyár és Soproni Víz- és Csatornamű jogi tagoknak, valamint a MTESZ-nek, hogy a közgyűléshez a termet díjtalanul bocsátotta rendelkezésünkre.

Az Egyesület elnöksége a közgyűlésen végül tájékoztatást adott a soron következő kezdeményezésekről. Ezek között szerepel elsősorban Storno Ferenc 175. születésnapjának méltó megünneplése, Schármár János és Károly részére emléktábla állítása és Soproni Thurner Mihályról esedékes méltó megemlékezés.

Egyesületi tevékenységünk beszámolójának a végén ki kell emelni a Soproni Szemle színvonalas kiadását és szerkesztését. Köszönet illeti érte a kuratóriumot, a szerkesztőbizottságot, valamint a lapot támogató Sopron Város Önkormányzatát.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Macher Frigyes–Nikolics Károly: A Magyar Kémikusok Egyesülete Soproni Csoportja 40 éves jubileuma

85 Macher Frigyes–Nikolics Károly: A Magyar Kémikusok Egyesülete Soproni Csoportja 40 éves jubileuma

1995. november 14-én 11 órakor a MTESZ Soproni Székházában jelentős számú résztvevő előtt emlékeztek meg az Egyesület helyi Csoportja alapításának 40. évfordulójáról. (1. ábra) Macher Frigyes, a helyi csoport elnöke köszöntötte a megjelenteket, közöttük a meghívott vendégeket: Pungor Ernő akadémikus professzort, volt tárcanélküli minisztert, Náray Szabó Gábor akadémikus professzort, a Magyar Kémikusok Egyesülete országos elnökét, Vorsatz Bruno nyugalmazott professzort, a soproni Elemző-Kémiai Tanszék volt oktatóját, Szekeres Gábor nyugalmazott miniszteri főosztályvezetőt, a Magyar Kémikusok Lapja főszerkesztőjét, soproni líceumi öregdiákokot.

Az ünnepi ülés meghívója

Az elnök bevezetőjében utalt arra, hogy Sopronban nincsen csak vegyészettel foglalkozó üzem. A kémia beépül az adott munkahely folyamatába. Ennek ellenére sikerült az egyetemi oktatókat, üzemi szakembereket, gyógyszerészeket, kémiai tanárokat az Egyesület tagjainak megnyerni. A helyi csoportot a múlt, városunk neves 86kémikusai is kötelezték aktív tevékenységre: Mika József, Proszk János, Romwalter Alfréd, Tomasovszky Lajos, Vági István egyetemi professzorok, az 1912-ben alapított Vegyvizsgáló Állomás vezetői: Németh Vilmos és Steiner Gusztáv nevei említhetők. Továbbá számos konferenciát rendeztünk, amelyekről még megemlékezünk. 1975-ben az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Soproni Csoportjával közösen alapítottuk a Romwalter Alfréd emlékérmét.

A továbbiakban az elnök megköszönte Krisch Róbert értékesítési igazgatónak, Soproni Zár- és Vasalatgyártó Kft.; Fábíán Károly elnökgazgatónak Petőházi Cukoripari Rt.; és Németh Árpád vezérigazgató-helyettesnek, Soproni Sörgyár Rt., a múlt és a jelen rendezvény támogatását. Csak így volt lehetséges, hogy a helyi csoport a nehéz időkben is működni tudott. Bejelentette, hogy a vezetőség Romwalter Alfréd emléklappal¹⁽²³¹⁾ ismerte el Fábíán Károly, Németh Árpád és Horváth János, a MTESZ Soproni Szervezete ügyvezető igazgatójának eddigi támogatását. A plakettet néhai Renner Kálmán éremművész tervezte, készítette.

Ezután Nikolics Károly c. egyetemi tanár, a soproni csoport volt elnöke „Visszaemlékezés a négy évtizedre” címmel tartotta meg előadását az alapítás óta eltelt időszakról.

1955-ben Kiss József professzor, az egyetemi rangú Erdőmérnöki Főiskola Kémiai Tanszékének új vezetője kezdeményezte a helyi csoport megalapítását. Az első vezetőség tagjai voltak még: Ugrinovits Mátyás titkár, Hauer Alfréd, Höfle József, Nikolics Károly. 1956-ban az elnök és a titkár nyugatra távozott. A csonka vezetőséget e közlemény szerzői indították újra útjára. Az egyesületi tevékenység fokozatosan elindult, kibővült. Ennek főbb pontjai a következők voltak: fő célkitűzés a továbbképzés, az ismeretek

szinttartása volt. Kapcsolataink révén rendszeresen jöttek vendéglőadók. Csupán az elhunytak közül említjük meg a következő professzorokat: Bruckner Győző, Clauder Ottó, Dévai József, Erdey László, Erdey-Grúz Tibor, Proszta János, Schulek Elemér, Végh Antal. Így továbbképző sorozatokat is indítottunk a következő szakmákból: analitikai, kémiai, szerves kémia, biokémia, gyógyszerészeti kémia, stb.

Helyi előadók rendszeresen szerepeltek az előadóüléseinken. Így egyrészt fórumot biztosítottunk a fiataloknak, másrészt több határterületi előadást szerveztünk az élelmiszeripar, a faipar, a kohászat, a textilipar egyesületeivel, gyógyszerészekkel, sőt orvosokkal is. 1962-ben megrendeztük a Soproni Vegyész Napokat.

Hasznosak voltak a munkahelyi látogatások. Több üzem, az egyetem, kutató intézetek, gyógyintézeti laboratóriumok meglátogatása sok együttműködést alakított ki. Ennek érdekében felmértük az egyes munkahelyek szakkönyvtárait, műszereit. Lehetőség nyílt további tudományos fokozatok elérésére.

Pungor Ernő professzor veszprémi működése alatt megszervezte az Egyesület dunántúli csoportjainak együttműködését. Ennek keretében rendszeressé váltak a Dunántúli Analitikai Konferenciák, amelyekre többször Sopronban került sor. Emellett még a következő konferenciákat rendeztük meg több ízben: Magyar Színképelemző Vándorgyűlés, Műanyagok a korrózióvédelemben, Gyógyszeranalitikai Kollokvium, Komplexkémiai Kollokvium, Országos Vegyészkonferencia. A 40 év alatt mintegy 30 nagyrendezvényt szerveztünk. Ezzel erősítettük régi akciónkat: a „Sopron konferenciaváros” kialakítását.

87A négy évtized alatt a helyi csoport elnökei voltak: Kiss József, Szendrey István, Nikolics Károly, Németh Károly, Macher Frigyes. Gyümölcsöző volt együttműködésünk az egyesület országos elnökségével és a MTE SZ Sopron város Szervezetével. Köszönet érte!

Ezután került sor vendégeink tudományos előadásaira: Pungor Ernő: A hazai tudományos kutatás helyzete, perspektívája. Náray Szabó Gábor: A MTE SZ jövőképe. Szekeres Gábor: A vegyipar időszerű kérdései. A nagyon színvonalas előadásokat élénk érdeklődés kísérte.

Macher Frigyes elnök a következő szavakkal zárta a jubiláris ülést: „Büszkén valljuk magunkénak a 40 évet minden sikerével és sikertelenségével. A mostani nehéz gazdasági viszonyok között célunk a helyi csoport fenntartása. Bízom benne, hogy újabb 10 év után, az 50. év krónikása mozgalmas egyesületi életről, nagyszerű eredményekről számolhat majd be.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMMLÉKEZÉSEK

MEGEMMLÉKEZÉSEK

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMMLÉKEZÉSEK / Szála Erzsébet: In memoriam Josef Pausz (1930–1995)

Szála Erzsébet: In memoriam Josef Pausz

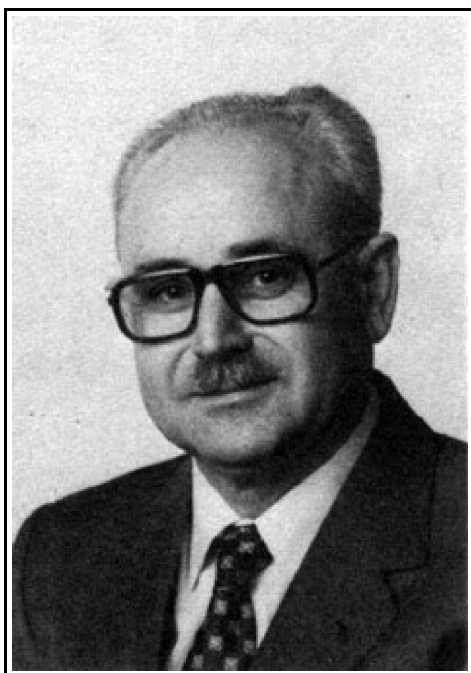
(1930–1995)

Hittel és bizakodással telten, sugárzó örömmel mondta nem is olyan régen: „Végre nyugdíjba megyek, s megírhatom mindazt, amit oly régen szerettem volna, de nem volt rá időm soha, hiszen a szolgálat kitöltötte az életemet.” Amit annyira remélt, nem élhette meg. 1995. április 30-án Badenben meghalt. Betegsége idején kollégái, barátai és ismerősei sokan meglátogatták, családja pedig szerető gondoskodással vette körül. Tudta, hogy mennie kell. Isten akaratában megnyugodva, fájdalmak nélkül, csendesen elköltözött. Nekünk azonban, sokunknak, távozása fájó hiányt jelent.

Pausz József 1930. október 28-án született Sopronban. Az elemi és a gimnázium alsó tagozatát Győrben végezte 1937 és 1942 között. Ezután Bruck an der Mur-ban járt iskolába az 1942–44-es tanévekben. 1944–46-ban Neusiedl am See (Nezsider) volt iskolázásának helye. 1950. június 17-én a kismartoni állami gimnáziumban érettségizett.

Ezt követően – 1951 és 1957 között – jogi, evangélikus teológiai és filozófiai tanulmányokat végzett a bécsi egyetemen. Teológiai oklevelét 1957. február 2-án szerezte meg. Már egyetemi tanulmányainak ideje alatt hitoktatóként dolgozott Bécsben. Diplomája kézhez vétele után segédlelkész és hitoktató a burgenlandi Zurndorfban (Zurányban).

1959. szeptember 13-án szentelték lelkésszé. Továbbra is Zurndorf gyülekezetét gondozta. 1964. november 1-jétől már Bécsújhelyen lelkész. Ezt a szolgálatot 1973. augusztus 31-éig látta el. Ettől kezdve 1978. augusztus 31-éig Bécsújhelynek iskolai lelkésze, aki ellátja egyúttal az adminisztrátori teendőket is. 1978. szeptember 1-jétől 1993. október 31-éig Baden bei Wien-ben iskolai lelkész. Lelkészi teendői mellett – 88 az 1983–93. években – az Alsóausztriai Tartományi Iskolatanács szakfelügyelője. Feladata az evangélikus hitoktatás koordinálása, szakmai felügyelete és az iskolák látogatása volt.

Munkáját mindenkor erős hittel, kiváló felkészültséggel és végtelen szeretettel végezte. Mindenütt, ahol szolgálatot teljesített, szerették. Szakmai megbecsülését jelentette, hogy 1973. november 1-jétől a „Professor” kitüntető cím használatára jogosult, majd 1991. áprilisától „Udvari tanácsos”. Negyven évi szolgálat után, 1993. november 1-jétől kérte nyugdíjazását. Úgy érezte, még sok ereje és elegendő ideje van tervezett kutatásainak elvégzéséhez. Szolgatársi kapcsolatait megújította. Sok új barátot, ismerőst is talált. Azon a hétvégén éppen egy lelkész-társa családi ünnepére készülődött Sopronba, amikor hirtelen kórházba kellett mennie. 1994. áprilisát írjuk. Azután még egy kerek esztendőt kapott, hogy elvégezhesse legfontosabb teendőit. 1995. április 30-án szólította magához Ura.

Pausz József, sokunk kedves Jóskája lelkészi esküjéhez híven élt. Lelkészi és állami szolgálatában mindig különösen fontos volt számára az ifjúság lelki gondozása. Látta, hogy a hitben élő ember egyre kevesebb, s hogy a hitetlenek élete még a hívőkénél is nehezebb. Az ifjúság keresztyén hitben való nevelése életprogram volt számára. Az ifjúsági munka – a lelkészi tevékenység, a liturgikus szolgálatok és a látogatások mellett – külön időt és energiát igényelt, amelyre ő mindig készséggel vállalkozott. Így elvállalta a burgenlandi szuperintendencia területén az ifjúsági lelkész tiszteletét 1960 és 64 között, majd 1970 és 84 között az Evangélikus Ifjúsági Szervezet képviselője az Osztrák Evangélikus Egyház főtanácsában (Generalsynode), s egyúttal tagja volt a képzési bizottságnak is.

Baden lelkészi tevékenysége idején, a nyolcvanas évek vége felé már több ideje volt arra, hogy történelmi, egyháztörténelmi, s azon belül különösen iskola- és oktatástörténelmi ismereteit bővítsen. Alsó-Ausztria, Burgenland és Magyarország területén az evangélikusság történetének kutatásával foglalkozott. Rendszeres kutatásokat folytatott szülővárosának, Sopronnak a levéltáraiban: az egyedülállóan gazdag városi levéltárban, a soproni evangélikus egyház levéltárában, valamint az evangélikus líceum híres könyvtári anyagában. A reformáció térhódítása, az első 89burgenlandi, alsóausztriai és soproni reformátorok munkássága érdekelte. Fáradhatatlanul járt a szükséges, ám hiányzó adatok után. Sűrűn levelezett, s ha kellett, utazott Regensburgba, Rothenburgba, Nürnbergbe, Pozsonyba, Győrbe vagy Sopronba, hogy anyagát újabb és újabb adatokkal kiegészíthesse.

Anyanyelvén, magyarul és második anyanyelvén, németül egyaránt szépen fogalmazott. Osztrák és magyar folyóiratokban publikált. A reformáció kiemelkedő személyiségei közül Gerengel Simon, a gyülekezetalapító soproni prédikátor, és Rauch András, a német származású soproni evangélikus gyülekezeti kántor, zeneszerző foglalkoztatták több tanulmányban is.

Szívesen dolgozott együtt más kutatókkal, hiszen őt a munka, az „ügy”, az evangélikusság történetének a szeretete vezérelte. Bárkinek, aki kérte, szívesen állt szolgálatára, és természetesnek fogadta el mások segítségnyújtását. Soproni lelkész-társait is rendszeresen segítette, hogy korszerű, friss hitoktatási tananyagokhoz, lelkészi/pedagógiai, homiletikai folyóiratokhoz juthassanak. Saját autóján éveken át, rendszeresen szállította a lelkészi munka számára oly nélkülözhetetlen szakirodalmat, amelyeket csak devizáért, külföldön lehetett volna megvásárolni, ám erre egyik magyar lelkészi hivatalnak sem volt akkor sem pénze, sem lehetősége.

Hozzájárult a Soproni Evangélikus Gyűjtemények anyagának bővítéséhez is. Publikációiból tiszteletpéldányokat kapott könyvtárunk, lemásoltatta saját költségén az értékes Gamauf-kéziratanyag egy részét, hogy a kutatóknak megkönnyíthessük a munkát, és könyvtárának, közel háromszáz kötetét hagyományozta a soproni gyülekezetre.

Egyháza, hívei és diákjai, társai és barátai egyaránt tisztelték, szerették. Lelkészi és kutatói munkájának

elismerése volt, hogy 1993. június 22-én Alsó-Ausztria tartománya Becsületrenddel tüntette ki.

Energiája kifogyhatatlannak tűnt, és töretlen maradt még akkor is, amikor már tudott gyógyíthatatlan betegségéről. Megkezdett munkáinak befejezésére törekedett. Mindezt derűvel és az örök élet reményével tette. Öröm volt beszélgetni, együtt lenni vele. A mi dolgunk továbbadni mindazt, amit Tőle kaptunk.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Szála Erzsébet: In memoriam Josef Pausz (1930–1995) / Publikációi (a megjelenés sorrendjében):

Publikációi (a megjelenés sorrendjében):

Simon Gerengel, der Reformator der Buckligen Welt. In: Glaube und Heimat. Evangelischer Kalender für Österreich, 1988. p: 72.

Andreas Rauch. In: Glaube und Heimat. Evangelischer Kalender für Österreich 1989. S: 71–79.

Andreas Rauch, ein evangelischer Musiker in den Wirren der Gegenreformation. In: Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich. 106. 1990. S: 62–111.

Andreas Rauch. Ein evangelischer Musiker – 1592 bis 1656. Wien, 1992.

Rauch András, egy evangélikus muzsikus az ellenreformáció viszontagságaiban. SSz., 1992, 193–212.

Ein „aussgeschaffter Exulant“ auf der Flucht. In: Glaube und Heimat. Evangelischer Kalender für Österreich, 1994. S: 72–77.

Zwei Regensburger Rektoren in Ödenburg. In: Zeitschrift für Bayerische Kirchengeschichte, 1994. S: 108–144.

Pausz József–Grüll Tibor: Gerengel Simon és társai inkvizíciós perének jegyzőkönyve. SSz., 1994, 159–180.

⁹⁰Pausz, Josef–Maurer, Rainer: Magister Caspar Zeitvogel. Baden, 1994.

Cristoph von Habermayer. Gründer der Evangelischen Gemeinde in Wiener Neustadt. In: Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich, 1994/95. S: 179–199.

Simon Gerengel (unvollendetes Manuskript).

Az adatgyűjtésben való segítségért szíves köszönetet mondok özvegyének, Elisabeth Pausz asszonynak, valamint sógorának, Kalmár István úrnak.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Tompa Károly: Dr. Dr. h. c. Majer Antal 1920–1995

Tompa Károly: Dr. Dr. h. c. Majer Antal

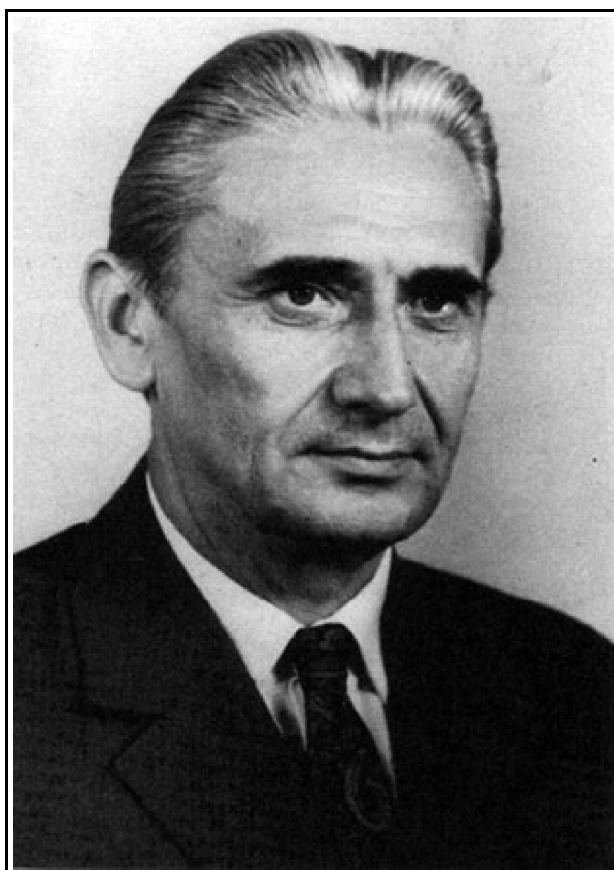
1920–1995

1995 karácsonya után szomorú telefonhír jutott el az erdész társadalomhoz, és ez év elején kézhez is vettük a gyászjelentést: „A gyászoló család és a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem mély fájdalommal tudatja, hogy Dr. dr. h. c. Majer Antal aranydiplomás erdőmérnök, nyugalmazott tanszékvezető egyetemi tanár, a mezőgazdasági (erdészet) tudomány doktora, az Egyetem volt rektorhelyettese, az Erdőműveléstani Tanszéknek 23 éven át vezetője 1995. december 29-én, életének 76. évében elhunyt. Személyében az Erdészeti és Faipari Egyetem a magyar erdészeti tudomány, az erdészeti felsőoktatás egyik legkiválóbb művelőjét veszítette el. Kiemelkedő szakmai tevékenységét, tanári egyéniségét, emberségét mérnöki generációk őrzik emlékeztükben. Volt professzorát az Egyetem saját halottjának tekinti. Temetése 1996. január 11-én, csütörtökön 14.45 órakor lesz Szombathelyen, a Jáki úti temetőben...”

Nagy halottunkat mintegy négyszáz erdész, barát és tisztelő a rokon szakmákból, egyesületekből, hivatalokból kísérte utolsó útjára, felemelő és lélekbemarkoló gyászszertartás keretében. A ravatalozóban, a virágözönnel és egyenruhás hallgatók díszőrsége által övezett koporsó fölött, miután a vallási szertartás lezajlott, dr. Koloszar József dékán, a Tanszéken Majer Antal utóda mondott szép búcsúbeszédet és Balogh József szombathelyi tanár erre a szomorú alkalomra írt saját versét mély együttérzéssel szavalta el. A sírnál az 1940-ben iratkozott és mára erősen megfogyatkozott évfolyamtársak nevében Hábel György erdőmérnök búcsúzott. A fenyőfák övezte sírba helyezett koporsót a vadász erdőmérnök hallgatók díszsortüze kísérte és a sok száz gyászoló megrendülten énekelte el az erdész himnuszt, valamint a Szózatot.

Dr. dr. h. c. Majer Antal 1920. január 3-án Kálózson született. Édesapja uradalmi kőműves volt. 1937-től, apja halála óta maga tartotta el magát. Hat elemi iskola után a veszprémi piarista gimnáziumban tanult, ahol biológia tanára hamar felkeltette a Bakony erdősegei és általában a természettudományok iránti érdeklődését. 1940-ben jelesen érettségizett és erdőmérnöki oklevelét 1944-ben ugyancsak jeles minősítéssel szerezte meg, egyetlen utóvizsga nélkül. Az Ifjúsági Kör életében, vezetésében végig tevékeny részt vállalt és elnöknek is jelölték.

Gyakorlati munkáját 1944-től a Veszprémi Erdőhivatalnál kezdte, mint segéd erdőmérnök. 1945-ben a Szentgáli Erdőgazdálkodásnál vezető, 1946–47-ben a Franciavágási Fűrész-Vasútüzemvezető, 1948–50-ben az Ugodi Erdőgazdálkodás [91](#)erdőgazdálkodó, 1950. augusztus hó 1-jétől az Ugodi Erdőgazdálkodás igazgatóhelyettes főmérnöke, 1953-tól az Erdészeti Tudományos Intézet (ERTI) tudományos munkatársa, majd 1957-től az erdőművelési osztály vezetője. 1961–1963-ig az EFE Erdőműveléstan Tanszékének vezető egyetemi docense, majd 1985-ig, nyugdíjba vonulásáig egyetemi tanára.

Egy tanárnő lánya és két unokája van Szombathelyen. Néhány év óta ő is Szombathelyen lakott az élő családtagok és ott eltemetett neje közelében.

Majer professzor már gyakorlati munkája mellett elkezdte Ugodon erdőművelési kutatásait, MTA ösztöndíjjal. Az Egyetemnek 25 éven át volt iskolateremtő kiváló oktató-kutatója, négy éven át (1962–65) rektorhelyettese.

Publikációinak száma több mint 300, köztük 8 önálló könyv és mintegy 16 könyvrészlet. A könyvek közül három az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg (1968-ban „Magyarország erdőtársulásai”, 1981-ben „A Bakony tisztafása” – nívódíjasok –, 1988-ban „Fenyves a Bakonyalján.”). Három könyve a magyar viszonyokra sajátosan kialakított erdőtípológiával foglalkozik, amelyre mint alapokra 1962–1965 között a táji erdőművelési irányelveket felfektették és gyakorlatilag alkalmazták. „Az erdő poézise” versgyűjteményét 1994-ben adta ki az OEE.

Haláláig eredményesen foglalkozott az erdei ökoszisztémák vizsgálatával és osztályozással. Ezen a területen már a hatvanas évek elején megjelent egy terjedelmes „Erdőtársulások rendszere” című egyetemi jegyzete. Kutatásainak további főbb területei: az erdőfelújítás és -nevelés korszerűsítése, a rontott erdők felszámolásának módszerei, a fafajmegválasztás ökológiai alapjainak lefektetése stb. Ezek az eredmények a gyakorlatban mind felhasználásra kerültek. Különösen a természetszerű erdők, főleg a bükkösök és a természetvédelmi erdők művelése, a bükk- és tölgyfélék nemesítése, évgyűrű-kronológia, a

gyökérösszenövés, a hosszú időtartamú állománynevelési kísérletek, valamint a természetvédelem és az erdőesztétikai ismeretek voltak azok a területek, ahol Majer professzor munkássága sokban bővítette a magyar erdészeti kutatás sikereit.

A Bakonyban létesített nagyszámú kísérleti területein nemcsak az EFE és az ERTI kutatói, hanem a bakonyi gyakorlati erdőművelők is folyamatosan dolgoznak. Utóbbiak egyik Veszprémi Akadémiai Bizottsági (VEAB) ülésén Huszárok-előpusztán, nyugdíjba vonulása alkalmából meleg ünneplésben részesítették és értékes ajándékokkal tisztelték meg. A VEAB Erdészeti Szakbizottságnak két évtizeden át volt mozgató rugója és vezető munkatársa. Természetesen a soproni erdőkben (Asztalfő, Hidegvízvölgy, Köves árok, ágfalvi úrbéres erdő) és a város környéke állományokban (Sopronkövesd, Nagylózs, Hegykő) is nagyszámú kísérletet létesített az állománynevelési, szálalási, felújítási, fafajmegválasztási módszerek javítása céljából. Az erdőmérnöki gyakorlat gerincét képező tárgy, az erdőműveléstan oktatását sok-sok saját kutatási eredménnyel színesítette. Ennek a szakterületnek országosan elismert legjobb ismerője, tudója volt. Tanítványai nemcsak a szaklapokban, napilapokban, de a rádióban is leggyakrabban a tőle kapott útravalókra hivatkoznak. A gyakorlati erdőművelési utasításoknak, tájékoztatóknak is ő volt a szerzője vagy társszerzője. Kitűnően ismerte az ország és Közép-Európa erdőtársulásait, ökológiai adottságait. Úttörő állománynevelési eredményeit mérnöktovábbképző tanfolyamokon is folyamatosan ismertette.

Mindig jó, szuggesztív előadó volt. Előadásai, szemléltetései újszerűek, gyakorlatvezetési módszerei a legkorszerűbbek voltak. Egyike volt azoknak a professzoroknak, akik az erdőmérnök jelöltek szakmaszeretetének, a hagyományokhoz, a városhoz való ragaszkodásuknak elmélyítéséért a legtöbbet tettek. Az erdők esztétikai, és közjóléti szerepe főleg az Ő úttörő iskolájának hatására vált napjainkban fontossá. Beosztott oktatóinak tudományos előrehaladását is szembetűnően támogatta.

Sokrétű társadalmi munkája is kiemelkedő. Mint a Soproni Városszépítő Egyesület elnöke hamar kiérdemelte a „Pro Urbe Sopron” kitüntetést. A MTESZ-ben is mindig sokat dolgozott, mint elnökségi tag is. Az Országos Erdészeti Egyesület (OEE), a Minisztérium a MTA több bizottságának volt tagja. Mindig kiemelkedő szorgalmú, higgadt, nyugodt egyéniség volt, aki azonban szakterületének érdekeit haláláig a legszenvedélyesebben védte és a hátráltató körülmények elhárításáért mindent megtett. Állandóan képezte magát. A világ erdőművelési szakirodalmát jól ismerte, az újat szenvedélyesen kereste és alkalmazta. Kollégái és az egész magyar erdésztársadalom nagyrabecsülte, szerette és elismerte. Ezt tucatnál is több kitüntetése is igazolja. Jobbára egy magyar erdésznek adható minden fontosabb hazai elismerést megkapott, mindnyájunk meglelégedésére.

931960-tól a mezőgazdasági (erdészeti) tudományok kandidátusa, illetve 1974-től akadémiai doktor volt.

Kitüntetései: Erdőgazdaság kiváló dolgozója (1957), Szocialista munkáért érdemérem (1958), Vadas J. emlékérem (1968), Bedő A. emlékérem (1973), MTESZ-díj (1977), Pro Natura díj (1978), Fásítási emlékérem (1981), Eötvös-díj (1982), Pro Urbe Sopron emlékérem (1983), Munka érdemrend arany fokozata (1984), Ember az erdőért emlékplakett (1993), EFE tiszteletbeli doktora (1993), Arany oklevél (1994), Pro silva Hungariae díj (1994).

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Askercz Éva: Sopron Anno Kiadó: Fekete Cédrus Könyvkereskedés. Sopron 1995. 89 oldal, 60 egész oldalas színes kép (ezek közül 3 oldalon 2-2, 2 oldalon 4-4 kép) és 7 kisméretű szövegekzi kép.

Askercz Éva: Sopron Anno

Kiadó: Fekete Cédrus Könyvkereskedés. Sopron 1995. 89 oldal, 60 egész oldalas színes kép (ezek közül 3 oldalon 2-2, 2 oldalon 4-4 kép) és 7 kisméretű szövegekzi kép.

A könyv az 1995-ös év legszebb soproni kiadványa. Ez egyaránt vonatkozik kivitelére és tartalmára. Askercz Éva, Sopron művészettörténetének egyik legjobb ismerője mesteri kézzel válogatta ki a régi Sopronra leginkább jellemző vedutákat, festményeket, rajzokat. A könyv lapozása közben a Sopront nem ismerő bizonyára kedvet kap a város megismerésére, a csak alkalmilag idelátogatóban pedig kedves emlékeket idéz fel. A legtöbb élményt azonban a soproni embernek nyújtja. Bepillant a város múltjába, össze tudja hasonlítani a mostani városképet a régivel. Ha gondosan áttanulmányozza a képeket, egész más szemmel fogja nézni városát.

Élményt nyújtók Askercz Éva szakszerű és hangulatos bevezető sorai is. Külön érdekességet jelentenek a Storno-vázlatkönyvekből bemutatott képek. Ezekbe a vázlatkönyvekbe még Storno Gábor életében kevesek ugyan betekintheztek, de most, hogy a Storno-hagyaték a múzeumhoz került, közkinccsé tehetők, s erre a szerző a legilletékesebb, aki a hagyatékot rendezte.

Növeli a könyv értékét háromnyelvűsége. Ilyen esetben nagyon fontos a fordítás minősége, ezért azonban már nem a szerző, hanem a fordító, ill. a lektor felel. Sok kiadvánnyal kapcsolatos negatív tapasztalat után örömmel állapíthatjuk meg, hogy a fordítások jól és hangulatosan adják vissza a szerző gondolatait. Talán csak az kifogásolható, hogy a német szövegben a fordító igyekszik helyenként túlságosan szó szerint fordítani, ami kissé nehézkes mondatszerkesztéshez vezet. Az angol szövegnek éppen a szabadabb fordítás az erénye.

Az apróbb hibák közül néhány említést kíván. A magyar szövegben a 6. old. 3. bekezdésében olvashatjuk a „nemzeti törekvések” kifejezést. Ezt a német fordító „nationalistische Bestrebung”-nak írja „nationale Bestrebung” helyett. A nacionalista jelzőnek ugyanis pejoratív hangzása van. A 18. old. utolsó bekezdésében „verbogene malerische Höfe”-ről olvasunk, „verbogene” helyett. Ez valószínűleg sajtóhiba, de értelemzavaró. A 20. old.-on olvasható „Malergässchen helyesen „Färbergässchen” (A 62. és 78. képaláírás helyes). Hibás a 32. old.-i képaláírás. A céhlevél németül 94. „Zunftbrief” és nem „Zumfblatt”. A 36., 37. és 41. oldali angol képaláírásban „Winzenz Reim” szerepel, németül miért „Vince Reim”? A keresztnevek fordításának kérdéséről különben is lehetne vitatkozni. Hibás a festő neve a 42. old. képaláíráson (Gerstmeyer helyett Gerstmeier) és a 78., 79. old. képaláíráson (Autheried helyett Autherid).

A 47. oldalon a „Kussuth” nyilván sajtóhiba, de bosszantó.

Az említett kis hibák azonban alig észrevehetőek és nem befolyásolják a könyvről alkotott rendkívül kedvező benyomást. Csak az esetleges újabb kiadás esetére kell rájuk a figyelmet felhívni.

A szép kiállításért külön dicséret illeti a váci NALORS Kft.-t.

Metzl János

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hárs József: Szakácskönyv 1828. Angelicus Kft. Kiadó, Sopron, 1991. 109 oldal, 11 kép.

**Hárs József: Szakácskönyv 1828.
Angelicus Kft. Kiadó, Sopron, 1991. 109 oldal, 11 kép.**

Szerencsés véletlen, hogy baráti kapcsolat folytán az 1828–29-es években leírt Seywert családi receptkönyv véletlenül egy helytörténész kezébe került. A szerző jól ismerte fel a könyv helytörténeti értékét és közreadta azt. A könyvből nemcsak az derül ki, hogy abban az időben mit süített-főzött egy vulkapordányi molnárcsalád, hanem megismerjük a különböző konyhai kellékeket, felszereléseket, azok népies nevét, valamint az étkezési szokásokat. A 172 receptet egymás mellett közli német eredetiben és magyar fordításban. A német szövegben számos nyelvjárási érdekességet találunk. A szerző a családi hátteret és vagyoni viszonyokat is felderítette, amit a könyv bevezetőjében ismertet. A mű értékes adalék Sopron megye helytörténetéhez.

Metzl János

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

---

95 MUNKATÁRSAINK

Dr. Grüll Tibor főiskolai tanár, Sopron, Rózsa u. 14.

Nagy Alpár óvóképzőintézeti tanár, Sopron, Zerge u. 21.

Dr. Bertalan Judit egyetemi adjunktus, ELTE, 1112 Budapest, Kérő u. 20.

A. Szála Erzsébet főiskolai tanár, Sopron, Lenkey u. 3.

Boronkai Szabolcs egyetemi hallgató, Sopron, Lackner Kr. u. 3.

Askercz Éva művészettörténész, Soproni Múzeum, Fő tér 8.

Jereb Ottó mérnök, Sopron, Hunyadi u. 37.

Velladics Márta művészettörténész 1039 Bp., Juhász Gy. u. 12. I. em. 5.

Bircher Erzsébet Sopron, Mikoviny u. 68.

Dr. Kubinszky Mihály ny. egyetemi tanár, Sopron, Kökényes köz 3.

Dr. Macher Frigyes, központi Bányászati Múzeum, Sopron, Templom u. 2.

Dr. Nikolics Károly c. egyetemi tanár, Sopron, Kis János u. 1.

Dr. Tompa Károly egyetemi tanár (EFE), Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 7.

Dr. Metzl János ny. kórházi főorvos, Sopron, Deák tér 35.

1996. L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

---

96 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau

Lokalhistorische Quartalschrift

des Stadtverschönerungsvereines Ödenburg.

Herausgegeben von der Stiftung Ödenburger Rundschau

mit Unterstützung der Selbstverwaltung der komitatsrechtliche Stadt Ödenburg

Gegründet von Karl Heimler

Vorstand des Redaktionskomitees: Karl Mollay

Redakteur: Eva Turbuly

Inhaltsverzeichnis

<i>Grüll, Tiburtius:</i>	Städtische Literatur in Ödenburg im XVII. Jahrhundert. I. Teil
<i>Nagy, Alpár:</i>	In memoriam Hans Scholz (1903–1993) (Summary) <i>Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung</i>
<i>Bertalan, Judit:</i>	Zur Geschichte der deutschsprachigen Presse von Ödenburg
<i>Szála, Elisabeth:</i>	Johann Kis, der Schriftsteller und Literaturorganisator
<i>Askercz, Éva:</i>	Drei Ausstellungen des Jahres 1995 <i>Kleine Mitteilungen</i>
<i>Boronkai, Szabolcs:</i>	Das Briefwechsel von Moritz Kolbenheyer und Friedrich Hebbel
<i>Jereb, Otto:</i>	Vergessene Gedenkwälder und Gedenkbäume
<i>Velladics, Marthe:</i>	Ein kleiner, aber interessanter Beitrag zur Baugeschichte von Fertőd <i>Kulturelles Leben in Ödenburg</i>

- Bircher, Elisabeth:* Die Pannonia Galerie – ein Beispiel der Verbürgerlichung
- Kubinszky, Michael:* Die Tätigkeit des Ödenburger Stadtverschönerungsverein im Jahr 1995
- Macher, Friedrich–
Nikolics, Karl:* Zum 40. Jubiläum der Ödenburger Gruppe des Vereines Ungarisches
Chemiker
Nekrologe
- Szála, Elisabeth:* In memoriam Josef Pausz (1930–1995)
- Tompa, Karl:* Dr. Dr. h. c. Anton Majer (1920–1995)
Bücherschau
- Metzl, Johann:* Eva Askericz: Sopron Anno, wie es die Maler sehen. Verlag Fekete
Cédrus Ödenburg, 1995, 91 S. (ung., deutsch, engl.)
- Metzl, Johann:* Josef Hárs: Kochbuch vom Jahre
1828 Verlag Angelikus Gmbh. Ödenburg, 1991, 109 S., 11 Bilder
Unsere Mitarbeiter
Inhaltsverzeichnis

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

MOLLAY 1967/68.

2 (Megjegyzés - Popup)

KOVÁCS 1972.

3 (Megjegyzés - Popup)

ENGELSING, Rolf: Der Bürger als Leser. Lesergeschichte in Deutschland 1500–1800. Stuttgart, 1974. – BREUER, Dieter: Gibt es eine bürgerliche Literatur in Deutschland des 17. Jahrhunderts? Über die Grenzen eines sozialgeschichtlichen Interpretationsschemas. *Germanisch–Romanischen Monatschrift* 30 (1981), 211–226. – Kleinschmidt 1982. – Literatur in der Stadt. Bedingungen und Beispiele städtischer Literatur des 15. bis 17. Jahrhunderts. Göppingen, 1982. (Göppinger Arbeiten zur Germanistik Nr. 343.)

4 (Megjegyzés - Popup)

Egy 1621-es röpirat (*Flugblatt*) szövegéből. Ld. Kleinschmidt 1982, 98., 120. jegyz.

5 (Megjegyzés - Popup)

Oratio de bibliothecis, earumque origine, necessitate et vsv, habita in inclyta schola Halensi inter primordia novi operis: et nunc demum, certis de caussis, in lucem edita, a Johan. Oleario. – Halae Saxonum, typis Christophori Bismarci, 1615. – 4° A⁴–G⁴ (töredékes). HAB Ba 572. Az idézett rész a fol. B4^r-en olvasható.

6 (Megjegyzés - Popup)

KLEINSCHMIDT 1982, 186.

7 (Megjegyzés - Popup)

Ibid., 189.

8 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Levéltár Lad. XII. et M. Fasc. X. Nr. 7. – PAYR 1917, 247.

9 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Levéltár Lad. XII. et M. Fasc. XI. Nr. 12.

10 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Levéltár Lad. XII. et M. Fasc. V. Nr. 223. (1659. január 22.) – Lad. XII. et M. Fasc. V. Nr. 225. (1659. május 30.)

11 (Megjegyzés - Popup)

Ibid., 197., 425. jegyzet

12 (Megjegyzés - Popup)

„Das Schauspiel, wie es die Schulbühnen pflegten, war ein Übungsfeld für eine stilisierte Rhetorik” *ibid.*, 203.

13 (Megjegyzés - Popup)

Donorum Dei bonorum et perfectorum Sacer Septenarius. Das ist: die Siebenfältigen guten und vollkommenen Gaben Gottes. – Hall in Sachsen, 1676. p. 30. (RMK III 2746) – PUKÁNSZKY BÉLA: A magyarországi német irodalom története. Bp., 1926. 343.

14 (Megjegyzés - Popup)

Christiana Fortitudo sev S. Pancratius Martyr... Honori excellentissimi Domini Comitis Pavli Esterhazi de Galanta ... Dum Annuos Studiosorum labores condignis iterum praemiis Sopronijs coronaret ... Episcopalis ibidem Gymnasij Juventute in Scaenam datus Anno 1681. – Viennae Austriae, [1681]. – 8° [4] pp. (Berlin, Humboldt Universität, Universitätsbibliothek, Bereichsbibliothek Finno-Ugristik VI. 6. 76. – Ld. ANGYAL Endre: Sopron barokk színháztörténetéből. *SSz* (1939), 144–153. – STAUD Géza: Iskolai színjátékok Sopronban. (1615–1776) *SSz* (1977) 11–33.

15 (Megjegyzés - Popup)

SZILÁGYI András: A jezsuita színjáték képi forrásai. in: Iskoladráma és folklór. Debrecen, 1989. 95–107. (Folklór és etnográfia 50.) Kivált Esterházy Pál 1676-ban a soproni kollégiumnak juttatott jelentős összegű fundusa után jöttek létre pompázatos előadások.

16 (Megjegyzés - Popup)

SCHENDA, Rudolf: Bilder vom Lesen – Lesen der Bilder. *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 12 (1987), 82–106. – WARNCKE, Carsten–Peter: Sprechende Bilder – sichtbare Worte. Das Bildverständnis in der frühen Neuzeit. Wiesbaden, 1987. (Wolfenbütteler Forschungen 33.)

17 (Megjegyzés - Popup)

(111.) *Emblemata Alciatj.* – (198.) *D. Jessenius Emblemata Camerarii.* – (200.) *Item Chirographia Valerij.* Ld. *Lesestoffe/Ödenburg* Nr. 24. p. 17–23.

18 (Megjegyzés - Popup)

Jeszenszky Dániel nemes, 1598-tól a kereskedők társulatának tagja, 1600-tól soproni polgár, 1621-től külső, 22-től belső, majd ismét csak külső tanácsos. HÁZI 1982, Nr. 6957.

19 (Megjegyzés - Popup)

(51.) *Emblemata Florentij Schoonhovij J. C. Goudani partim moralia, partim civilia.* – (95.) *Georg Neumarks Lusstwald.* – (118.) *Neugebaueri Emblemata.* – (127.) *Idea Principis Christiani Polit. centum cum symbolis expressa.* – (131.) *Apophthegmata Graeca regum et ducum, Philosophorum item aliorumque, quorundam ex Plutarcho et Diogene cum Latine interpretatione.* – (140.) *Emblemata et*

aliquot nummi Sambuci. – (147.) *Wolfgangi Seideli Tugend und Enrenspiegel.* – (148.) *Emblematum libri duo D. Andreae Alciati.* – (156.) *Aquileae Romanae iconismus.* Ld. *Lesestoffe/Ödenburg Nr. 463.* p. 290–295. (1667. június 4-én kelt leltár.)

20 (Megjegyzés - Popup)

PRAZ, Mario: Gli emblemi nell'arte decorativa. *Belfagor* (Firenze) 26 (1971), 212–218. Cikkében kolostorok, paloták és könyvtárak falképeit hozza fel példának. – MEERTENS, Pieter Jacobus: Emblematic en Volkskunst. *Volkskunde* (Antwerpen) 70 (1969), 203–211.

21 (Megjegyzés - Popup)

Ezeről több forrás is megemlékezik. Közülük az egyik legfontosabb Barth János Konrád evangélikus lelkész prédikációja: *Ödenburgisches Rath-Hauß.* Preßburg, Gottfried Gründer, [1670]. Említi Rosner Mátyás is disszertációjában: (10. §.) „Az épületen [ti. a városházán] belül sok szép mondás, szabály, intelem olvasható a falakon díszesen felírva, amelyek a magistratusra is és az alárendeltekre is vonatkoznak.” (Németh Sámuel ford.) ld. *SSz* 14 (1960), 305.

22 (Megjegyzés - Popup)

Egy lübecki sókereskedő-tanácsos házában olyan freskókat találtak, amelyek mintái evangélikus kiadású Bibliákból származhattak. A kereskedő fennmaradt hagyatéki leltára szerint ráadásul éppen ebben a szobában tartotta könyvtárát. EICKHÖLTER, Manfred: Reformatorische Lektüre in Lübecker Bürgerhäusern um 1530. in: Eickhölter, M. – Hammel-Kiesow, R. (hrsg.): *Austattungen Lübecker Wohnhäuser.* Neumünster, 1993. 317–356. (Häuser und Höfe in Lübeck 4.)

23 (Megjegyzés - Popup)

PUSZTAI László: Evangélikus temetőművészet Sopronban a XVII–XVIII. században. in: *Magyar műemlékvédelem 1973/74.* Akadémiai, Bp. 1977. 175–205.

24 (Megjegyzés - Popup)

CLEMENS, Robert John: *Picta poesis. Literary and humanistic theory in Renaissance emblem books.* Roma 1960. pp. 61–84. szerinte sokkal inkább öncélú, szórakoztató volt, mint nevelő jellegű. – DALY, Peter M.: *Emblem theory. German Contributions to the Characterization of Emblem Genre.* Nendeln–Liechtenstein 1979. (Wolfenbütteler Forschungen Bd. 9.)

25 (Megjegyzés - Popup)

Idipsum autem est Aquila, regina avium et alituum excellentissima ales, quam subditi, Regiae Maiestatis, Domini Mei Clementissimi, aucupium litterarium Aegyptiaco studio in porta primaria Soproniensi publicavit, eo ipso vero splendorem Regium et subditorum obsequium una declaravit. (p. 6.)

26 (Megjegyzés - Popup)

Inscripsi quidem hanc nobilius et studiosis Semproniensibus. (*ibid.*)

27 (Megjegyzés - Popup)

A két mű reprint-kiadása is elérhető, KOVÁCS József László bevezetésével: LACKNER, Christophorus: *Florilegus Aegyptiacus in agro Sempronensi. / Maiestatis Hungariae Aquila. Keresztúr 1617. MTA Irodalomtudományi Intézet, Bp. 1988. (Bibliotheca Hungarica Antiqua XIX–XX.)* – Vö. recenziójával: GRÜLL Tibor: *Soproni Füzetek* 1991, 239–242.

28 (Megjegyzés - Popup)

KOLB, Hans Ulrik: *Emblematik und die Didaktik der 'redenden Künste' im 17. Jahrhundert. Prolegomena zu einem Teildruck des „Tractatus circa quaedam rhetorices artis ornamenta“ von Flaminio Lupi S. J. (1639–1703).* in: *Geist und Zeichen. Festschrift für Arthur Henkel zu seinem 60. Geburtstag dargebracht von Fremden und Schülern und hrsg. von Herbert ANTON, Bernhard GAJEH und Peter PFAFF.* Heidelberg, 1976.

29 (Megjegyzés - Popup)

BARTÓK István: XVII. századi logikai és rétorikai irodalmunk kritikátörténeti tanulságai. *ItK* 1991/1. 1–24.

30 (Megjegyzés - Popup)

ONG, W. J.: *Ramus and Talon Inventory.* Cambridge, Mass. 1958. 125, 144. – BARNER, W.: *Barockrhetorik* Tübingen 1970, 265.

31 (Megjegyzés - Popup)

Joachim CAMERARIUS (1500–1574); Martinus CRUSIUS (1526–1607); Johann Georg GROSSIUS (GROSE) (floruit 1620 k.); Johann HAUBER (1572–1620); Christoph HEGENDORFF (1500–1540); Christoph HEIDMANN (megh. 1627); Georg MAIOR (MEIER) (1502–1574); Theodor MORELLI (XVI. század); Marcus Antonius MURETUS (1526–1585); Jacobus REINECCIUS (1572–1613); Rudolph SADELER (floruit XVII. század közepén); Valentin THILO (1607–1622); Matthaues TYMPIUS (floruit XVII. század elején).

32 (Megjegyzés - Popup)

Az előbbiekről ld.: FRIEDRICH Károly: Gerengel Simon lelkész, a soproni evangélikus gyülekezet megszervezője. *SSz* 46 (1992), 2–31. – Az utóbbiról ld. PAYR 1917. 350. skk.

33 (Megjegyzés - Popup)

Ezek feldolgozása az utóbbi évtizedekben került csak a kutatás fókuszába: pl. ENGLISCH, Ernst: *Deutsche Predigten als Vermittler zwischen Gelehrtenkultur und Volkskultur*, in: DINZELBACHER, Peter und MÜCK, Hans–Dieter (hrsg.): *Volkskultur des europäischen Spätmittelalters.* Stuttgart, 1987. (Böblinger Forum 1.) 147–158. – LENZ, Rudolf: *Leichpredigten als Quelle historischen Wissenschaften.* Bd. I–III. Marburg, 1984.

34 (Megjegyzés - Popup)

Barth, J. C.: *Ödenburgisches Rath-Hauß, op. cit. A2^v.*

35 (Megjegyzés - Popup)

B. Domini Ch. Lackneri I. V. Doctoris et Consulis quondam Civitatis Semproniensis, Vitae Curriculum. Ratisbonae, 1714. 100.

36 (Megjegyzés - Popup)

Vö.: *Is enim eloquens, qui et humilia subtiliter et alta graviter et mediocria temperate potest dicere.* (*De oratore* XXIX 100.) [Mert az ékesszóló az, aki a kisszerű dolgokat választékosan, magasztosakat fenségesen, a középszerűeket mértékletesen képes elmondani.] – A barokk rétorikára gyakorolt hatásáról ld. FISCHER, L.: *Gebundene Rede. Dichtung und Rhetorik in der literarischen Theorie des Barock in Deutschland.* Tübingen, 1968. 184. skk.

37 (Megjegyzés - Popup)

HÁZI Jenő: Gúnyvers a soproni asszonyokról 1595-ből. *EPhK* 1942, 160–177. – MOLLAY Károly: A német nyelvű írásbeliség és szépirodalom a 16. század végén Sopronban. *Helikon* 1971, 447–453.

38 (Megjegyzés - Popup)

Lesestoffe/Ödenburg Nr. I. 42. p. 467–468.

39 (Megjegyzés - Popup)

Ld. pl. Hans Seyfridt bécsi kereskedő 1617-ben írott „Hausarznei und Essigbüchlein”-jét (Házipatika és eceteskönyvecske), amely a „Sopron város történeti forrásai / Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg” c. sorozatban jelent meg 1995-ben, MOLLAY Károly kiadásában.

40 (Megjegyzés - Popup)

In doctoris Pacheleb insignia nobilitatis, Soproni Levéltár. Lad. XXXI. et FF. Fasc. II. Nr. 88/6. – *In arma nobilitatis Valentini Ieccelii, ibid.* Nr. 88/5. stb. (Az előbbi Johannes Pacheleb egyházi doktori, az utóbbi Valentin Jäckh jegyző volt. Lehet, hogy a két mű azonos kéztől származik.)

41 (Megjegyzés - Popup)

A krónika a „Sopron város történeti fogásai / Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg” sorozatban jelent meg 1995-ben.

42 (Megjegyzés - Popup)

Pl.: *Nova ex Castris Budensibus Viennam scripta* (1619. június 12.) *Soproni Levéltár* Lad. VI. et F. Fasc. I. Nr. 34 – *Norimbergensia nova scripta* (1640) *Soproni Levéltár* Lad. VI. et F. Fasc. I. Nr. 37. stb. – Vö. SCHÄFFER, Roland: Zur geschwindigkeit des „städtlichen” Nachrichtenverkehrs im Spätmittelalter. *Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark* 76 (1985), 101–115.

43 (Megjegyzés - Popup)

A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése. Szeged, 1983. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 11.) 554. – Mai helyesírás szerint átírva.

44 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl I./7. p. 64. = *Soproni Levéltár* Dl. 2655. (Bécsújhely, 1523. április 27.)

45 (Megjegyzés - Popup)

„The German Reformation was an urban event” – DICKENS, A. G.: *The German Nation and Martin Luther*. London, 1974.

46 (Megjegyzés - Popup)

MOELLER, Bernd: *Stadt und Buch. Bemerkungen zur Struktur der reformatorischen Bewegung in Deutschland*. in: *Stadtbürgertum und Adel in der Reformation. The Urban Classes, the Nobility and the Reformation*. Hrsg. von W. J. Mommsen. Stuttgart, 1979. (Veröffentlichungen des Deutschen Historischen Instituts, London Bd. 5.) p. 30.: „The German Reformation was a book-event.”

47 (Megjegyzés - Popup)

ZIMMERMANN, B. H.: *Das Luthertum in Eisenstadt in Geschichte und Gegenwart, 1532–1932*. Eisenstadt, 1936². 14. – Vö. HÁZI 1939, 44–61. Szerinte is a város lakossága elsősorban a bécsi kereskedelmi kapcsolatok útján meríthette értesüléseit a lutheránus tanokról. – Ld. még PAYR 1917, 33–61., aki szerint az új szellemi áramlatok közvetítői a kereskedők (köztük a zsidók) voltak (p. 34). Bécsben volt már ekkor protestáns könyvkereskedő, Frölich Ambrus és fia Sebestyén személyében (p. 35). Az azévi eseményekhez tartozik az is, hogy lutheránusság vádjával 1524. szeptember 17-én Tauber Gáspárt fejezték le és égették meg Bécsben (p. 38).

48 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl I/7. p. 115–129. = *Soproni Levéltár* Dl. 2701.

49 (Megjegyzés - Popup)

MOLLAY Károly: *Kereskedők, kalmárok, árosok – Moritz Pál kalmár (1511–1530)*. *SSz* 44 (1990) 1–32., kül. 15–17. Mollay szerint a Kristóf ferences szerzetes ellen felhozott vádpontok közül az 1., 2., 5., 8. megegyezik Luther 1520-ban kiadott „An den Christlichen Adel deutscher Nation” c. könyvének alaptételeivel. A többi korábbi eredetű. Egyébként Luther 1520 előtt latinul és németül kiadott vallási traktátusai legalább 250 000 példányban forogtak közkézen egész Európában.

50 (Megjegyzés - Popup)

PRÖHLE Jenő: *Ismeretlen soproni vonatkozású töredékek a XVI. századból*. *SSz* 1979, 243–255.

51 (Megjegyzés - Popup)

Disputatio de Bibliothecis, 1678 – *RMK* III, 2918.

52 (Megjegyzés - Popup)

Lymbus 1991/3. p. 75. (fól. 104r).

53 (Megjegyzés - Popup)

GULYÁS Pál: Régi könyveink történetéhez. Volt-e Sopronban nyomda a XVII. században? *MKsz* 1961, 480–481.

54 (Megjegyzés - Popup)

Lesestoffe/Ödenburg Nr. 5., 11. és 16. p. 421–422., 426. és 431–432.

55 (Megjegyzés - Popup)

Lesestoffe/Ödenburg Nr. 8. p. 423.

56 (Megjegyzés - Popup)

Lesestoffe/Ödenburg Nr. 9. p. 424–425.

57 (Megjegyzés - Popup)

Lesestoffe/Ödenburg Nr. 12. p. 427–428.

58 (Megjegyzés - Popup)

Lesestoffe/Ödenburg Nr. 13. p. 428–429.

59 (Megjegyzés - Popup)

Lesestoffe/Ödenburg Nr. 10. p. 425–426.

60 (Megjegyzés - Popup)

Lesestoffe Nr. I. 34. p. 455–456.

61 (Megjegyzés - Popup)

Lesestoffe/Ödenburg Nr. 17. p. 432–433.

62 (Megjegyzés - Popup)

KOVÁCS 1977, 169–173.

63 (Megjegyzés - Popup)

KOVÁCS József László szerint a Faut-krónika abbahagyása (1613) és a Hossmann-nal kezdett levelezés között lehet némi összefüggés: talán Faut megsértődött, amiért őt hivatalosan nem támogatták munkájában? Scholtz Jeremiás városi orvos életéről csak igen keveset tudunk: ő 1624-ben lett a Nemes Tudós Társaság tagja. A balfi fürdőről készített leírása elveszett (RMNy 1495–1496).

64 (Megjegyzés - Popup)

KOVÁCS József László: Hír egy tervezett XVII. századi nyomtatott városi krónikáról. *SSz* 1964,

264–266.

65 (Megjegyzés - Popup)

Lesestoffe/Ödenburg Nr. 25. p. 440–441.

66 (Megjegyzés - Popup)

Lesestoffe/Ödenburg Nr. 26. p. 441–442. (1612. augusztus 31.)

67 (Megjegyzés - Popup)

Lesestoffe/Ödenburg Nr. 29. p. 446–448. (1614. február 13.)

68 (Megjegyzés - Popup)

Caussae naturales ex quibus pestis oritur et repellitur. Natürliche Ursachen, davon sich die Pest erreget, und wiederumb abgewendet wird... Mehrentheils durch die aller denckwürdigste Historien zusammen gezogen... – Budissiae, 1614. (British Library 1167. fol. 34. in: *BLC* 153. p. 210.)

69 (Megjegyzés - Popup)

Lesestoffe/Ödenburg Nr. 31. p. 449–451.

70 (Megjegyzés - Popup)

Gyanítható, hogy nem is létezett. Egyik fennmaradt traktátusában [*De natura et nativitate hominis*. Altenburg, in verlegung henning Grosen des ältern, s. a. [előszó kelt: Lauban, 1611. szeptember 21.] 4° 144 pp. – HAB 35. 1. Astr. (3) szintén úgy említi az Osztrák Krónikát, mint amely még nem jelent meg. Egyetlen hasonló című műve ismeretes: a *Genealogia Austriaca* (Leipzig, 1612), ez azonban más jellegű munka.

71 (Megjegyzés - Popup)

Kiadta: LUKINICH Imre: Adattár *MKsz* 1924, 89–90.

72 (Megjegyzés - Popup)

Extract auß des Abrahami Hossmanni von Bauben, gewesten kayserl: Historici bey Matthia, und Rudolpho II deiner geschribenen Iglawischen Chronik Ad Annum Christi 1049. fol. 67. (ÖNB Manuscriptum Cod. 7641. 1.)

73 (Megjegyzés - Popup)

Tractatus de republica bene instituenda, et legitima electione consulis. Das ist eigentlicher Bericht vom hohen Ehrenstande der Bürgermeister und anderer Amtspersonen. Leipzig, in Verlegung Joh. Eyerings und Joh. Perferts. (*In fine*: Leipzig, gedruckt bey Abraham Lamberg) 1612. – 4° 68 pp. (HAB Pol. 28. 1., Sf. 357.)

74 (Megjegyzés - Popup)

Sopron a régi magyar irodalomban. Egyetemi nyomda, Bp. [1937]. (Magyar irodalmi ritkaságok, szerk. Vajthó László, XXXVI. szám)

75 (Megjegyzés - Popup)

Khurze Verzeichnus, Was sich zum Theil vor Menschengedenken und hernach bei unsern Zeiten in den Jahren von A. 1529 biss auff diss 1611 Jahr zu Oedenburg undt in denen Vmbliegenden Ländern zuegetragen. – [91] ff. (OSZK Quart. Germ. 192.) Kiadása a „Sopron város történeti forrásai / Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg” c. sorozatban, ld. 41. jegyzet.

76 (Megjegyzés - Popup)

Erről egy újonnan előkerült papirusszal kapcsolatban és az eddigi szakirodalomra vonatkozóan ld.: CLASSEN, C. J.: Das *encomium Alexandriae* und die Tradition der *descriptions urbium*. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 45 (1982), 85–87.

77 (Megjegyzés - Popup)

HYDE, J. K.: Medieval descriptions of Cities. *Bulletin of the John Rylands Library* 48 (1965/66), 308–340. – SCHMIDT, Paul Gerhard: Mittelalterliches und humanistisches Städtelob. in: Die Rezeption der Antike. Kongreß, Wolfenbüttel 1978. 119–128. (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung Bd. 1.) CLASSEN, C. J.: Die Stadt im Spiegel der Descriptiones und Laudes urbium in der antiken und mittelalterlichen Literatur bis zum Ende des zwölften Jahrhunderts. Hildesheim, 1986². (Beiträge zur Altertumswissenschaft 2.)

78 (Megjegyzés - Popup)

Szövege latinul és magyarul megjelent: GRÜLL Tibor: Lackner Kristóf beszéde Sopron város dicséretéről, 1612. *Lymbus* (Szeged) 3 (1991), 45–97.

79 (Megjegyzés - Popup)

Dissertatio geographica. Exhibens Descriptionem breviorum Regiae Juxta ac Liberae Civitatis Sempronii. – Wittenbergae, Johann Hake, 1660.; 4° [12] ff. – Magyar fordítását ld. *SSz* 14 (1960), 300–311. – A táguló világ magyarországi hírmondói, XV–XVII. század Bp., 1984. 252–257. (Nemzeti könyvtár.)

80 (Megjegyzés - Popup)

Hiller István, ifj.: „Sopronról azt írhatom Méltóságodnak...” in: Házi Jenő emlékkönyv. Soproni Levéltár, Sopron 1993. 256. 6. jegyzet. (A levél jelzete: Archivio di Stato di Firenze Mediceo 4374.)

81 (Megjegyzés - Popup)

A soproni képzőművészet és zenei művelődés története 1848–1948. Sopron, 1962, 63. o.

82 (Megjegyzés - Popup)

The New York Times Obituaries Sunday, June 6, 1993. Janos Scholz, 89, Cellist, Scholar And Morgan Library Benefactor (by Eric Pace.)

83 (Megjegyzés - Popup)

Címe: Janos Scholz, helye, évszáma nincs. Lásd a Hillebrand Imre (a továbbiakban (H.I.) kölcsönözte 3., 4. számú anyagban!

84 (Megjegyzés - Popup)

Great-aunt, a H.I. kölcsönözte 4. sz. anyagban: dédnagynénijének (great-great aunt).

85 (Megjegyzés - Popup)

Goldmark a nevezett hangszerre, zongorára, nem írt szonátát, de írt 1903-ban az ausztriai Gmundenben B-dúr zongoradarabot.

86 (Megjegyzés - Popup)

B-dúr hangnemben zongorára, két hegedűre, mélyhegedűre, gordonkára komponált kvintettje. 1878-ban készült el Gmundenben.

87 (Megjegyzés - Popup)

Scholz János édesanyja, született Russ Melania 1876-ban született Sopronban, Goldmark aligha ajánlotta, ajánlhatta nevezett zongorakvintettjét a kétéves kislánynak. Valószínűleg az 5. sz. jegyzetben megnevezett „zongoradarab”-ról van szó!

88 (Megjegyzés - Popup)

Portrait of a Collector, Janos Scholz: Cellist, Connoisseur, Collector, by Nicholas Ward-Jackson. Megjelenésének helye, ideje nincs feltüntetve. A címoldalon Scholz János arcképe, egyik szobája részletével, a többi oldalon V. Carpaccio, Pisanello, Pietro da Cortona, P.L. Ghezzi, Below rajzai.

89 (Megjegyzés - Popup)

Külföldhöz kötődő polgárosodás, polgári gondolkodás, életforma.

90 (Megjegyzés - Popup)

Los Angeles Times, Scholz: Double-Threat Artist (1966. V. 3.). Nem állja meg a helyét az amerikai újságnak az a megállapítása, miszerint J. Haydn és Goldmark Károly Sopron felfedezettjei lettek volna. Sopronhoz erős szálakkal kötődésük, vele sokáig tartó kapcsolatuk azonban bizonyított, dokumentálható.

91 (Megjegyzés - Popup)

Artist life (by Dorle J. Soria, High Fidelity) Musical America, April 1974, His family knew Schubert.

92 (Megjegyzés - Popup)

Los Angeles Times, lásd a 10. sz. jegyzetben!

93 (Megjegyzés - Popup)

Artist life..., lásd a 11. sz. jegyzetben! A Bécsi Zenebarátok Szövetségének tett 6000 darabos ajándékozásról olvashatunk a H.I. kölcsönözte a 3., 4. számú anyagban is.

94 (Megjegyzés - Popup)

Artist life..., lásd a 11., 13. sz. jegyzetben!

95 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

96 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

97 (Megjegyzés - Popup)

Országos kitüntetések soproni zenészeknek, Sopronvármegye (a továbbiakban: Svm.), 1925. XII. 16. 4. A kitüntetettek között volt például Hoffer Ottó, Klafski Henrik, Riedl Rezső, Halmos Alajos.

98 (Megjegyzés - Popup)

A szülőkre vonatkozó adatokat lásd: A magyar muzsika könyve, Budapest, 1936., 478. Szerk. Molnár Imre dr.

99 (Megjegyzés - Popup)

A Russ- és Scholz-családok ház és ingatlan viszonyairól: dr. Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734–1939, Sopron, 1941, 80–81., Csatkai Endre: Petőfi Sándor Sopronban, Sopron, 1948, 18–19., Soproni Szemle (a továbbiakban: SSz) 1968, 254–255., 354., 368–369., Svm. 1921. V. 14. 3., Soproni Hírlap (a továbbiakban: SH) 1921. V. 15. 2., 1944. VII. 2. 5.

100 (Megjegyzés - Popup)

SSz, 1956, 3. sz. 287–288.

101 (Megjegyzés - Popup)

A magyar muzsika könyve: 478.

102 (Megjegyzés - Popup)

„A csellisták 5. generációjához tartozom a családban, én voltam az első, aki hivatásos zenész lett.” Los Angeles Times, Scholz: Double-Threat Artist (1966. V. 3.)

103 (Megjegyzés - Popup)

Artist life..., His family knew Schubert. A Curtis Institute-t, a nagyhírű philadelphiai konzervatóriumot 1924-ben Mary Curtis alapította. Az intézet tanári karában a legkiválóbb művészek tanítottak, és hallgatóit megkülönböztetett gondossággal válogatták ki.

104 (Megjegyzés - Popup)

Portrait of a Collector,... Vö. a 8. sz. jegyzettel!

105 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a 19., 20. sz. jegyzettel!

106 (Megjegyzés - Popup)

Pozán, harsona.

107 (Megjegyzés - Popup)

Artist life..., First lessons, first collections.

108 (Megjegyzés - Popup)

Los Angeles Times..., lásd a 10. sz. jegyzetben!

109 (Megjegyzés - Popup)

Artist life..., vö. a 27. sz. jegyzettel!

110 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

111 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a Los Angeles Times idézett számában!

112 (Megjegyzés - Popup)

Artist life..., Budapest and homage to Haydn.

113 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

114 (Megjegyzés - Popup)

Svm 1925. VII. 5. 3. A soproni zene múltja könyvben (kj.), Svm 1925. VIII. 12. 1–2. „A soproni muzsika története” Dr. Csatkai Endrének a dalosversenyre írt könyvecskéje (Payr Sándor), Svm 1925. VIII. 14. 4. Sopron zeneváros.

115 (Megjegyzés - Popup)

Kárpáti Sándor: Hús esztendő... 106. A soproni nagy dalosversenyt a Soproni Magyar Férfidalkör jubileuma alkalmából rendezték.

116 (Megjegyzés - Popup)

Svm 1925. VIII. 26. 3. A soproni csellóművész mint régiséggyűjtő (Thier László).

117 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Szó esik a 2000 darabos „Soproniensia” gyűjteményről, számos hazai ösnyomtatványról, első kiadásról, hazai és külhoni nyomtatványokról, kéziratokról, a Sopronról szóló „csaknem teljes irodalomról”, számos egyéb művészeti, művelődéstörténeti érdekességről, ritkaságról.

118 (Megjegyzés - Popup)

Melles Béla (1891–1939) hegedűművész. Vonósnégyes társaságát, amelynek rajta kívül Banda Márton, Gáti István, Scholz János voltak a tagjai, 1922-ben alakította, és azzal Milánóban (1926), Frankfurtban, Londonban, Bécsben (1928), Salzburgban (1929) koncertezett.

119 (Megjegyzés - Popup)

Róth Ferenc (sz. 1899) hegedűművész előbb a Budapesti Vonósnégyest szervezte meg 1923-ban (Róth, Schiff, Spitz, Franke), amellyel európai országokban, Afrikában turnézott (1925). 1926-ban saját nevével fémjelzett vonósnégyest alakított Róth Ferenc, Antal Jenő, Molnár Ferenc, Van Doorn összetételben; 1928-ban mutatkoztak be Amerikában. Hamarosan világhírnévre tettek szert.

120 (Megjegyzés - Popup)

A soproni képzőművészet és ... 63.

121 (Megjegyzés - Popup)

„A kissé rendezetlenül folyó kamarazenéket bérleti alapra fektette az egyesület, az állandó társulata 1929 őszén alakult ki.” (Csatkai: A soproni képzőművészet és ... 64) Tagjai lettek: az alapító, zeneiskolai igazgató, primárius Horváth József, Hoffer Ottó, (2. hegedű), Szeghegyi (Adorján) Árpád és Jausz Ottó (brácsások), Scholz János, utóbb ifj. Zupancic Miklós (csellósok), Klafszy Henrik (nagybőgő), Flórián György (zongora) és mások. A Kamarazenetársaság műsorán „a klasszikus, romantikus és modern kamarairodalom gyöngyei szerepeltek”. (Kárpáti Sándor: Húsz esztendő Sopron zenei életéből 1914–1934, Sopron és Sopronmegye Ismertetője 1914–1934, Sopron, 101.). 1933-ban beleolvadt a Liszt Ferenc Zeneegyesületbe. „Megbecsülhetetlen érdeme, hogy a komoly zenét veszélyeztető jazz és slágermuzsika áradatából visszavezette Sopron közönségét a magasabb zene üdítő forrásához.” (Kárpáti: Húsz esztendő... 101.)

122 (Megjegyzés - Popup)

Például 1930. május 8-án, amikor a Soproni Kamarazenetársaság 3. bérleti hangversenyén Schubert Vonósötösét (C-dúr, op. 163.) játszották (Horváth, Hoffer, Engisch, Scholz Zupancic – Hübner), továbbá műsoron volt J. S. Bach: Adagio, Saint-Saëns: Le Cygne (A hattyú), Popper: Tarantella (Scholz–Flórián), Goldmark: Zongoraötös (B-dúr, op. 30.). Ugyanabban az évben Weiner Leó fisz-moll vonósnégyesét (no. 2.), Schumann Esz-dúr zongoraötösét (op. 44) adta elő a kamaratársulás a Kaszinóban (SH XI. 21. 5., XI. 22. 4., XI. 25. 2., Svm XI. 18. 3., XI. 19. 4., XI. 23. 6.). Az egyik soproni lap Scholz János gordonkajátékának „mélytüzű, apollói nyugalmát” emelte ki. 1931. április 18-án a Kamarazenetársaság 3. bérleti hangversenyén szólístaként lépett föl „Scholz Hanzsi” (Kárpáti: Húsz esztendő ... 108.) Október 19-én a Liszt Ferenc Zeneegyesület műsorában Tartini gambakonzertjét (D-dúr) szólózta, s Händel egyik

concerto grossojának (op. 6. no. 3.) egyik szólójátékosa volt. Hoffer Ottó, Mangold Pál, dr. Marcsek Tibor társaságában a Sopronmegyei Kör népszavazási emlékünnepevényén is játszott a fővárosi ügyvédi kamara dísztermében, J. Haydn B-dúr vonósnégyesét adták elő.

123 (Megjegyzés - Popup)

Svm 1931. XI. 17. 3. Vasárnaptól vasárnapig (Kolb Jenő). A nevezetes zeneakadémiai hangverseny november 15-én, vasárnap volt, s meghallgatta a tárca írója is. A műsorban Schumann-zongorakvintett, egy fiataalkori Hindemith-mű, Kodály Zoltán II. vonósnégyese hangzott el. Az utóbbit korábban már Waldbauerék is előadták Sopronban.

124 (Megjegyzés - Popup)

A mai Széchenyi István Gimnáziumban.

125 (Megjegyzés - Popup)

Kárpáti: Húsz esztendő... 97–98.

126 (Megjegyzés - Popup)

Svm 1933. X. 1. 8. A Róth-vonósnégyes Sopronban.

127 (Megjegyzés - Popup)

SH 1933. X. 3. 2. Róth-vonósnégyes (Mp.) A szigno mögött: Mangold Pál.

128 (Megjegyzés - Popup)

SH 1933. X. 3. 2. (vö. a 47. sz. jegyzettel!) Hangversenyük október 5-én volt, csütörtöki napon. Egy Haydn-vonósnégyest (op. 76. no. 5.), egy Ravel-vonósnégyest, Schumann egyik kamaraművét (op. 41. no. 1.) adták elő, lásd a Liszt Ferenc Zeneegyesület emlékkönyvében, amit a Soproni Zeneiskola őriz. Az egyesületi emlékkönyvben a fiatal művészek kezeírása is olvasható: Igaz örömmel, boldogsággal játszottuk ezt a koncertet, amelyen a rendezőség és a publikum annyi szeretettel és melegséggel tüntettek ki. (Aláírások.)

129 (Megjegyzés - Popup)

SH 1933. X. 6. 3. A Róth-kvartett soproni hangversenye (Kárpáti Sándor). Részletek a tudósításból. A hangversenyen Haydn-, Ravel-, Schumann-művet játszottak.

130 (Megjegyzés - Popup)

Svm 1933. X. 6. 1. Fényesen sikerült a Róth-kvartett soproni hangversenye.

131 (Megjegyzés - Popup)

SH 1934. V. 20. 5. A halállal vívódott Amerikában Scholz Hanzi, a kiváló soproni muzsikusként (Mangold Pál). A levéllel együtt sok egyéb is került Mangold Pál asztalára az amerikai bélyeggel ellátott hatalmas borítékban: „előkelő külsejű nyomtatványok, meghívók és bérleti hangversenysorozatokra szóló felhívások”, „újságkivágások, kritikák számolnak be a Róth-quartett óriási sikeréről és közkedveltségéről”,

„megannyi dicshimnusz”. A 10 oldalas Scholz-levél – „telve humorral, de öntudattal” – a New York-i Alama Hotel papirosára íródott, „rajta a 20 emeletes hatalmas épület képe”, alatta a cím, amely elárulja, hogy a Broadway-n áll, „a legfelső 300 rezidenciájában”. (Részletek Mangold Pál újságcikkből.)

132 (Megjegyzés - Popup)

Artist life (by Dorle J. Soria) ... April 1974.

133 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a Liszt Ferenc Zeneegyesület emlékkönyvében! Műsor: Mozart: G-dúr vonósnégyes, Schubert: d-moll kvartett (Der Tod und das Mädchen), Brahms: a-moll vonósnégyes (op. 51. no. 1.).

134 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

135 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Műsor: Mozart: A-dúr vonósnégyes (Kh. 464), Dvorak; F-dúr vonósnégyes (op. 96), Brahms: c-moll vonósnégyes (op. 51. no. 1.).

136 (Megjegyzés - Popup)

Vö. az 52. sz. jegyzettel!

137 (Megjegyzés - Popup)

Svm, 1937. I. 31. 4. Scholz Hanzi csellóművész New York-ban feleségül vette egy amerikai milliárdos leányát. (Esküvőjük a New York-i St. Georg-templomban volt, Miss Anna Bigelow Rosen-t 18 éves hajadonként vezette oltárhoz! – N. A.)

138 (Megjegyzés - Popup)

Az 1873-ban felavatott Kaszinó-épület 1945 után Szakszervezeti Székházként funkcionált, majd 1953 elejétől Járási Kultúrház nevet kapott, azután napjainkig több névváltozáson esett át.

139 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság 1948. X. 1. 4., X. 2. 4., X. 3. 5., X. 5. 3.

140 (Megjegyzés - Popup)

Radó Ferenc: Soproni zenei élet a felszabadulást követő 10 évben, SSz. 1957. 4. sz. 367–377.

141 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: A soproni képzőművészet és ... 69.

142 (Megjegyzés - Popup)

1988-tól Soproni Múzeumra keresztelték.

143 (Megjegyzés - Popup)

1963. VI. 9. 12. Goldmark- emlékekkel gyarapodott a soproni Liszt Ferenc Múzeum. (Az újságcikk írója ismeretlen.) Megtudjuk belőle, hogy „a füzet nagy részét teleírta a zeneköltő értékes feljegyzésekkel; így örökítette meg gondolatait a karmesterségről, a zeneszerzészről, Bachról, Mozartról, Schubertről, kortársai közül Brahmsról, főleg Wagnerről, akit sokra tartott ugyan, de híveinek és követőinek hatalmas hírverését nem vélte hozzá és az ügyhöz méltónak. Ebbe a füzetbe jegyezte be unokáinak gyermekszájából származó megjegyzéseit, főleg a kis Károlyét, akit nagyon szeretett. Ez az unoka elesett az első világháborúban. Nagypja éppen akkor haldoklott, így nem közölték vele a gyász hírt. Goldmark rendkívül szellemes ember volt, aforizmáit is feljegyezte füzetében, amely így teljes lelki képet ad róla.”

144 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

145 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a H. I. kölcsönözte 13., 14., 15. sz. anyagban! Továbbá: Journal de Genève (1972. X. 12.), Tribune de Genève (1972. X. 10.), La Suisse (1972. X. 10.).

146 (Megjegyzés - Popup)

A 62-es jegyzetszám alatt: 1949!

147 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a 62. sz. jegyzettel!

148 (Megjegyzés - Popup)

Akkor a helyi Állami Zeneiskola zongoratanára volt.

149 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1973. IX. 8. szombat, 5. Ajándék Sopronnak (–u–). A szigno mögött: Udvardi Gyöngyi.

150 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1973. IX. 16. 4. Scholz János búcsúhangversenye (Nagy Alpár). Részlet. A Scholz–Földi kamaraest 11-én volt, s valójában nem tekinthetjük „búcsúhangversenynek”, mert a művész a következő évben zenekari koncerttel búcsúzott a soproniaktól. Az 1973-as fellépés alkalmával Kodály gordonkára-zongorára szerzett szonátáját (op. 4.), Bach C-dúr szvitjét, Beethoven op. 69-es számú szonátáját játszotta Scholz János.

151 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a H. I. kölcsönözte 1., 3. sz. anyagban!

152 (Megjegyzés - Popup)

Lásd uo. a 10. sz. anyagban!

153 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1. sz. anyag.

154 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 9. sz. anyag. Pierpont Morgan Library is given collection of Italian drawings. America-Italy Newsletter, Volume 16, Number 2, Winter-Spring 1974. Az újságból megtudható az is, hogy a nagyszámú gyűjtemény egyik része, pontosabban a 114 darab XVI. századból származó rajz megtekinthető a Morgan Könyvtárban, a kiállítás februárban zár, de a diákok, egyetemisták azután is megnézhetik, amíg a Pierpont Morgan Library áll a Madison Avenue és a 36. utca sarkán, „reméljük örökké”; „Köszönjük, Scholz János!” A nagyértékű ajándékozás tényéről, a rajzokról lásd még: Los Angeles Times, May 3, 1966, Scholz: Double-Threat Amist, by Henry J. Seldis Times Art Editor; Portrait of a Collector, Janos Scholz: Cellist, Connoisseur, Collector, by Nicholas Ward-Jackson (Nicholas Ward-Jackson is Parke-Bernet's specialist in Old Masters); Arts Council 1968, Italian drawings from the collection of Janos Scholz (Introduction by Janos Scholz); The New York Times, New York, Wednesday, December 12, 1973, Morgan Library Obtains 1,500-Piece Art Treasure (by John Canaday); The New York Times, Thursday, December 13, 1973, Corrections; The Washington Post, Friday, December 14, 1973, A Rare Gift; The Christian Science Monitor, Thursday, December 20, 1973, A dazzling gift of Italian drawings, New York's Pierpont Morgan Library gets private Janos Scholz collection-'finest in America' (by Diana Loercher, New York); Artist life (by Dorle J. Soria)... April 1974; Italian master drawings, 1350-1800, From the Janos Scholz Collection, Dover Publications, New York, 1976; Janos Scholz, 89, Cellist, Scholar And Morgan Library Benefactor, by Eric Pace, The New York Times Obituaries Sunday, June 6, 1993.

155 (Megjegyzés - Popup)

Dover Publications, New York, 1976, Italian master drawings, 1350-1800, From the Janos Scholz Collection.

156 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a 73. sz. jegyzetben!

157 (Megjegyzés - Popup)

Janos Scholz, 89, Cellist, Scholar And Morgan Library Benefactor...

158 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a 68. sz. jegyzet anyagával!

159 (Megjegyzés - Popup)

Domenico Montagnana (1690-1770) cremonai hegedűkészítő, Stradivari (meghalt 1737-ben, cremonai mester, Amati tanítványa) keze alatt tanulta a szakma művészetét, kitűnő brácsákat, csellókat is készített,

akárcsak mestere.

160 (Megjegyzés - Popup)

J. Stainer (vagy Steiner) híres tiroli hegedűkészítő volt, 1617-től 1683-ig élt.

161 (Megjegyzés - Popup)

Bajorország régi neve.

162 (Megjegyzés - Popup)

Ennek magját a Luigi Silva csellóművész létesítette könyvtár képezte.

163 (Megjegyzés - Popup)

A helységek utáni számok az egyes egyetemeken megtartott nyári kurzusok mennyiségét jelzik.

164 (Megjegyzés - Popup)

Los Angeles Times, Scholz: Double-Threat Artist (1966. V. 3.).

165 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1974. XI. 6. Évadkezdő hangverseny (Nagy Alpár).

166 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Részlet az újságcikkből.

167 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1979. V. 3. 5. Soproni múzeumi séta. A megyeszékhelyi stúdió 12 óra 55 perckor jelentkezett a Petőfi adó hullámhosszán. A műsort Szántó Zsóka és Forgács Sándor készítette, Horváth Ottó szerkesztette.

168 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1981. X. 13. 5. Két eredeti Liszt Ferenc-levél a soproni múzeumban. – Vö. a 62., 66. sz. jegyzettel! – A leveleket Scholz János Párizsban vásárolta „a múzeum számára egy aláírásokat és történelmi dokumentumokat árusító műkereskedőnél”, aki „francia nyelven értelmező és magyarázó jegyzettel látta el” mindkettőt. Az elsőt Liszt Gaetano Belloninak fogalmazta Weimarban 1857. nov. 23-án, a második iromány „valószínűleg egy kéziratból kiemelt oldal, amelynek részleteiben segít eligazodni a műkereskedő kísérő szövege. E néhány sorban Liszt ironikusan kritizálja az Ulibisev nevű orosz zenészt.” A Liszt-írásokat a Liszt Ferenc Múzeum akkori igazgatója, dr. Domonkos Ottó vette át – az újság szerint –, és tudományos feldolgozás céljából fotókópiáját „a hazai kutatóknak, zenetörténészeknek rendelkezésére bocsátja”.

169 (Megjegyzés - Popup)

Artist life (by Dorle J. Soria)... April. 1974.

170 (Megjegyzés - Popup)

Sunday, June 6.

171 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936.

172 (Megjegyzés - Popup)

A következő lapok jelzett évfolyamait vizsgáltam meg: Oedenburger Intelligenz- und Anzeigeblatt 1855–1862; Harmonia 1861–1864; Oedenburger Lokal-Blatt 1864–1867; Oedenburger Bote 1867–1868; Oedenburger Nachrichten 1868–1875; Oedenburger Zeitung 1875–1944; Oedenburger Bote für Stadt und Land 1881–1883; Oedenburger Post 1890–1893; Oedenburger Volksblatt 1893–1894; Westungarisches Volksblatt 1894–1919; Christliches Oedenburger Tagblatt 1919–1922; Oedenburger Rundschau 1895–1900; Oedenburger Volksfreund 1898–1899; Neue Zeitung 1898–1904; Radikal 1900–1913; Grenzpost 1913–1922; Der Proletarier 1919. April-August; Arbeiter Zeitung 1907–1909.

173 (Megjegyzés - Popup)

Szinyei, József: Magyar Írók élete és munkái. Budapest, 1902.

174 (Megjegyzés - Popup)

Friedrich Hebbel, 1813 Wesselburen (Schleswig-Holstein) – 1863 Bécs: a német realista dráma- és novellairódalom legjelentősebb alakja. 1846-ban feleségül veszi Christine Enghaust, a bécsi Hofburgtheater színésznőjét, és a császárvárosban telepszik le. Híresebb művei: „Judith”, „Maria Magdalene”, „Herodes und Mariann”, „Agnes Bernauerin” stb. Moritz Kolbenheyer, 1810 Bielitz (Szilézia) – 1884 Sopron: német nyelvű alkalmi költő, műfordító magyarról németre. Műveihez lásd: Boronkai Szabolcs: Kolbenheyer Mór irodalmi művei. SSz 1994/2, műfordításaihoz: Boronkai Szabolcs: A soproni Kolbenheyer Mór „Toldi”-fordításai. SSz 1994/3.

175 (Megjegyzés - Popup)

Friedrich Hebbel. Sämtliche Werke. Berlin 1911–13. Abt. 3. Bd. 1–8. (Hebbel levelei, 14 db) Briefe an Friedrich Hebbel. Moriz Enzinger és Elisabeth Bruck szerk. Wien 1973. (Kolbenheyer levelei, 17 db)

176 (Megjegyzés - Popup)

A wesselbureni Hebbel-Museum kidolgozott egy az író teljes levelezésére alkalmazható jelzetrendszert. Ez a rendszer tehát a más levéltárak birtokában lévő levelekre is alkalmazható. A jelzet az évszámból, hónapból, napból és egy folytatólagos számból áll (pl. 51031001 az 1851. márc. 10-én írt vagy kapott első levél). A Kolbenheyer-Archiv egy egyszerűbb jelzetet használ: 6504 és egy folytatólagos szám jelzi 1-től 28-ig Hebbel Kolbenheyerhez írt leveleit. Jelen munkában ezt a két rendszert használom. Rövidítések: HMW = Hebbel-Museum Wesselburen, KAG = Kolbenheyer-Archiv Geretsried, HSK = Hebbel-Sammlung Kiel.

177 (Megjegyzés - Popup)

HMW 51031001 és 51033101

178 (Megjegyzés - Popup)

Osztrák alattvalók 1820 óta nem tanulhattak német egyetemeken, de Kolbenheyer számára az egyik prédikációjától elragadtatott Hohenzollem-Hechingen hercegnő kieszközölt egy félétet Berlinben.

179 (Megjegyzés - Popup)

HMW 51031802

180 (Megjegyzés - Popup)

HMW 51032901

181 (Megjegyzés - Popup)

KAG 6504/2 (51041201) ii. HMW 53112001 és KAG 6501/4 (54021001)

182 (Megjegyzés - Popup)

HMW 51083001

183 (Megjegyzés - Popup)

KAG 6504/1 (51032801)

184 (Megjegyzés - Popup)

KAG 6504/2 (51041201)

185 (Megjegyzés - Popup)

HMW 54032101

186 (Megjegyzés - Popup)

HMW 54042301

187 (Megjegyzés - Popup)

HMW 54060101

188 (Megjegyzés - Popup)

HMW 54112601 és 54120301

189 (Megjegyzés - Popup)

KAG 6504/7 (54061301) és 6504/10 (55030401)

190 (Megjegyzés - Popup)

HMW 55050101

191 (Megjegyzés - Popup)

KAG 6504/13 (55050501)

192 (Megjegyzés - Popup)

HMW 55061901 és KAG 6504/14 (55080901)

193 (Megjegyzés - Popup)

KAG 6504/10 (55030401), HMW 55031202, KAG 6504/15 (55100901)

194 (Megjegyzés - Popup)

KAG 6504/10 (55040301)

195 (Megjegyzés - Popup)

HMW 54112601 és 55030101

196 (Megjegyzés - Popup)

HMW 54042301, KAG 6504/6 (54050201) és 6504/7 (54061301)

197 (Megjegyzés - Popup)

HMW 53112301

198 (Megjegyzés - Popup)

HMW 55041801 és 55061901

199 (Megjegyzés - Popup)

HMW 59031601, KAG 6504/18 (59032401), HMW 59032901

200 (Megjegyzés - Popup)

KAG 6504/19 (59041201), HMW 59041901

201 (Megjegyzés - Popup)

HMW 59031601, KAG 6504/18 (59032401)

202 (Megjegyzés - Popup)

HSK 65 (63031401), KAG 6504/21 (63031901), HMW 63032301

203 (Megjegyzés - Popup)

HMW 63060101, KAG 6504/24 (63080101), HMW 63080901

204 (Megjegyzés - Popup)

KAG 6504/26 (63121401), 6504/27 (64011401), 6504/28 (64122101)

205 (Megjegyzés - Popup)

Dallos, Márton: Eszterházi várnak és ához tartozandó nevezetesebb helyeinek rövid le-írása. Sopron 1781.; Beschreibung des Hochfürstlichen Schlosses Eszterháß im Königreiche Ungern. Preßburg 1784.

206 (Megjegyzés - Popup)

Meller, Simon: Az Esterházy képtár története. Budapest 1915.

207 (Megjegyzés - Popup)

Hárich, János: Eszterháza. I. Műtörténet. 1944. OSZK. Kézirat. Fol. Hung. 2151.

208 (Megjegyzés - Popup)

A kastély állapotát írja le a MOB 1947. december 3-án az Oktatásügyi Minisztérium Művészeti Ügyosztályának küldött jelentése. Országos Műemlékvédelmi Hivatal. Irattár, ltsz.: 468/1947.

209 (Megjegyzés - Popup)

Valkó, Arisztid: A fertői (eszterházi) kastély művészei, mesterei. Művészettörténeti Értesítő (1953) II. 1. sz. 134–137.; Adattár. Fertőd (Eszterháza; Süttör: Győr-Sopron megye) mesterei, művészei 1720–1768 között. Művészettörténeti Értesítő (1955) IV. 1. sz. 127–133.; Jacoby Miklós mérnök magyarországi szereplése és működése, különös tekintettel a fertői kastély építésére. In: Művészettörténeti Tanulmányok. A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Évkönyve 1956–58. Budapest 1960. 129–145.; Újabb adatok a fertői (eszterházi) kastély építéstörténetéhez. Ars Hungarica (1982) X. 1. sz. 75–84.

210 (Megjegyzés - Popup)

Ő főleg az 1760-as évek első felének munkálataival, Johann Ferdinand Mödlhammer tevékenységével foglalkozott behatóan.

211 (Megjegyzés - Popup)

Balogh András: A fertői kastély építéstörténetének főbb mozzanatai. Művészettörténeti Értesítő (1953) II. 130–133.; A „magyar Verszália” építője. Műemlékvédelem (1962) VI. 2. sz. 108–111.

212 (Megjegyzés - Popup)

Ferenczy Károly: Adatok a fertői kastély értékeléséhez. Műemlékvédelem (1961) V. 4. sz. 224–229.

213 (Megjegyzés - Popup)

Möcsényi Mihály: A fertői táj-, park-, kastély-együttesről. Műemlékvédelem (1966) X. 4. sz. 214–217.; Műemlékvédelem (1967) XI. 2. sz. 80–82.; 4. sz. 228–234.; Műemlékvédelem (1968) XII. 3. sz. 171–177.

214 (Megjegyzés - Popup)

Cs. Katona Imre: A fertődi (eszterházi) kastély kialakulása. Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények (1959) III. 1–2. sz. 77–129.; A fertődi kastély kialakításának és helyreállításának néhány kérdése. Művészet (1962) III. 10. sz. 3–6.; A fertődi kastélyrendszer kialakulása. SSz. 1976, 130–143.

215 (Megjegyzés - Popup)

Valkó Arisztid: Újabb adatok a fertődi (eszterházi) kastély építéstörténetéhez. Ars Hungarica (1982) X. 1. sz. 77.

216 (Megjegyzés - Popup)

Ferenczy Károly szerint az egyemeletes épület már 1763-ra készen volt, Johann Ferdinánd Mödlhammer nem a patkó alakú, hanem a toldalékszárnyak kiépítését végezte az 1760-as évek elején. Műemlékvédelem (1961) V. 4. sz. 224–229.

217 (Megjegyzés - Popup)

Möcsényi Mihálytól megkaptam a kastély építéstörténetét tárgyaló legújabb tanulmányának kéziratát, melyet ezúton is köszönök. Szerinte az 1760-as évek építkezései során a főépület ún. „babilon”-kupolát kapott, melyet 1776 után bontottak le és húzták fel helyére a mai Belvederét.

218 (Megjegyzés - Popup)

„...s közvetlen adatok hiányában csak valószínűsíthetjük, hogy a kastély a mai alakjában már 1767-ben készen lehetett.” Balogh András: A fertődi kastély építéstörténetének főbb mozzanatai. Művészettörténeti Értesítő (1953) II. 132.; „Az építkezések felső határát sem lehet lezárni az 1770-es évvel, bár kétségtelen, akkorra (a kastély) már készen állt.” Cs. Katona Imre: A fertődi (eszterházi) kastély kialakulása. Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények (1959) III. 1–2. sz. 116.; „Hefe megjelenése, illetve távozása nem jelentett zárókövet Eszterháza építésében, mert a külső-belső építési, díszítő munkálatok – egyéb mesterek, művészek bevonásával, kertművészeti remekek létrehozása még évekig, kb. az 1770-es évig eltartottak. Tömegében a palota már nem változott, s a kisebb alakítások „fényes” Miklós haláláig, 1790-ig tartottak. Valkó Arisztid: Újabb adatok a fertődi (eszterházi) kastély építéstörténetéhez. Ars Hungarica (1982) X. 1. sz. 80.

219 (Megjegyzés - Popup)

Kubinszky Mihály–Varga István: A fertődi kastély helyreállítása (1957–1960). Műemlékvédelem (1961) V. 3. sz. 149.

220 (Megjegyzés - Popup)

Az Esterházy-család Levéltárában több leltár is megtalálható, mely a kastélyok és várak ingóságait és kincseit tartalmazza. A fraknoi kincstár leltáraival foglalkoztak a legtöbbet. A fraknoi leltárakról nyújt kitérő összefoglalást: Katona Imre: A fraknoi kincstár 1725-ös leltára. Művészettörténeti Értesítő (1980) XXIX. 2. sz. 131–147.

221 (Megjegyzés - Popup)

OL. Esterházy-család levéltára P112 127. kötet.

222 (Megjegyzés - Popup)

OL. Esterházy-család levéltára P112 130. kötet.

223 (Megjegyzés - Popup)

OL. Esterházy-család levéltára P112 32. kötet.

224 (Megjegyzés - Popup)

1823-ra utaló dátumot vagy bejegyzést a leltárkönyvben nem találtam, nézetem szerint ezt a leltárkönyvet 1875-ben nyitották meg. A könyv címe: 119./2193. uradalom IV. HERCZEGI LAKOK LEJTÁRA, Pag. 1.: INVENTÁRIUM über die in dem hochfürstlich Esterházschen Eszterházer Schlosse und andern verschiedenen Gebäuden befindlichen Mobilien und Effecten.

225 (Megjegyzés - Popup)

A „Beschreibung”-ban 42. szám alatt szereplő helyiség: „Das Billardzimmer”, mint „Naturalien Cabinet” a XIX. században nyerte ezt a funkciót. A leltárjegyzékből látható, hogy a szoba már rég nem töltötte be ezt a funkcióját sem, így a gerenda sem számíthatott már kuriózumnak, csak egy volt az ott heverő tárgyak közül.

226 (Megjegyzés - Popup)

A 379. lapon 1894. február 28-i dátum szerepel, utána a 397. lapot írta Flor alá 1894. március 6-án, tehát feltehetőleg ez alatt az egy hét alatt végeztek az ezeken a lapokon szereplő tizenhét szoba revíziójával.

227 (Megjegyzés - Popup)

Kubinszky Mihály–Varga István: A fertődi kastély helyreállítása (1957–1960). Műemlékvédelem (1961) V. 3. sz. 150.; Borsá Antal–Filippovits Ferenc: A fertődi volt Esterházy-kastély díszterem freskómentése és földmészeréje. Műemlékvédelem (1968) XII. 4. sz. 221.

228 (Megjegyzés - Popup)

Valkó Arisztid: Jacoby Miklós mérnök magyarországi szereplése és működése, különös tekintettel a fertődi kastély építésére. In: Művészettörténeti Tanulmányok. A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Évkönyve 1956–58. Budapest 1960. 136.

229 (Megjegyzés - Popup)

Vagyis tele volt iratokkal.

230 (Megjegyzés - Popup)

Vagyis a 379. lap 7. tételével azonos.

231 (Megjegyzés - Popup)

A plakett fényképét lásd a Soproni Szemle 1992. évi 1. számában, a 82–83. oldalakon.